

UNIVERZITA PALACEKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových studií

Eva Kučerová

**CESTOVNÍ RUCH A JEHO VLIV NA ROZVOJ
SE ZAMĚŘENÍM NA TANZANII**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Ing. Mgr. Jaromír Harmáček

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem zadanou diplomovou práci vypracovala samostatně a všechny použité zdroje jsem uvedla do seznamu použité literatury.

V Olomouci 30. 4. 2011

.....

Podpis

Na tomto místo bych ráda poděkovala panu Ing. Mgr. Jaromíru Harmáčkovi, za cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěl k vypracování této diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat všem, kteří mi byli ochotni poskytnou potřebné informace, bez který by tato práce nemohla vzniknout.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Eva KUČEROVÁ**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Název tématu: **Cestovní ruch a jeho vliv na rozvoj se zaměřením na Tanzanii**
Zadávací katedra: **Katedra rozvojových studií**

Zásady pro vypracování:

Cílem diplomové práce je zkoumat vztah mezi cestovním ruchem a rozvojem se zaměřením na Tanzanii. Práce se bude věnovat perspektivám cestovního ruchu v Tanzanii a jeho významu pro další rozvoj země. Struktura práce: 1. Úvod 2. Cíle práce 3. Metody zpracování 4. Cestovní ruch a jeho dopady na rozvoj 5. Vývoj a perspektivy cestovního ruchu v Tanzanii 6. Význam cestovního ruchu pro rozvoj Tanzanie 7. Závěry 8. Shrnutí - summary, klíčová slova - key words 9. Seznam literatury, případné přílohy Diplomová práce bude zpracována v těchto kontrolovaných etapách: 1. rešerše základní literatury, konkretizace osnovy, cíle práce - duben 2010 2. bibliografie, postupné zpracování textu (1 kapitola/cca 20 stran) - červen 2010 3. zpracování cca poloviny základního textu (2 kapitoly/cca 35 stran) - říjen 2010 4. zpracování zbývajících částí základního textu - duben 2011 5. dokončení a odevzdání práce - květen 2011 Přílohy a ostatní náležitosti budou zpracovávány průběžně. Rozsah grafických prací: dle potřeby. Rozsah základního textu práce: 20.000 - 25.000 slov

Rozsah grafických prací: dle potřeby
Rozsah pracovní zprávy: 20 - 25 tisíc slov
Forma zpracování diplomové práce: tištěná

Seznam odborné literatury:

SHAW, G., WILLIAMS, A. M.: Tourism and Tourism Spaces. 1st edition. Gateshead: Athenaeum Press Ltd, 2004. ISBN 0 7619 6991 8. LUVANGA, N., SHITUNDU, J.: The Role of Tourism in Poverty Alleviation in Tanzania. University of Dar es Salaam, 2003. ISBN 9987-686-65-6. MTATIFIKOLO, F.: The Content and challenges of reform programmes in Africa: the case study of Tanzania. Universität Bremen, 1998. ISSN 0948-3829. SHARPLEY, R., DAVID, J. T.: Tourism and development: concepts and issues. Channel View Publications, 2002. ISBN 1-873150-34-2. Ministry of Natural Resources and Tourism. Integrated Tourism Master Plan for Tanzania [online]. 2002. Dostupný z WWW: www.tzonline.org/pdf/tourismmasterplan.pdf. HORNER, Susan, SWARBROOKE, John. Cestovní ruch, ubytování a stravování, využití volného času. Ing. Jiří Rezek. Grada Publishing, 2003. ISBN 80-247-0202-9.

Vedoucí diplomové práce: Ing. Jaromír Harmáček
Katedra rozvojových studií

Datum zadání diplomové práce: 27. ledna 2010

Termín odevzdání diplomové práce: 13. května 2011

L.S.

Prof. RNDr. Juraš Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 27. ledna 2010

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Cíle práce.....	3
3	Metodika práce.....	4
4	Cestovní ruch a jeho dopady na rozvoj	5
4.1	Vymezení a význam cestovního ruchu	5
4.2	Rozvoj.....	9
4.3	Vývoj a trendy mezinárodního cestovního ruchu se zaměřením na africký kontinent	12
4.4	Dopady cestovního ruchu na rozvoj v rozvojových zemích.....	18
4.4.1	Ekonomické dopady	19
4.4.2	Sociální dopady cestovního ruchu.....	24
4.4.2.1	Nežádoucí formy cestovního ruchu	24
4.4.2.2	Chudoba a dopady cestovního ruchu na chudobu.....	25
4.4.2.2.1	Nástroj k snížení chudoby – pro-poor tourism?.....	27
4.4.2.2.2	Strategie pro-poor tourism	28
4.4.3	Kulturní dopady	31
4.4.4	Environmentální dopady	33
5	Vývoj a perspektivy cestovního ruchu v Tanzanii.....	38
5.1	Stručná charakteristika země	38
5.1.1	Základní socioekonomická charakteristika země	38
5.1.1.1	Sociální charakteristika země	38
5.1.1.2	Ekonomická charakteristika Tanzanie	43
5.1.2	Základní předpoklady cestovního ruchu v Tanzanii.....	44
5.2	Vývoj a perspektivy cestovního ruchu v Tanzanii.....	46
5.2.1	Vývoj cestovního ruchu.....	46
5.2.2	Význam cestovního ruchu v ekonomice.....	55
5.2.3	Národní politika cestovního ruchu a její strategie.....	58
5.2.4	Perspektivy cestovního ruchu.....	64
6	Vliv a dopady cestovního ruchu na rozvoj Tanzanie	69
6.1	Kulturní dopady	69
6.2	Environmentální dopady	72
6.3	Ekonomické dopady	75

6.4	Sociální dopady.....	79
6.4.1	Dopady cestovního ruchu se zaměřením na chudobu	79
6.4.2	Další sociální dopady cestovního ruchu na ostrově Zanzibar	89
7	Závěr.....	93
8	Shrnutí	95
9	Seznam literatury.....	97
10	Seznam grafů, obrázků a tabulek.....	106
11	Seznam příloh	107
12	Přílohy	108

Seznam zkratek

CIA	<i>Central Intelligence Agency</i> Ústřední zpravodajská agentura
EAC	<i>The East African Community</i> Východoafrické společenství
EATTA	<i>The East African Tourist Travel Association</i> Východoafrická turistická asociace
HDI	<i>Human Development Index</i> Index lidského rozvoje
HDR	<i>Human Development Report</i> Zpráva o lidském rozvoji
IATA	<i>International Air Transport Association</i> Mezinárodní sdružení pro leteckou dopravu
IUCN	<i>The International Union for Conservation of Nature</i> Mezinárodní unie na ochranu přírody
IMF	<i>International Monetary Fund</i> Mezinárodní měnový fond
LDCs	<i>Least Developed Countries</i> Nejméně rozvinuté země
MDGs	<i>Millenium Development Goals</i> Rozvojové cíle tisíciletí
MIGA	<i>Multilateral Investment Guarantee Agency</i> Multilaterální agentura pro investiční záruky
MKUKUTA	<i>National Strategy for Growth and Reduction of Poverty</i> Národní strategie pro růst a snižování chudoby
MKUZA	<i>The Zanzibar Strategy for Growth and Poverty Reduction</i> Zanzibarská strategie pro růst a snížení chudoby
MNRT	<i>Ministry of Natural Resources and Tourism</i> Ministerstvo přírodních zdrojů a cestovního ruchu
NBS TZ	<i>National Bureau of Statistics Tanzania</i> Tanzanský národní statistický úřad
PPP	<i>Purchase Parity Power</i> Parita kupní síly

PRSPs	<i>Poverty Reduction Strategy Papers</i> Strategické dokumenty pro snižování chudoby
SNV	<i>Netherlands Development Organization</i> Nizozemská rozvojová organizace
TTB	<i>Tanzania Tourist Board</i> Tanzanský výbor pro turistiku
TIES	The International Ecotourism Society Mezinárodní společnost pro ekoturistiku
UNCTAD	<i>United Nations Conference on Trade and Development</i> Konference OSN o obchodu a rozvoji
UNEP	<i>United Nations Environment Programme</i> Program OSN pro životní prostředí
UNESCO	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i> Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu
UNDP	<i>United Nations Development Programme</i> Rozvojový program OSN
UNICEF	United Nations Children's Fund Dětský fond OSN
UNWTO	<i>World Tourism Organization</i> Světová organizace cestovního ruchu
USAID	<i>United States Agency for International Development</i> Americká agentura pro mezinárodní rozvoj
WCED	World Commission on Environment and Development Světová komise pro životní prostředí
WHO	<i>World Health Organization</i> Světová zdravotní organizace
WTTC	<i>World Travel and Tourism Council</i> Světová rada cestování a cestovního ruchu

1 Úvod

Cestovní ruch představuje v současné době velmi významné hospodářské odvětví, které od druhé poloviny 20. století zaznamenává velký rozkvět. Turistický ruch pozitivně ovlivňuje řadu dalších odvětví, které jsou na něj vázány. V důsledku svého vlivu na tvorbu hrubého domácího produktu, devizových a daňových příjmů, tvorbu pracovních míst nebo investičních aktivit je jeho další rozvoj v zájmu každého státu. Dopady cestovního ruchu na okolní prostředí se projevují pozitivně a negativně. Mohutný rozvoj cestovního ruchu v turistických lokalitách představuje jak potenciální příležitosti, tak hrozby pro ekonomické, sociální, kulturní nebo environmentální prostředí.

Cílem diplomové práce je zkoumat vztah mezi cestovním ruchem a rozvojem se zaměřením na Tanzanii. Práce analyzuje všechny dimenze rozvoje v Tanzanii, speciálně se zaměřuje na snižování chudoby v souvislosti s impozantním rozvojem cestovního ruchu v zemi.

Diplomová práce je strukturována do tří základních kapitol. První z nich se věnuje definici a vymezení základních pojmů, jmenovitě cestovnímu ruchu, rozvoji a chudobě. Kromě teoretického přístupu se zabývá vývojem mezinárodních příjezdů a příjmů cestovního ruchu se zaměřením na africký kontinent. Podle prognóz UNWTO se předpokládá, že rozvojové země se budou více než dosud podílet na mezinárodním cestovním ruchu a průmysl cestovního ruchu v Africe dosáhne 77,3 mil. příjezdů zahraničních návštěvníků. Následně je prostor věnovaný cestovnímu ruchu jakožto uznávané rozvojové strategii a vítanému nástroji pro rozvoj hospodářství rozvojových zemí. V souvislosti s tím se poslední část kapitoly zabývá pozitivními a negativními dopady turistického ruchu v ekonomické, sociální, kulturní a environmentální sféře.

Druhá kapitola nejprve analyzuje socioekonomickou charakteristiku Tanzanie. Poté se detailně věnuje etapizaci vývoje cestovního ruchu v zemi a popisuje hlavní formy cestovního ruchu v zemi – safari turistika a lovecká turistika. Mimo jiné kapitola zkoumá význam a přínosy cestovního ruchu pro národní hospodářství. V kapitole je značná pozornost věnována perspektivám dalšího rozvoje cestovního ruchu, který může napomoci k rozvoji jednotlivých lokalit, a tím eliminovat chudobu. V závěru kapitoly je představena národní politika cestovního ruchu.

Podstatou třetí kapitoly je přiblížit pozitivní a negativní dopady cestovního ruchu na rozvoj v Tanzanii. Na jedné straně na veškeré činnosti spojené s cestovním ruchem působí řada faktorů, díky nimž vznikají významné rozvojové příležitosti, na straně druhé se projevují problémy a rizika. Proto je potřeba pochopit vzájemné souvislosti turistického ruchu, aby bylo možné rizikům předcházet a potenciální příležitosti rozvíjet. Diplomová práce se opírá o odborné zahraniční studie, které byly v Tanzanii provedeny. Kapitola primárně zkoumá roli cestovního ruchu na snížení chudoby v Tanzanii. Rovněž zjišťuje ekonomické, kulturní, sociální a environmentální přínosy, a naopak uvádí negativní dopady cestovního ruchu na místní obyvatele.

2 Cíle práce

Cílem diplomové práce je zkoumat vztah mezi cestovním ruchem a rozvojem se zaměřením na Tanzanii. Práce se věnuje perspektivám cestovního ruchu jako potencionální příležitosti pro rozvoj Tanzanie. Prvním dílčím cílem práce je zkoumat obecné dopady turistického ruchu na celkový rozvoj území a na místní obyvatele, přičemž zvláštní zřetel je věnován dopadům cestovního ruchu na snížení chudoby.

Druhým dílčím cílem je popsat vývoj cestovního ruchu v Tanzanii, jeho současný stav a budoucí perspektivy rozvoje. Práce analyzuje význam a přínosy cestovního ruchu v národním hospodářství v zemi. Poté práce představí hlavní formy cestovního ruchu a nastíní budoucí možné alternativní formy turistického ruchu. Na základě zjištěných předpokladů a potenciálu cestovního ruchu práce stanoví, zda se země může stát nejnavštěvovanější turistickou destinací ve východní Africe.

Třetím dílčím cílem je zkoumat dopady cestovního ruchu na rozvoj Tanzanie se zaměřením na snižování chudoby. Proto je hlavní důraz kladen právě na zjištění pozitivních a negativních vlivů působících na eliminaci chudoby v souvislosti s rozvojem cestovního ruchu.

Práce tedy přiblíží problematiku vybraných aspektů rozvoje cestovního ruchu a shrnuje dopady cestovního ruchu na místní obyvatele v Tanzanii.

3 Metodika práce

Při zpracování diplomové práce byla využita metoda sběru, analýzy a kompilace informací. Hlavní zdroje informací byly čerpány ze zahraniční odborné literatury, zahraničních databází, internetových zdrojů a studií dostupných v elektronické podobě. Základní metodou zpracování byla tedy práce s literaturou a internetem. Vzhledem k limitovanému množství odborné literatury v českém jazyce je v práci využita literatura v anglickém jazyce. Pro snadnější orientace jsou použity zkratky jednotlivých zahraničních institucí popř. často užívaných názvů. Seznam zkratek s přesným názvem v anglickém jazyce a překladem do českého jazyka je uveden na začátku práce a seřazen abecedně podle názvů. Práce je doplněna grafy a tabulkami, které jsou převzaty z původních zdrojů a zpracovány. Součástí dokumentu je seznam příloh s mapami a obrázky. Poznámky pod čarou podrobně vysvětlují určité pojmy a myšlenky z textu.

Hlavní použité zdroje lze rozdělit do tří základních skupin. První skupinu tvoří informace dostupné na zahraničních webových stránkách, z nichž k nejdůležitějším se řadí TTB (*Tanzania Tourist Board*) a MRNT (*Ministry of Natural Resources and Tourism*). Do druhé skupiny patří zejména statistické a výroční zprávy z mezinárodních institucí – UNWTO (*World Tourism Organization*), WTTC (*World Travel and Tourism Council*), CIA (*Central Intelligence Agency*) a Světová banka. Autorka práce čerpala údaje z posledních zveřejněných dat mezinárodních organizací, které byly dostupné v letech 2010–2011. Třetí skupinu představují informace z odborných zahraničních studií a online databází. Obecné problematice cestovního ruchu na rozvoj se věnuje kniha *Tourism and Development*, kterou napsal Richard Sharpley. Jednou z mála publikací v českém jazyce, ze které byly čerpány informace je *Průmysl cestovního ruchu* od autorky Galvasové. Důležitou oporu práce představují odborné studie od Caroline Ashley.

Hlavním problémem při zpracování práce bylo nevyvážené zaměření zahraničních publikací a studií. Většina z nich se orientovala na ekonomické dopady cestovního ruchu, zatímco ostatní dimenze rozvoje byly opomíjeny a dosud nebyly na území Tanzanie v dostatečné hloubce zpracovány.

4 Cestovní ruch a jeho dopady na rozvoj

Úvodní teoretická kapitola se zaměřuje na základní souvislosti, tedy definování pojmů, jmenovitě na cestovní ruch a chudobu. Podkapitola nazvaná Dopady cestovního ruchu na rozvoj v rozvojových zemích překládá nejvýznamnější pozitivní a negativní dopady cestovního ruchu. Vzhledem k tomu, že práce bude z velké části zaměřena na vliv cestovního ruchu na rozvoj jednoho z nejméně rozvinutých států světa – Tanzanií, je úvodní kapitola věnována analýze vlivu cestovního ruchu na socioekonomický rozvoj v rozvojových zemích. Prostor je v této souvislosti věnován také dopadům cestovního ruchu na snižování chudoby (včetně aktuální strategie UNWTO).

4.1 Vymezení a význam cestovního ruchu

Cestovní ruch se stal neodmyslitelnou součástí dnešní moderní společnosti. Je dynamickým odvětvím, které se neustále vyvíjí, a proto není zcela jednoduché stanovit jeho přesnou definici. Různí autoři a organizace zdůrazňují při definování pojmu cestovní ruch odlišné aspekty tohoto složitého jevu v závislosti na tom, z hlediska které vědní disciplíny je cestovní ruch zkoumán a definován. Švýcarští profesori W. Hunziker a K. Kraft ve své publikaci *Základy všeobecné nauky cestovního ruchu* (1942: 8) definují cestovní ruch jako: „souhrnné označení vztahů a jevů, vznikajících na základě cesty a pobytu místně cizích osob, pokud se pobytem nesleduje usídlení a není s ním spojena žádná výdělečná činnost.” V. Dohnal v jeho odborném díle *Ekonomika cestovního ruchu* (1969: 8) definoval cestovní ruch jako: „proces uspokojování potřeb lidí v oblasti rekreace, turistiky a kultury, pokud k němu dochází mimo běžné životní prostředí a ve volném čase.” Základní rysy cestovního ruchu v podstatě shrnul J. Kašpar v publikaci *Vybrané kapitoly z ekonomiky cestovního ruchu* (1986: 10), který chápe cestovní ruch obdobně jako Dohnal, tedy jako: „cestování a dočasný pobyt lidí mimo místo trvalého bydliště, obvykle ve volném čase, a to za účelem rekreace, poznání a spojení mezi lidmi.”

Ve výčtu autorů a jejich definic by se dalo pokračovat, ale určitou jednotnost v terminologii vymezuje Světová organizace cestovního ruchu (*World Tourism Organization, UNWTO*), která definuje cestovní ruch jako: „činnost osoby, cestující na přechodnou dobu do místa mimo jejího běžného životního prostředí (mimo místo

bydliště), a to na dobu kratší než je stanovena¹, přičemž hlavní účel její cesty je jiný než vykonávání výtěžné činnosti v navštíveném místě².” (UNWTO, 1991)

Cestovní ruch se stal ve 21. století novým ekonomickým i společenským fenoménem. Představuje komplexní hospodářské odvětví, které významně ovlivňuje zaměstnanost, platební bilanci a socioekonomický rozvoj oblastí i zemí. Významně se podílí na tvorbě hrubého domácího produktu mnoha zemí, podstatně ovlivňuje příjmy místních rozpočtů a podporuje investiční aktivity v turisticky atraktivních regionech. Podle údajů UNWTO a WTTC zaujímá mezinárodní cestovní ruch první místo v mezinárodním obchodu, protože dokázal svým finančním obratem překonat petrochemický, letecký, automobilový průmysl a bankovníctví. Cestovní ruch je označován UNWTO a WTTC jako odvětví s nejvyšší zaměstnaností, které vytváří přímo a nepřímo pracovní příležitosti. Jeho ekonomický význam je nesporný, ale i neméně důležité jsou jeho dopady na sociální, kulturní a environmentální sféru. Vlivy cestovního ruchu na okolí se projevují pozitivně v sociálně-kulturním prostředí, přírodně-krajinném životním prostředí a ekonomickém prostředí, ale na druhé straně působí cestovní ruch v těchto prostředích nevhodně.

V souvislosti s těmito negativními efekty cestovního ruchu se dnes často diskutuje o tzv. udržitelném rozvoji cestovního ruchu (*sustainable development of tourism*), který vychází z koncepce trvale užitelného rozvoje. Pojem udržitelného rozvoje se stal předmětem zájmu politických, ekonomických, sociálních strategií na začátku 70. let 20. století, kdy se potřeby společnosti přiblížily limitům stanoveným přírodním prostředím. Udržitelný rozvoj byl definován Světovou komisí pro životní prostředí (*World Commission on Environment and Development, WCED*) jako rozvoj, jenž uspokojuje naše dnešní potřeby takovým způsobem, který neohrožuje šance budoucích generací stejným způsobem uspokojovat jejich potřeby. (WCED, 1987)

Cestovní ruch významně ovlivňuje rozvoj území, ale jeho environmentální dopady na rozvoj nebyly v minulosti řešeny. Teprve prudký a rychlý růst cestovního ruchu v posledních letech upozornil na nutné řešení jeho udržitelnosti. Myšlenka dodržování environmentálních principů při rozvoji jednotlivých odvětví se stala součástí významných dokumentů mezinárodních institucí a součástí legislativy ve většině zemí. Nová idea pronikla i do oblasti cestovního ruchu a zabývá se jí Globální etický kodex

¹ U mezinárodního cestovního ruchu tato doba činí 1 rok, u domácího cestovního ruchu 6 měsíců. (Indrová a kol., 2009)

² Jiný účel cesty než vykonávání výtěžné činnosti v definici znamená, že výtěžná činnost není v navštíveném místě založena na trvalém či přechodném pracovním poměru. (Indrová a kol., 2009)

cestovního ruchu (*global code of ethics for tourism*). Kodex přijali účastníci na zasedání Valného shromáždění UNWTO v roce 1999. Dokument stanovuje obecné i konkrétní zásady rozvoje cestovního ruchu oblastí a přispívá k podpoře porozumění a tolerance mezi národy, k míru a prosperitě celé společnosti. Ústřední myšlenkou je za pomoci jednotlivých účastníků cestovního ruchu minimalizovat negativní dopady na životní prostředí a kulturní dědictví a zároveň maximalizovat přínosy cestovního ruchu na podporu udržitelného rozvoje a usilovat o zmínění chudobu. Je zřejmé, že samotný etický kodex nevyřeší aktuální problematiku udržitelného rozvoje, ale určuje konkrétní pravidla těm, kteří se k nim dobrovolně přihlásí.

Většina podniků a organizací působících v oblasti cestovního ruchu začlenily tento etický kodex do svých podnikových předpisů, a tím podpořily principy zakotvené v tomto dokumentu. Jde především o letecké a dopravní společnosti, cestovní kanceláře a cestovní agentury, různá ubytovací zařízení i kulturní podniky. Kodex je založen na 10 principech přispívajících k zodpovědnému a udržitelnému rozvoji. Devět principů předkládá zásady účastníků cestovního ruchu, poslední z nich se věnuje implementaci jednotlivých principů do praxe. Globální etický kodex turismu soustředí pozornost na následující stanovené principy:

- 1) *Cestovní ruch přispívá k vzájemnému porozumění a respektu mezi národy a společnostmi.* Princip vyzývá k tomu, aby se turisté před odjezdem do cizí země seznámili s různými zvyky i pravidly země a usilovali o její porozumění. Naopak místní orgány by měly dbát o bezpečnost turistů a při porušení zákonů jsou turisté trestáni v souladu s příslušnými národními předpisy.
- 2) *Cestovní ruch jako nástroj uspokojování individuálních a kolektivních potřeb.* Tato zásada nutí turisty k respektu základních lidských práv při provozování turistických aktivit. Rovněž je na cestovní ruch nahlíženo jako na zdroj sebevzdělávání, učení se tolerance mezi národy. Přínosnou formou turistiky v tomto kontextu zasluhující si podporu je náboženská, zdravotní a kulturní výměna.
- 3) *Cestovní ruch jako trvale udržitelný nástroj rozvoje.* Tento princip upozorňuje zainteresované osoby na rozvoji cestovního ruchu, aby chránily přírodu a životní prostředí, tím tedy dodržovaly koncept udržitelného rozvoje. Místní orgány by měly upřednostňovat formy cestovního ruchu, které napomáhají k zachování vzácných přírodních zdrojů. Zásada se zabývá plánováním turistické infrastruktury v souladu s přírodou.

- 4) *Cestovní ruch využívá kulturní dědictví lidstva a přispívá k jeho posílení.* Turisté provozují činnosti s ohledem na zachování archeologických a kulturních památek a současně podporují tradiční řemesla, výrobky a folklór. Na druhé straně získané finanční zdroje jsou využívány k údržbě a rozvoji kulturního dědictví.
- 5) *Cestovní ruch je prospěšný pro místní komunity.* Místní obyvatelé se podílejí na hospodářských, sociálních a kulturních výhodách. Především díky tomu, že podniky cestovního ruchu vytvářejí pracovní místa pro místní obyvatelstvo. Princip tlačí na investory, aby dodržovali předpisy místních úřadů a poskytovali předem zpracované studie týkající se dopadu jejich projektů na životní prostředí.
- 6) *Závazky účastníků rozvoje cestovního ruchu.* Tento princip se týká pracovníků cestovního ruchu, jejichž povinností je poskytovat turistům objektivní a pravdivé informace o destinaci, o podmínkách cestování a o smluvních podmínkách. Podniky cestovního ruchu musí posoudit, zda hostitelská země je bezpečná pro turisty, popř. zajistit vhodný systém pomoci v případě nepředvídané události. Vlády jsou povinné informovat své občany o nebezpečích, s nimiž se mohou cestovatelé setkat v cizině.
- 7) *Právo každého člověka na turistiku.* Princip stanovuje právo všech občanů světa využívat zdroje naší planety. Součástí principu každého jedince je právo na odpočinek, přiměřenou pracovní dobu a placenou dovolenou. Veřejné orgány by měly podporovat rodinnou turistiku, turistiku mládeže, studentů, seniorů a postižených.
- 8) *Svoboda pohybu turistů.* Tato zásada se věnuje snadnému a rychlému přístupu turistů do jednotlivých zemí bez nadměrných formalit a diskriminace. Ze strany veřejných úřadů to vyžaduje uzavírat mezinárodní smlouvy týkající se sjednocení a zjednodušení těchto procedur. Princip se zaměřuje také na turisty, kteří mají nárok využívat zdravotnické služby v hostitelské zemi stejně jako místní obyvatelé.
- 9) *Práva zaměstnanců a podnikatelů v turistickém průmyslu.* Princip stanovuje práva a zvláštní nároky zaměstnanců a osob pracujících v cestovním ruchu (např. právo na školení, sociální ochranu pracovníků). Zásada také klade důraz na výměnu informací mezi zaměstnanci a podniky z různých zemí. Zabývá se také mezinárodními společnostmi působícími v turistickém průmyslu, které by neměly zneužívat dominantního postavení

10) *Aplikace principů Světového etického kodexu pro turistiku*. Zainteresované osoby v cestovním ruchu usilují o účinné naplňování výše vyjmenovaných principů. Respektují na prvním místě UNWTO, dále dbají o ochranu lidských práv, životního prostředí a zdraví. Spory při uplatňování a výkladu Globálního etického kodexu turismu posuzuje Světový etický výbor pro cestovní ruch. (UNWTO, 1999)

4.2 Rozvoj

Dříve než přikročíme k samotnému popisu vztahu mezi cestovním ruchem a rozvojem v rozvojových zemích, je důležité soustředit se na stěžejní pojem nejen této podkapitoly – rozvoj. Co to vlastně rozvoj je a jak ho lze měřit?

Obecně lze pojmem rozvoj chápat určitou pozitivní změnu k lepšímu. Rozvoj je komplexní a multidimenzionální koncept zahrnující celou řadu složek – ekonomickou, sociální, kulturní, politickou a environmentální dimenzi. V odborné literatuře existuje celá řada definic a přístupů k rozvoji, ale různé kultury a skupiny autorů chápou tento pojem různě. Od konce druhé světové války prošla definice pojmu rozvoj vývojem – v dnešním světě je obecně vnímán ze dvou hledisek. V konceptu tzv. lidského rozvoje jsou středem zájmu potřeby jednotlivců. Koncept tzv. dlouhodobě udržitelný rozvoj je vnímán v souvislosti s našim způsobem života a jeho dopady na životní prostředí. V této práci pojem rozvoj bude chápan jako lidský rozvoj, který kromě ekonomické stránky zahrnuje i sociální aspekty.

V roce 1990 poprvé vydal Rozvojový program OSN (*United Nations Development Programme, UNDP*) Zprávu o lidském rozvoji (*Human Development Report, HDR*), ve které byl představen nejen nový ukazatel pro srovnání ekonomické a sociální úrovně rozvoje jednotlivých zemí, ale také samotný koncept lidského rozvoje, na němž byl ukazatel postaven. (UNDP, 1990)

Hlavním představitelem a jedním z tvůrců nového paradigmatu lidského rozvoje byl Amartya Sen³, jenž chápal rozvoj jako proces rozšiřování a zvětšování možností volby lidí, které jsou neomezené a mohou se v čase měnit.

³ Amartya Kumar Sen (1933–) je významný indický ekonom, který v r. 1988 získal Nobelovu cenu za ekonomii za jeho přínos v ekonomii blahobytu.

V souvislosti se Senovým pojetím rozvoje pak UNDP definoval hlavní zásady lidského konceptu:

- možnost vést relativně dlouhý a zdravý život,
- možnost získat vzdělání,
- možnost přístupu ke zdrojům nutným pro zajištění důstojného života. (UNDP, 1990)

Koncept lidského rozvoje se postupně vyvíjel a v roce 1994 UNDP přidal k těmto třem základním úrovním další čtyři složky, jejichž cílem bylo vytvořit konkrétnější podobu pojetí rozvoje. Rozvoj se tak odehrává v 7 různých úrovních:

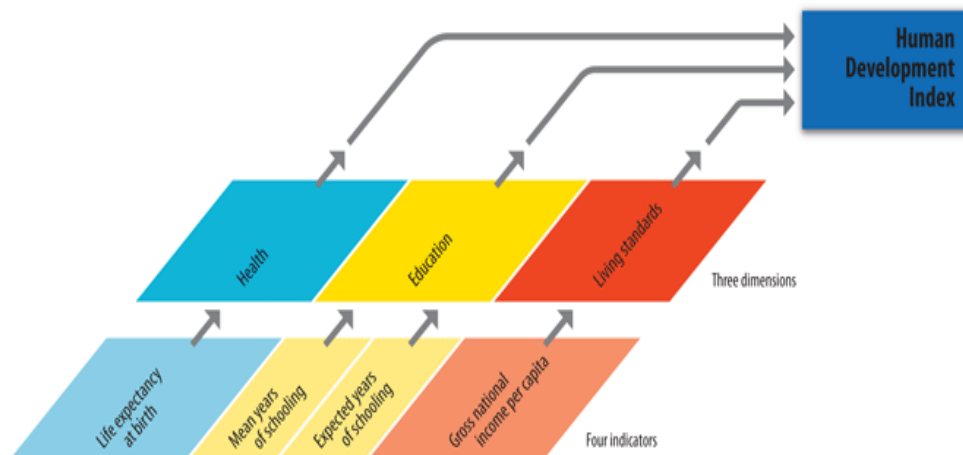
- ekonomické – zajištění základního příjmu, sociální sítě pro chudé, přijatelné pracovní podmínky a mzdy,
- osobní – ochrana před násilím ze strany státu, skupin lidí a jednotlivců,
- potravinové – fyzický a ekonomický přístup k potravinám,
- zdravotní – dostačující výživa, nezávadná pitná voda a základní lékařská péče pro všechny,
- komunitní – ochrana před etnickým či skupinovým útokem,
- environmentální – zajištění čistého a bezpečného životního prostředí,
- politické – ochrana před politickými represemi, mučením a porušováním lidských práv, zajištění práva volit a být volen. (Nádvorník, Volfová, 2005)

Koncept lidského rozvoje se měří prostřednictvím indikátoru Indexu lidského rozvoje (*Human Development Index, HDI*), jehož zakladatelem se stal v roce 1990 Mahbub ul Haq⁴. Smyslem HDI je zachytit kvalitu života obyvatelstva, ale i ekonomickou vyspělost jednotlivých zemí. Pro výpočet indexu HDI jsou důležité 3 základní složky (lidské zdraví, vzdělání a hmotná životní úroveň) zahrnující 4 indikátory. Konstrukce HDI prošla v minulých letech určitým vývojem, ale jeho základní složky zůstaly nezměněny. Složka lidského zdraví se měří podle naděje na dožití při narození. Složka úrovně vzdělání se měří jednak podle očekávaných zápisů u dětí do škol v primárním, sekundárním a terciárním stupni a jednak podle průměrných počtů let školní docházky

⁴ Mahbub ul Haq (1934–1998) byl světově uznávaný pákistánský ekonom, který působil jako poradce pro UNDP a stal se hlavním zakladatelem Zprávy o lidském rozvoji (včetně ukazatele HDI).

u dospělých. Složka životní úrovně je vyjádřena jako hrubý národní důchod na osobu, který je přepočítán na paritu kupní síly (*Purchase Parity Power, PPP*)⁵. (UNDP, 2010)

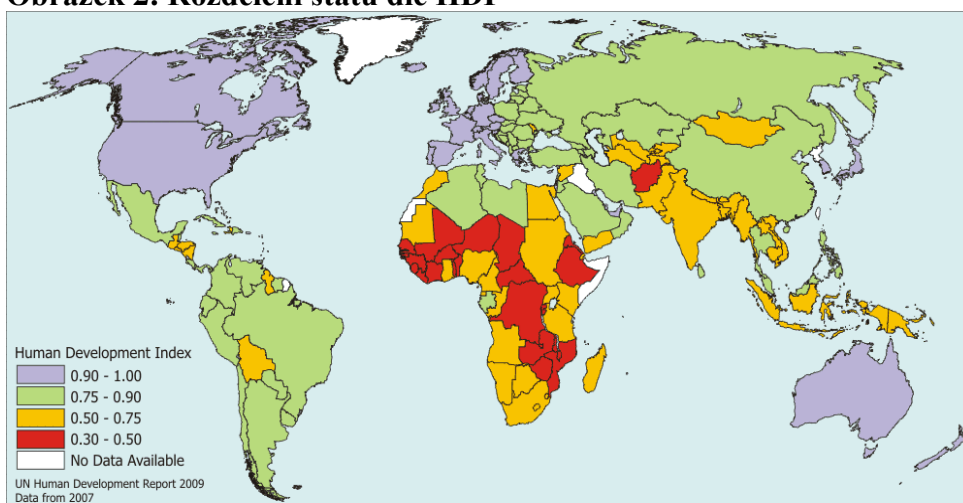
Obrázek 1: Komponenty indexu lidského rozvoje

Zdroj: UNDP, 2010

Hodnoty indikátoru se pohybují v rozmezí 0–1, kde 0 značí velmi nízký a 1 velmi vysoký stupeň rozvoje. Státy se podle HDI dělí do skupin zemí s velmi vysokým, vysokým, středním nebo nízkým stupeň lidského rozvoje. Velmi vysokého stupně dosahují zejména státy Západní Evropy, Severní Ameriky a Austrálie, vysokého stupně země Latinské Ameriky, Asie, Východní Evropy a některé arabské země s ropným bohatstvím. Ke střednímu stupni rozvoji se řadí země v jihovýchodní Asii. Státy s nízkým lidským rozvojem se nacházejí nejčastěji v Subsaharské Africe.

Obrázek 2: Rozdělení států dle HDI

Zdroj: HDR, 2009

⁵ Parita kupní síly zohledňuje různé cenové hladiny v různých zemích a přepočítává vztah mezi lokální měnou a americkým dolarem nikoliv podle oficiálního směnného kurzu, ale podle poměru těchto cenových hladin.

Index lidského rozvoje na rozdíl od hrubého domácího produktu (HDP) nebo hrubého národního důchodu (HND), které měří pouze ekonomickou úroveň země vyjádřenou finančními prostředky, daleko lépe postihuje skutečnou kvalitu našeho života, ale nepodřizuje vše pouze ekonomickému pohledu. Je nutné však upozornit, že ekonomický růst je jednou z důležitých podmínek rozvoje měřeného pomocí HDI, neboť pokud se bohatství státu nezvyšuje, země nemá prostředky na investice do vzdělávání a zdraví obyvatel nebo na podporu zaměstnanosti a zvyšování příležitostí pro znevýhodněné občany.

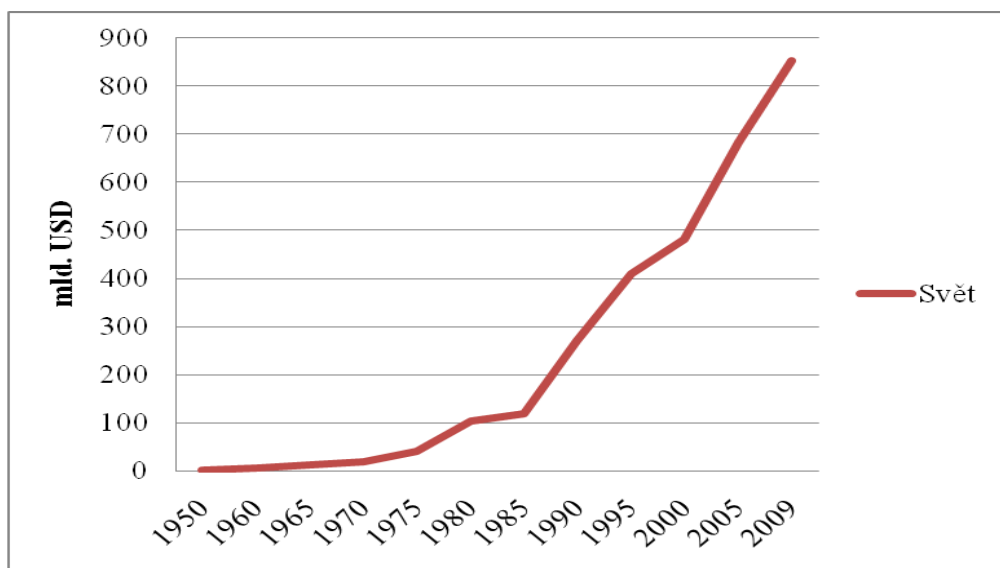
Hlavní výhodou toho indikátoru je, že umožňuje mezinárodního srovnání jednotlivých zemí a porovnává vývoj v čase, z kterého zjistíme, jestli se životní úroveň v různých zemích v průběhu určitého období zvyšuje, snižuje nebo zůstává stejná. Ukazatel HDI má ale také vážné nedostatky, protože například nezachycuje rozdíly v životní úrovni uvnitř jednotlivých zemí či regionů, které jsou především v rozvojových zemích obrovské. Také HDI nezohledňuje bezpečnostní situaci v zemi nebo je velmi problematické získat kvalitní a srovnatelné vstupní data z jednotlivých zemí. (Nádvorník, Volfová, 2005)

4.3 Vývoj a trendy mezinárodního cestovního ruchu se zaměřením na africký kontinent

Historické kořeny cestování sahají až do starověku. Původně lidé cestovali především kvůli obchodu, objevitelským cestám, vojenským výpravám, vědeckým zájmům, vzdělání nebo náboženství. S vyspělostí společnosti se změnila motivy cestování, až došlo na potřebu trávení volného času za účelem rekreace, zábavy a regenerace sil. (Vystoupil, Šauer 2006)

Největšího rozmachu cestovní ruch dosáhl po druhé světové válce vlivem rozvoje dopravy, zvýšením životní úrovně lidstva a vědecko-technologického pokroku. Také mezinárodní cestovní ruch se začal masově rozvíjet po roce 1945. Mezi lety 1950 a 2009 se počet turistických příjezdů zvýšil z 25 milionů na 880 milionů. Ve stejném období vzrostly příjmy z mezinárodní turistiky z 2,1 mld. USD na 852 mld. USD. (UNWTO, 2010)

Graf 1: Vývoj mezinárodních příjmů z cestovního ruchu za období 1950–2009 (v mld. USD)

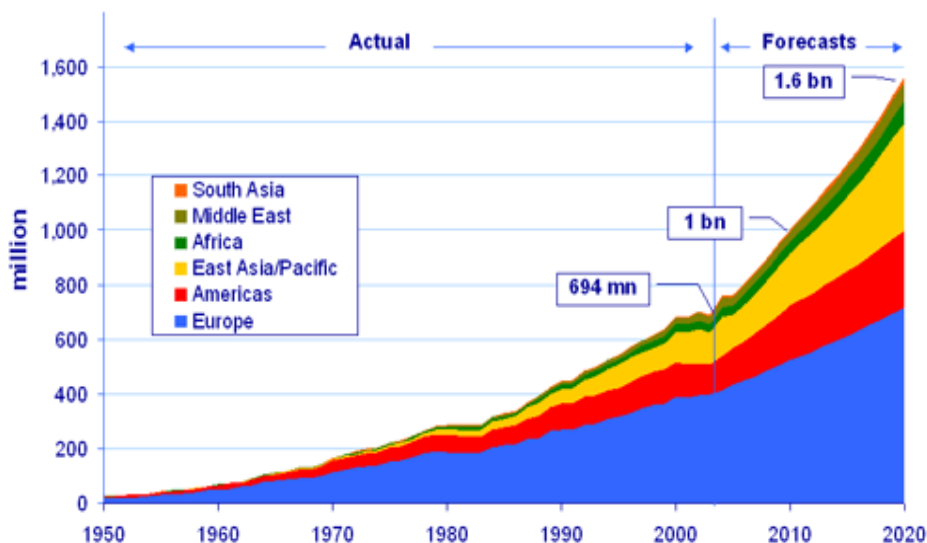

Zdroj: UNWTO, 2010

UNWTO rozděluje pět světových makroregionů cestovního ruchu: Evropu, Asii a Pacifik, Ameriku, Afriku a Blízký východ. Nejvýznamnějšími turistickými regiony byly mezi lety 1950–2000 Evropa a Amerika. V současné době se značně prosazuje oblast Asie a Pacifiku a také Afrika. V roce 2005 UNWTO zveřejnila aktuální a předpokládaný počet mezinárodních turistických příjezdů ve světových regionech. Právě na grafu č. 2 lze vidět tento současný trend, že se oblast Asie a Pacifiku podílí a bude výrazně podílet na mezinárodním cestovním ruchu.

V roce 2007 byla poprvé v historii cestování překročena hranice 900 milionů turistů, ale poté nastala krátkodobá stagnace a pokles. Cestovní ruch se v roce 2009 podílel na celosvětové tvorbě HDP 9,4 % a zaměstnával 237 mil. lidí. (WTTC, 2009) Podle údajů UNWTO bylo zaregistrováno v roce 2009 celkem 880 mil. příjezdů zahraničních turistů, což značí pokles o 4 % oproti předchozímu roku. Rok 2009 byl jedním z nejobtížnějších v historii cestovního ruchu, především kvůli globální hospodářské krizi a strachu z pandemie prasečí chřipky. Pokles počtu turistů v stejném roce zaznamenaly všechny kontinenty kromě Afriky, kde se počet zahraničních turistů zvýšil o 5 %. První dostupné výsledky za rok 2010 potvrzují stoupající růst počtu mezinárodních příjezdů mezi 3–4 %. Nejvýraznější nárůst příjezdů se dá vysledovat v Asii (10 %) a v Africe (7 %).

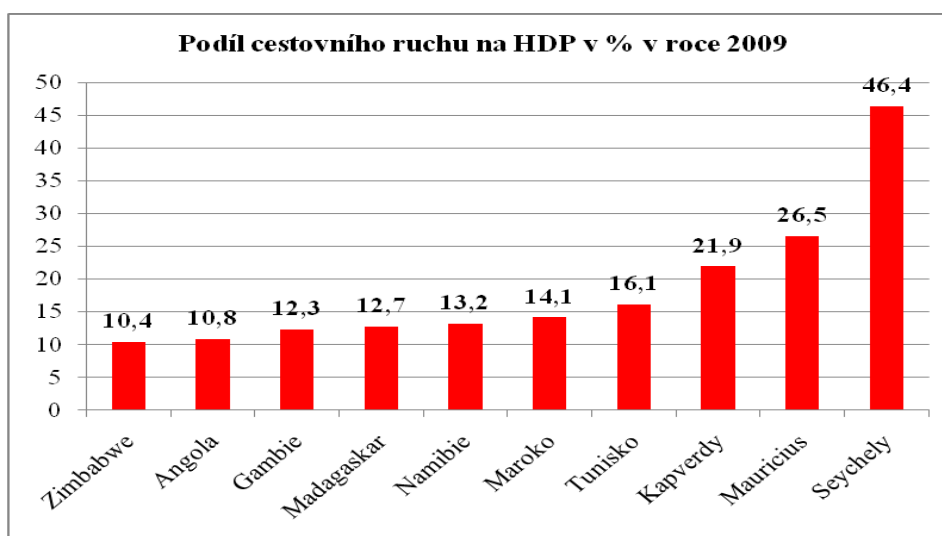
Graf 2: Současný a předpokládaný počet mezinárodních příjezdů ve světě za období 1950–2020 (v mil.)

Zdroj: UNWTO, 2010

Cestovní ruch je významné odvětví každé ekonomiky a zejména pro nejchudší kontinent světa (Afrika) může být významným urychlovačem ekonomického vývoje. Některé africké vlády význam a vliv cestovního ruchu na rozvoj zcela ignorují, jiné ho naopak zdůrazňují ve svých strategických dokumentech. Existuje mnoho afrických ekonomik, kde je turismus základem hospodářství, resp. jsou na něm tyto ekonomiky závislé. Nejvyšší závislost národních ekonomik na turismu vykazují malé ostrovní státy, jak ukazuje graf č. 3.

Graf 3: Podíl cestovního ruchu na HDP v % na africkém kontinentě v roce 2009

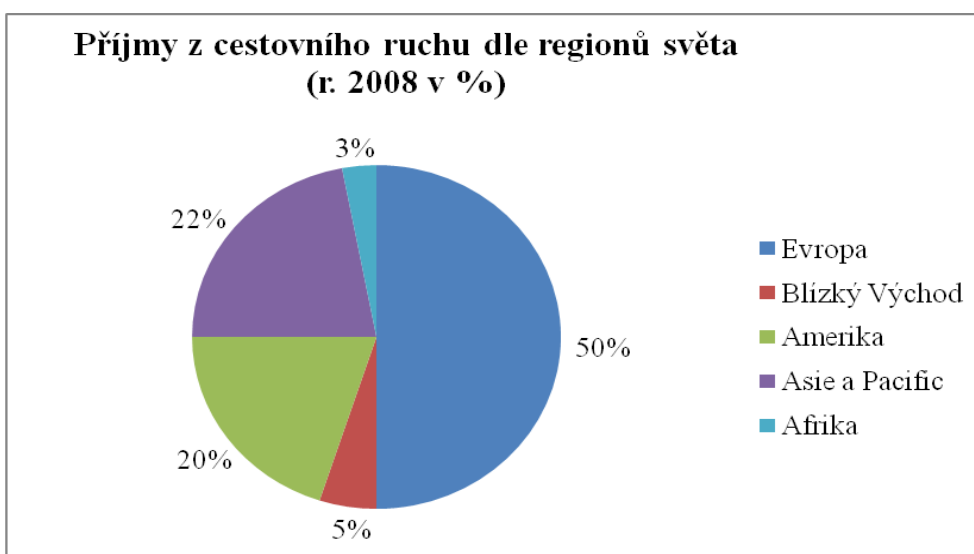
Zdroj: WTTC, 2010

Afrika má velký turistický potenciál, který zatím nebyl plně využit. Na kontinentu se nachází jedinečné přírodní scenérie, zachovalá kultura a architektura. Zahraniční turisté mají možnost na jednom místě pozorovat exotická zvířata v jejich přirozeném prostředí, obdivovat přírodní krásy a setkat se s domorodými obyvateli. Afrika má velmi složité dějiny i problémy, jejichž podstatu lze pochopit až po dlouhodobém zkoumání. Rozvoj cestovního ruchu v Africe narušuje její nerozvinutost a současné problémy. Z pohledu turistů je sice na jedné straně kontinentem politicky nestabilním až nebezpečným, na straně druhé však také kontinentem s netušenými a nevyzpytatelnými možnostmi zážitků.

Černý kontinent, jak je Afrika nazývána, navštívilo v roce 1950 pouhých 500 tis. turistů, během 80. a 90. let 20. stol se počet dynamicky zvyšoval. Nejnovější data informují, že v roce 2009 počet mezinárodních turistů dosáhl 39,1 mil. Při celosvětovém porovnání však Afriku navštíví pouze necelé 4 % turistů. (UNWTO, 2010) Na první pohled se jeví údaj o počtu příjezdu mezinárodních turistů jako zanedbatelné číslo, ovšem vzhledem k opomíjení tohoto kontinentu v globální ekonomice lze považovat data za úspěšná.

Podle výsledků Světové rady cestování a cestovního ruchu (*World Travel and Tourism Council, WTTC*) se cestovní ruch v Africe, jak lze vidět v grafu č. 4, podílel na mezinárodních příjmech pouze 3 % v roce 2008. Pozitivní vývoj cestovního ruchu byl zaznamenán v letech 2005–2007, kdy Afrika dosahovala 9–11% růstu příjmů ve srovnání s 5% celosvětovým průměrem. (WTTC, 2010)

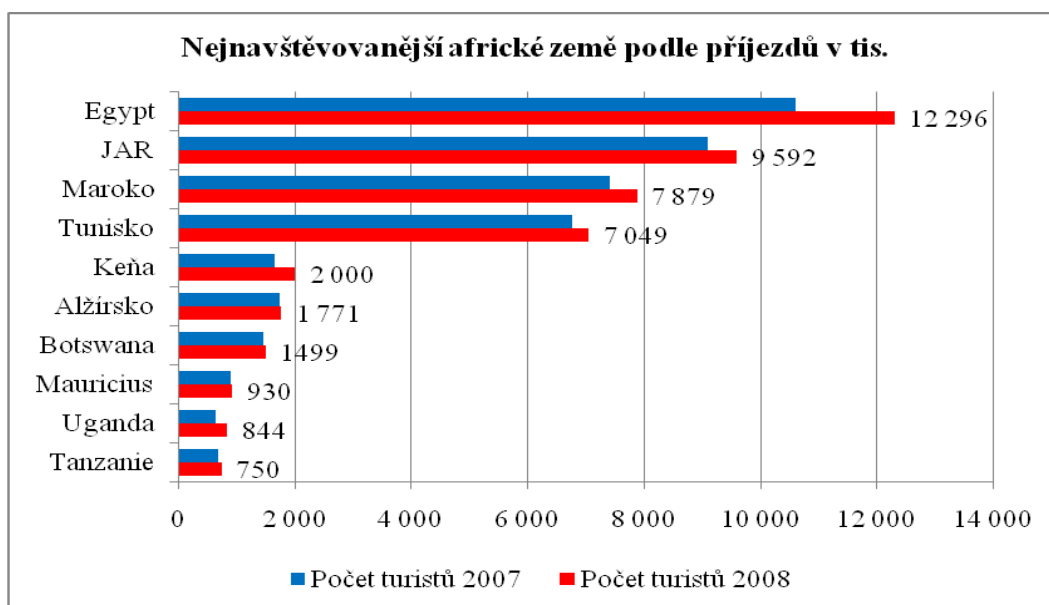
Graf 4: Příjmy z cestovního ruchu dle regionů světa v roce 2008 v %

Zdroj: WTTC, 2010

UNWTO každoročně zpracovává přehled padesáti nejnavštěvovanějších světových turistických oblastí. Na tomto kontinentě se hlavní destinace nachází v severní a jižní Africe. Patří k nim 4 turistické destinace: vévodí Egypt, následovaný Jihoafrickou republikou, Marokem a Tuniskem. Tyto země dohromady vytváří 75 % příjmů z cestovního ruchu v rámci Afriky. K dalším významným destinacím se řadí Mauricius, Tanzanie, Keňa a Alžírsko (viz graf č. 5) Ostatních 45 afrických zemí se společně podílí na 25 % zahraničních příjmech z turismu. (WTTC, 2009) Z údajů můžeme zhodnotit, že v porovnání se světovými regiony i přes obrovský turistický potenciál nedosahuje Afrika zatím ani průměrného podílu a úrovně mezinárodního cestovního ruchu.

Graf 5: Nejnavštěvovanější africké destinace podle turistických příjezdů – porovnání s rokem 2007 a 2008 (v tis.)

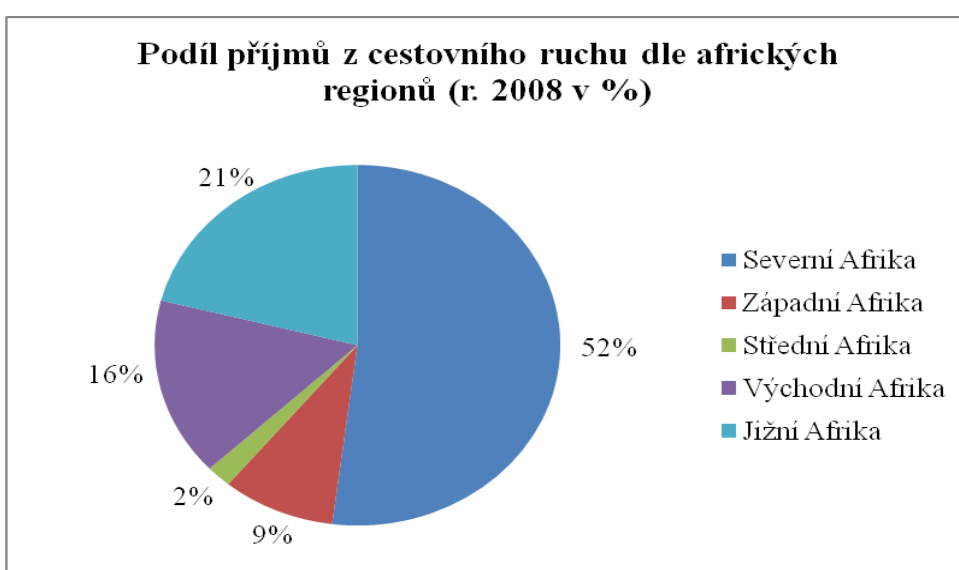
Zdroj: WTTC, 2010

Jednotlivé subregiony Afriky se od sebe z pohledu turismu výrazně odlišují. Severní Afrika se podílí na většině příjmů z cestovního ruchu v rámci kontinentu, jak ukazuje graf č. 6. Tento region navštíví více než polovina zahraničních turistů. Celosvětová ekonomická krize v roce 2009 mírně ovlivnila africké destinace. Především ve vzdálenější a nákladnější destinaci (Jihoafrické republice) způsobila hospodářská krize výkyvy v příjmech z cestovního ruchu. Turisté raději volili destinace na kratší vzdálenosti (Egypt a Tunisko) a tyto oblasti zaznamenávaly stabilní kladný růst. Pozitivní údaje v období v rozmezí 2005–2009 vykazují i netradiční africké destinace

(např. Kamerun, Madagaskar, Uganda, Namibie, Mali), které se stávají stále populárnějšími. (WTTC, 2010)

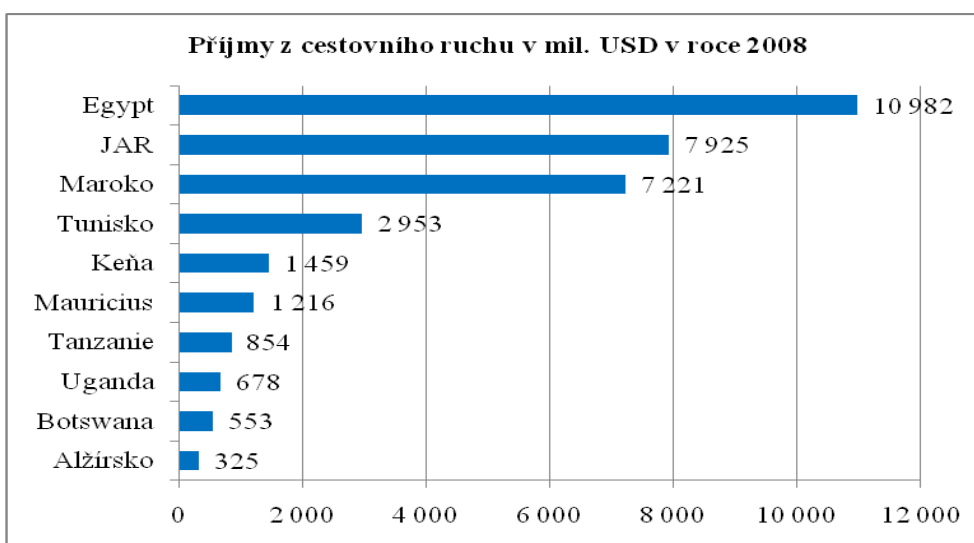
První pozici v počtu příjezdů zahraničních turistů s 12,3 mil. a v příjmech z cestovního ruchu jednoznačně zaujímá Egypt s 10,9 mil. USD, jak ukazují grafy č. 5 a 7. Druhé místo v příjmech z cestovního ruchu obsadila Jihoafrická republika, která zaujímá také druhou pozici v žebříčku v počtu příjezdů, jak lze vidět na grafu č. 5. Třetí místo si drží v počtu zahraničních příjezdů i v zahraničních příjmech z cestovního ruchu Maroko, které je následované Tuniskem.

Graf 6: Podíl příjmů z cestovního ruchu dle afrických regionů v r. 2008 v %

Zdroj: UNWTO, 2010

Graf 7: Příjmy z cestovního ruchu v afrických zemích v mil. USD v roce 2008

Zdroj: UNWTO World Tourism Barometer, 2010

V roce 2000 UNWTO zpracovala analytickou studii nazvanou „*Tourism 2020 Vision*“, která se stala důležitým prognostickým dokumentem. Jeho autoři předpokládají, že turistický průmysl v Africe dosáhne počtu 77,3 mil. příjezdů zahraničních turistů v roce 2020, což vyžaduje roční růst 5,5 % mezi obdobími 2000–2020. Víze předkládá, že nejnavštěvovanější zemí bude Jihoafrická republika, kterou pravděpodobně v roce 2020 navštíví více než 30 mil. turistů, tzn. 40 % z celkových příjezdů na kontinent. Důležitými turistickými destinacemi zůstanou i nadále Tunisko s Marokem s předpokládanými 9 mil. příjezdy. V nejnavštěvovanější destinaci na africkém kontinentě v Egyptě, kterou autoři řadí do makroregionu cestovního ruchu Blízký východ, se předpokládá zvýšení počtu zahraničních turistů na 17 mil. v roce 2020. Očekává se, že africký kontinent bude kopírovat dosavadní celosvětový trend, kdy turisté budou preferovat vzdálenější exotičtější destinace za účelem dobrodružství a poznání. Klasické dovolené šité na míru typu all-inclusive vyžadují soustavné zvyšování kvality, rychlosti a komplexnosti poskytovaných služeb, ale v afrických podmínkách to může být mnohdy problematické. Jak bylo již naznačeno, současné trendy cestovního ruchu vystřídají nové formy (např. adrenalinový cestovní ruch, golfová turistika apod.). Podle autorů si své pevné místo na kontinentě vybuduje individuální cestovní ruch. Výše uvedené odhady dokládají, že rozvoj turismu v Africe by měl pokračovat minimálně ve stejné míře. Pokles intenzity cestovního ruchu může být vyvolán nepředvídatelnými politickými a ekonomickými problémy, teroristickými útoky a obavou z vážných chorob.

4.4 Dopady cestovního ruchu na rozvoj v rozvojových zemích

V obecné rovině existuje mezi cestovním ruchem a rozvojem úzké propojení, protože turismus příznivě přispívá k rozvoji ve vyspělých a zaostalých státech světa. Cestovní ruch urychluje ekonomický a sociální rozvoj, čímž napomáhá snižovat rozdíly mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi. V zemích třetího světa s omezeným průmyslovým sektorem, nedostatkem přírodních zdrojů a závislosti na mezinárodní pomoci představuje odvětví cestovního ruchu mnohdy jedinou reálnou možnost růstu ekonomiky. (Sharpley, Telfer, 2002) Cestovní ruch se stal uznávanou rozvojovou strategií i vítaným nástrojem pomoci rozvoje hospodářství v chudých zemích světa.

Zvláště v těchto zemích má obrovský potenciál⁶ a v rámci rozvojového světa ho lze všeobecně charakterizovat:

- vhodnými přírodními a kulturními předpoklady,
- bohatou nabídkou pracovních sil, i když často nekvalifikovanými pracovníky,
- zvětšujícím se zájem turistů z vyspělých států o dobrodružství ve vzdálených exotických krajinách.

Dopady cestovního ruchu na celkový rozvoj daného státu, na místní obyvatele i návštěvníky se projevují pozitivně a negativně. Veškeré činnosti spojené s turistickým ruchem by měly být realizovány tak, aby se minimalizovaly jeho negativní dopady, to znamená, aby aktivity související s cestovním ruchem byly dlouhodobě udržitelné. (Galvasová a kol., 2008)

Následující část kriticky posuzuje nejčastěji uváděné pozitivní a negativní dopady cestovního ruchu na naši společnost se zaměřením na rozvojové státy v oblasti ekonomické, sociální, kulturní a environmentální. Jednotlivé dopady však nelze zcela přesně kategorizovat do výše uvedeného členění, neboť se vzájemně prolínají a přímo i nepřímo se mezi sebou ovlivňují – například velmi často bývají spojovány kulturní a sociální dopady cestovního ruchu.

4.4.1 Ekonomické dopady

Odvětví cestovního ruchu patří mezi nejvýznamnější součásti národních ekonomik a světového hospodářství. V ekonomické oblasti pozitivně ovlivňuje zejména tvorbu hrubého domácího produktu, devizové a daňové přínosy a vytváří pracovní příležitosti. Pozitivně působí na řadu dalších odvětví a sektorů např. doprava, stavebnictví, telekomunikace, obchod, bankovníctví. (Vystoupil, Šauer, 2006) Přes jeho rychlý růst a nesporný význam pro národní hospodářství se dosud neseťkal v rozvojových zemích s dostatečným politickým i ekonomickým doceněním ze strany vládních orgánů. (Drobná, Morávková, 2004)

V kontextu s těmito fakty lze uvést, že cestovní ruch patří k nejdynamičtějšímu ekonomickému odvětví v rozvojových zemích, což názorně dokládají následující údaje. Mezinárodní příjmy vyvolané cestovním ruchem se zvýšily více než pětkrát

⁶ Turistickým potenciálem se obvykle rozumí selektivní, lokalizační a realizační faktory. Do skupiny selektivních faktorů se řadí politický vývoj v zemi, výše životní úrovně, kvalita životního prostředí a demografická struktura obyvatelstva. Do lokalizačních faktorů se začleňují společenské atraktivity a přírodní prostředí. Realizační faktory umožňují dosáhnout turistickou destinaci dopravními prostředky a využít nabízené ubytovací a stravovací zařízení. (Czechtourism, 2010)

z 43 mld. USD na 222 mld. USD v období 1990–2006, jak ukazuje tabulka č. 1. V roce 2005 cestovní ruch vytvářel až 70 % exportu služeb v rozvojových zemích a představoval hlavní zdroj devizových prostředků v 46 z 50 nejméně rozvinutých zemí světa. Kromě toho jeho tržní podíl na mezinárodních příjezdech celosvětově vzrostl z 34 % na 40 % mezi lety 2000–2008. (UNWTO, 2010)

Tabulka 1: Mezinárodní příjmy z cestovního ruchu v letech 1990–2006 (v mld. USD)

	1990	2000	2006	roční růst v %
Svět	264	474	733	177 %
Rozvinuté země	221	352	511	131 %
Rozvojové země	43	122	222	416 %

Zdroj: UNWTO, 2010

Nyní kriticky zhodnotíme nejčastěji uváděné argumenty dopadů cestovního ruchu v ekonomické oblasti:

- *Cestovní ruch je největším tvůrcem pracovních míst.* Podle údajů UNWTO a WTTC je cestovní ruch největším zaměstnavatelem na světě. (COT, 1999) Ovlivňuje zaměstnanost nejen v turismu, ale i v dalších oborech a sektorech, které jsou na něj navázány. V zemích třetího světa, které trápí nízká úroveň vzdělání, a tedy chybí kvalifikovaní zaměstnanci, jsou finančně dobře ohodnocená pracovní místa v rámci cestovního ruchu vyhrazena pro zahraniční pracovníky s vysokou kvalifikací. Toto odvětví je vysoce sezónní a je pro něj typická práce na částečný úvazek. Pracovníci turistického ruchu v nejméně rozvinutých zemích jsou značně závislí na příjmu odvětví. V rozvojových zemích totiž převažuje nízká míra úspor a veškerý příjem jde ihned na nezbytnou spotřebu. Ztráta zaměstnání z důvodu nízké turistické návštěvnosti představuje pro chudé rodiny vážné problémy. V nejhorších případech pokles počtu návštěvníků představuje pro místní komunity ekonomickou pohromu. (Okech, 2010)

- *Cestovní ruch je jedním z největších exportních odvětví, čímž vytváří a zajišťuje devizové prostředky.* Devizové příjmy zajišťuje příjezdový neboli aktivní zahraniční cestovní ruch, který přináší díky výdajům zahraničních turistů na území navštíveného státu finanční prostředky do ekonomiky. Platí zde základní ekonomické pravidlo, které říká že: čím více zboží a služeb je pro zahraniční návštěvníky vyprodukováno domácí výrobou, tím je přínos pro národní hospodářství vyšší. (Indrová a kol., 2009) Je třeba vzít v úvahu, že v zemích třetího světa je většina turistických zařízení vlastněna, řízena a kontrolována zahraničními společnostmi (obvykle nadnárodními korporacemi). Relativně velká část příjmů z cestovního ruchu se tak přesouvá zpět do země původu společnosti, což je nejčastěji některá z vyspělých zemí. V důsledku repatriace zisku zpět do země sídla firmy dochází k tzv. devizovým únikům, v těchto případech se tak pozitivní vliv cestovního ruchu na místní rozvoj v chudých zemích výrazně omezuje. (Okech, 2010) Další problém nastává, jestliže zahraniční hotelové řetězce nebo mezinárodní touroperátoři importují do destinace zboží a služby ze zahraničí na úkor místních produktů. V cílové destinaci se zmenšuje možnost místního obyvatelstva k potencionálnímu výdělku. Právě zapojení místních lidí do řetězce pro poskytování služeb cestovního ruchu hraje významnou roli v rozvoji destinace a podpoře ekonomických aktivit obyvatelstva. (Galvasová a kol., 2008)
- *Cestovní ruch je významný stimulátor investičních aktivit.* Investiční činnosti v cestovním ruchu zásadně působí na rozvoj daného regionu. V rozvojových zemích jde především o rozvoj zanedbané základní infrastruktury (např. výstavba dopravní infrastruktury, sanitárního zařízení nebo telekomunikační infrastruktury), o budování turistických ubytovacích a stravovacích zařízení nebo popřípadě o rozvoj a provoz volnočasových aktivit. Při volbě vhodného území pro investice se investorům ponechává značná volnost, logicky jsou ale vybírány turisticky atraktivní lokality, přičemž se většinou nepřihlíží k investičním prioritám příslušné země. Některé rozvojové země a jejich regiony nedisponují potřebným potenciálem cestovního ruchu, proto sem ani zahraniční investoři nesměřují. V těchto případech odvětví cestovního ruchu nepřispívá k rozvoji daného regionu. (Galvasová a kol., 2008)

- *Pro rozvoj cestovního ruchu je podstatné aktivní zapojení soukromého sektoru.*
V rozvojových zemích se podílí soukromý sektor v odvětví cestovního ruchu na hospodářství nepříliš významnou mírou. Zapojení soukromého sektoru v rámci cestovního ruchu je považováno za jeden z problémů nedostatečného rozvoje. (Sharpley, Telfer, 2002) Například na africkém kontinentě existuje dostatek soukromých malých a středních podniků cestovního ruchu. Tito soukromníci nemají dostatek zkušeností s provozem podnikání v tomto odvětví, neznají základní moderní principy řízení podniku, ve většině případů nejsou konkurenceschopné a ani místní orgány jim nevytváří vhodné podmínky pro jejich podnikání. Proto každodenně bojují o přežití a nemohou se aktivně podílet na tvorbě HDP, pracovních příležitostí, investičních činnostech a dalších aktivitách přispívající k růstu hospodářství. (Dieke, 2000)

Nyní bude věnována pozornost některým dalším negativním ekonomickým souvislostem v cestovním ruchu. Negativní dopady se projevují prostřednictvím nebezpečné ekonomické závislosti státu nebo lokálních komunit na cestovním ruchu. K takovým zemím patří na africkém kontinentě již zmíněné malé ostrovní státy: Mauricius, Seychely a Kapverdy.

Problematický je také vznik tzv. enklávového cestovního ruchu. Návštěvníci destinace si zakoupí komplexní balík služeb cestovního ruchu tzv. all inclusive, a tak ztrácí místní obyvatelé příležitost profitovat z tohoto odvětví. Rovněž se v zemích třetího světa rozvíjejí tzv. turistická „ghetta“, což jsou území, na kterém návštěvníci destinace žijí zcela odděleně od místních obyvatel. Ghetta postupně vznikají vytlačení místních občanů z jejich trvalých sídel na turisticky atraktivních místech. V těchto turistických ghettech se zpravidla zvyšuje cenová hladina (turistická inflace) a snižuje se dostupnost zboží běžné denní potřeby. (Galvasová a kol., 2008)

I přes uvedené argumenty není možné popřít, že cestovní ruch v rozvojových zemích významně napomohl hospodářskému růstu a rozvoji oblastí či regionů, ale nelze potvrdit předpoklad, že prostý růst HDP přivodil i růst životní úrovně většiny obyvatel. Odborné studie zkoumají tuto aktuální otázku. Napomáhá skutečně turismus k ekonomickému růstu v nejméně rozvinutých zemích světa? Podle studie nazvané *The Impact of Tourism on Economic Growth and Development in Africa* (2007: 3) zkoumal B. Fayissa na základě analýzy panelových dat ve 42 afrických zemích v období 1995–2004 vliv cestovního ruchu na růst HDP. Podle výsledků studie vyplývá, že:

„výdaje zahraničních turistů pozitivně ovlivňují hospodářský růst afrických zemí. Pokud rostou výdaje turistů o 10 %, zvyšuje se také HDP na osobu o 0,4 %.” (Fayissa, 2007: 13) Studie prokázala, že příjmy z cestovního ruchu přispívají k vyšší úrovni HDP a ekonomickému růstu v Subsaharské Africe.

Samotný ekonomický růst již ale není zárukou dlouhodobého rozvoje a v nejméně rozvinutých zemích ani zárukou omezením chudoby. (Ashley, 2001) V těchto chudých zemích, kde postupně dochází k ekonomickému růstu, rozdělení příjmů mezi jednotlivými vrstvami společnosti, tj. mezi nejbohatšími a nejchudšími obyvateli, je nespravedlivé⁷ (Nádvořík, Volfová, 2005). V současné době se zkoumá nový ekonomický přístup tzv. *pro-poor growth* (PPT), což je takový růst, který pozitivně přispívá k omezení chudoby a je zaměřen na nejchudší vrstvy společnosti. (Ashley, 2001)

Dalším ekonomickým ukazatelem, který ovlivňuje v turisticky nejnavštěvovanějších lokalitách pozitivně i negativně ekonomický rozvoj země a s ním spojenou životní úroveň místního obyvatelstva v důsledku cestovního ruchu, je tzv. turistická inflace. Jaké ekonomické dopady způsobuje turistická inflace? Nejen touto otázkou se zabývá studie nazvaná *How Beneficial is Tourism? An Analysis of the Economic Impact of Tourism in Il N'gvesi, Kenya*. Studie zkoumala potenciální negativní ekonomické vlivy cestovního ruchu u masajských kmenů, kteří žijí v blízkosti hory Mount Kenya. Podle provedené statistické analýzy a dotazníkového šetření je jedním z nejhorších dopadů na místní obyvatelstvo podstatné zvýšení cen půdy, potravin, zboží a služeb v souvislosti s růstem turistické inflace. Přes 70 % respondentů uvedlo, že „turistická inflace způsobená rozvojem cestovního ruchu v oblasti negativně postihla místní rezidenty. Na základě dotazníkového šetření v domácnostech se podle výsledků zvýšila cena půdy o 68 %, ceny základních potravin vzrostly o 71 % a ceny služeb vzrostly o 72 %, naproti tomu se měsíční platby zvýšily pouze o 44 %.” (DeVeau, Marshall, 2009: 27)

Na jedné straně ekonomický význam a dopady cestovního ruchu na rozvoj zemí jsou značné. Nejedná se pouze o prosté zvýšení příjmů plynoucího z turismu do státního rozpočtu nebo do rozpočtu obcí, ale jde především o vytváření nových pracovních míst

⁷ Tyto nerovnosti ve společnosti (například příjmů a majetku) jsou měřeny pomocí Giniho koeficientu. Koeficient vytvořil italský statistik Corrado Gini v roce 1912. Ukazatel zachycuje hodnoty na stupnici od nuly do jedné, přičemž nižší hodnota odpovídá rovnoměrnější distribuci a naopak vyšší hodnota znamená značnou nerovnost ve společnosti. V praxi se ukazuje, že nejvyšší nerovnosti rozdělení příjmů dosahují země Subsaharské Afriky, zatímco státy s nejnižší nerovností se řadí skandinávské země.

a podnikatelských příležitostí, o podporu nových investičních aktivit nebo o stabilitu platební bilance. Na straně druhé, z komplexního pohledu jsou ekonomické dopady cestovního ruchu na místní společenství spojeny s výše jmenovanými negativními faktory.

4.4.2 Sociální dopady cestovního ruchu

Sociální dopady cestovního ruchu na hostitelskou komunitu vznikají z přímých nebo nepřímých vztahů se zahraničními turisty, a také z interakce s turistickým průmyslem. Obecně se řadí k negativním sociálním dopadům cestovního ruchu např. ztráta domorodé identity či autentičnosti, etnické problémy nebo kulturní střety.

Na začátku kapitoly je prostor věnován tzv. nežádoucím formám cestovního ruchu, které svými dopady negativně ovlivňují hostitelské společnosti. Přiblížen je problém sexuální turistiky. Následně je charakterizován z obecného pohledu pojem chudoba a poté analyzován vliv cestovního ruchu na chudobu a její eliminaci. UNTWO prezentuje jako klíčový prostředek boje proti chudobě a primární nástroj pro udržitelný rozvoj právě turismus.

4.4.2.1 Nežádoucí formy cestovního ruchu

V zemích třetího světa se lze často setkat s nežádoucími formami cestovního ruchu, které nevycházejí ze základních motivací cestovního ruchu, tj. cestování za odpočinkem a rekreací, poznávání nových míst, seznámení se s novými lidmi apod. Jde zpravidla o cestování motivované sociálně patologickými jevy nebo ziskem. K těmto nežádoucím formám patří drogový, sexuální, pašerácký nebo interrupční cestovní ruch. (UHK, 2007)

Jednou z nežádoucích forem cestovního ruchu je zmíněná sexuální turistika. V posledních letech roste zájem o cestování do rozvojových zemí za sexuální turistikou a prostitucí. K hlavním důvodům zvýšeného zájmu patří anonymita zahraničních turistů, laciná prostituce a snadná dostupnost dětských i dospělých partnerů mužského i ženského pohlaví. Rozvoj sexuální turistiky je spojován se zvýšeným počtem lidí cestujících služebně do zahraničí nebo provozujících zahraniční turistiku. Sexuální turismus se rozvíjí především v zaostalých částech světa, které jsou ekonomicky nevyspělé. V těchto zemích žije většina obyvatelstva pod hranicí chudoby. Právě poskytování sexuálních služeb představuje pro chudé obyvatelstvo získání nezbytného finančního výdělků k jejich přežití. Obzvláště ženy jsou po ekonomické stránce natolik

zoufalé, že dobrovolně vstupují na trh s prostitucí. Jakmile tak učiní, je pro ně velmi obtížné vrátit se zpět k původnímu způsobu života.

Sexuální turistika se vyskytuje nejen v rozvojových zemích (africké země, země Jižní a Jihovýchodní Asie, země Střední Ameriky), ale také v rozvinutých zemích s vyspělou ekonomikou (Střední a Západní Evropa, USA a Kanada). Tato forma turistiky s sebou nese mnoho rizik, z nichž nejzávažnější je riziko zdravotní. Mezi cizinci a místními lidmi dochází k přenosu pohlavních nemocí a zvláště problematické je, pokud se pohlavní nemoci šíří do lokalit mimo původní zdroj výskytu.

Sexuální turismus představuje vážný problém například mezi chudými komunitami, které žijí v pobřežních oblastech v Keni. Podle studie nazvané *The Extent and Effect of Sex Tourism and Sexual Exploitation of Children on the Kenyan Coast* provedené keňskou vládou a UNICEF, se uvádí chudoba jako hlavní faktor poskytování sexuálních komerčních služeb. Velmi znepokojující jsou údaje, které jasně poukazují na závažnost situace. Na jedné straně existuje skupina dětí, která dobrovolně nabízí své služby, na straně druhé mladé dívky a chlapci jsou nuceny k těmto praktikám. Ve věku 12–18 let téměř 15 tis. dívek poskytuje 30 % příležitostných sexuálních služeb. Přes 3 tisíce mladých chlapců a dívek je nuceno celoročně pracovat na plný úvazek v této výdělečné činnosti. V zemi žije mnoho dětí, které se starají o své mladší sourozence nebo příbuzné. Právě ze strany svých rodin jsou vystaveny obrovskému nátlaku, aby pravidelně přispívaly do rodinných rozpočtů. Někteří z nich proto opouští své domovy a stěhují se do míst, ve kterých je větší koncentrace zahraničních návštěvníků, tedy i větší příležitosti k získání finančních prostředků. Podle studie každé dítě žijící v pobřežní oblasti v Keni čelí potencionálnímu sexuálnímu vykořisťování ze strany zahraničních turistů. Dětská sexuální turistika se stala velmi lukrativním obchodem pro místní orgány. Zahraniční návštěvníci podplácí místní úřady, a ty nutí děti k poskytování těchto služeb. Jednou z nejzávažnějších příčin sexuálního vykořisťování dětí v kontextu s turisty je to, že k mladým dívkám mají zahraniční turisté v pobřežních zónách velmi snadný přístup. (UNICEF, 2006)

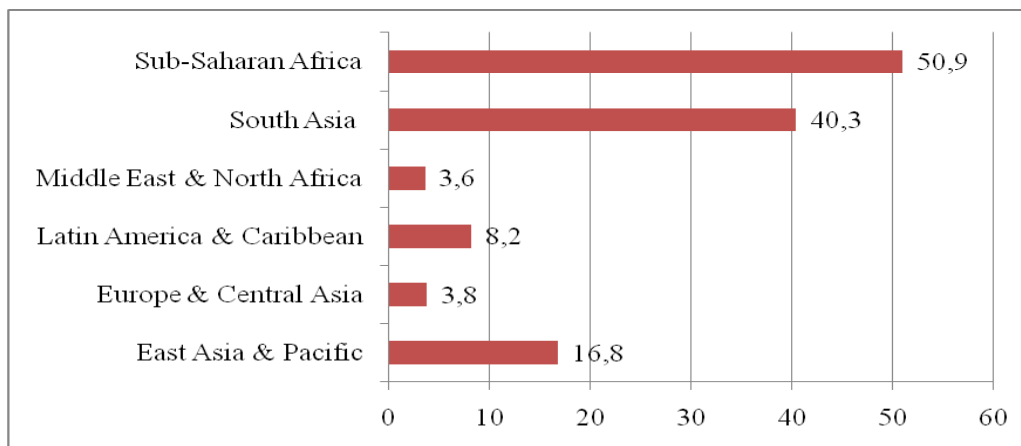
4.4.2.2 Chudoba a dopady cestovního ruchu na chudobu

V následující části je vysvětlen pojem chudoba a popsán způsob jejího měření. Co představuje pojem chudoba, shrnuje například Mezinárodní měnový fond (*International Monetary Fund, IMF*), jenž definuje chudobu jako nedostatek základního kapitálu, kdy se jedinec nemůže efektivně účastnit života ve společnosti. Chudoba je spojována

s nedostatkem potravin, nedostatečným přístupem k nezávadné pitné vodě, ošacení, nekvalitnímu bydlení, nedostatečnému či žádnému dennímu příjmu a přístupu k základní zdravotní péči a vzdělání. V tomto pojetí je chudoba vnímána také – jako nejistota, bezmocnost a vyloučení jednotlivců, domácností a komunit ze společnosti. Nositel Nobelovy ceny za ekonomii Amartya Sen naopak tvrdí, že chudoba nejsou pouze nedostatečně vysoké příjmy, ale spíše nemožnost plnohodnotně žít kvůli nedostatku ekonomických prostředků. (Nádvorník, Volfová, 2005) Existuje mnoho různých interpretací pojmu chudoby, ale v této práci na ni bude nahlíženo jako na multidimenzionální a komplexní problém, který neznamená pouze nedostatek příjmů, ale zahrnuje také sociální, kulturní, politickou a environmentální deprivaci.

Důležité jsou i způsoby měření chudoby, které jsou zcela zásadní pro budoucí návrhy strategií k jejímu vymýcení. Chudoba je nejčastěji rozdělována na absolutní a relativní, dále na materiální a nemateriální, případně na subjektivní a objektivní. O absolutní chudobě se hovoří, pokud jedinec není schopen uspokojit svoji nejzákladnější fyzickou existenci. Světová banka stanovuje hranici absolutní chudoby jako denní příjem/výdaj nižší než 2 USD vyjádřeno v PPP (Světová banka, 2006). Podle jejich nejnovějších odhadů z roku 2005 je práh chudoby určen 1,25 USD (podle PPP) na osobu a den, to znamená, že lidé, kteří mají méně než 1,25 USD denně, se pokládají za extrémně chudé. Organizace odhadla, že v roce 2005 žila v extrémní chudobě 1,4 miliarda lidí, což je čtvrtina rozvojového světa. Pokud jedinec uspokojuje své společenské potřeby na výrazně nižší úrovni, než je v dané společnosti běžné, spadá do kategorie tzv. relativní chudoby. S konceptem relativní chudoby se lze setkat také v souvislosti s rozvinutými zeměmi.

Graf 8: Procento populace žijící za méně než 1,25 USD za den (za rok 2005 v PPP)

Zdroj: Světová banka, 2006

Celosvětové úsilí bojovat s extrémní chudobou ve světovém měříku není nové a na půdě OSN se o něm diskutuje od počátku 50. let 20. století. Mezinárodní instituce vytvářejí nové strategie v boji proti chudobě např. prostřednictvím Strategických dokumentů pro snižování chudoby (*Poverty Reduction Strategy Papers, PRSPs*) nebo Rozvojových cílů tisíciletí (*Millennium Development Goals, MDGs*). Pravděpodobně nejvíce sledovaným úkolem a jedním z hlavních cílů MDGs je snížit extrémní chudobu a hlad lidí.

UNWTO je přesvědčena, že cestovní ruch, který byl označen jako jeden z hlavních nástrojů udržitelného růstu v nejchudších oblastech světa, může přispět také ke snížení chudoby. Organizace po podrobném analytickém průzkumu identifikovala 7 mechanismů vedoucích ke snížení chudoby prostřednictvím cestovního ruchu:

1. vytvořit pracovní místa pro chudé, zvýšit úroveň chudých v podnicích cestovního ruchu pomocí odborné přípravy a školení,
2. zajistit dodávky zboží a služeb z místních zdrojů do podniků cestovního ruchu,
3. přímý prodej zboží a služeb návštěvníkům destinace místní komunitou,
4. zřídit a provozovat malé a střední podniky řízené místními obyvateli,
5. daně a zisky z turismu pro chudé,
6. dobrovolná podpora od podniků cestovního ruchu a turistů pro místní komunity,
7. investovat do infrastruktury cestovního ruchu v odlehlých venkovských místech.

(UNWTO, 2002)

V roce 2002 UNWTO reagovala na výzvu vymýtit extrémní chudobu a vytvořila novou iniciativu s názvem *Sustainable Tourism as an effective tool for Eliminating Poverty* (ST-EP). Iniciativa se zaměřuje na posílení národních kapacit v cestovním ruchu. Místní organizace navrhnou a implementují politiky, plány, projekty na snížení chudoby prostřednictvím udržitelných (ekonomických, sociálních, environmentálních) forem cestovního ruchu. Pro zlepšení národních kapacit jsou organizovány pro pracovníky místních komunit vzdělávací semináře a konference, které jim zvyšují znalosti a rozšiřují povědomí o této problematice. (UNWTO, 2002)

4.4.2.2.1 *Nástroj k snížení chudoby – pro-poor tourism?*

V 80. letech 20. století se rozvojoví aktéři a vlády jednotlivých zemí zaměřili na podporu soukromého sektoru, na získání devizových prostředků a makroekonomický růst. Spotřebitelé preferovali nové alternativní formy turismu – „zelený“ turismus, ekoturismus a komunitní cestovní ruch, jejichž základním východiskem se stala

udržitelnost a šetrnost k přírodě, ovšem dopady na živobytí chudých nebyly ve vládních koncepcích zahrnuty. V současné době dochází postupně ke změně „rozvojového“ myšlení, větší pozornost je věnována sociálně-ekonomickým důsledkům a při vytváření strategií vlády primárně zkoumají dopady cestovního ruchu na nejzranitelnější vrstvu obyvatelstva. Vznikla nová filozofie, která umožňuje místním komunitám participovat při rozvoji turismu a také z něho profitovat.

V současné době mezi odborníky na rozvojovou problematiku převažuje konsensus, že ekonomický růst je v nejvíce zaostalých částech světa nutný, nikoliv však jediný postačující předpoklad pro zlepšení životní úrovně většiny obyvatel (Člověk v tísní, 2007). Vznikl koncept tzv. růst sloužící chudým (*pro-poor growth*), který pozitivně přispívá k snížení chudoby. V souvislosti s tím byl vyvinut nový koncept *pro-poor tourism* (PPT), na jehož vzniku se podílely *Department for International Development* (DFID, britské ministerstvo pro mezinárodní rozvoj, *Overseas Development Institute* (ODI), *International Institute for Environment and Development* (IIED) a *International Center for Responsible Tourism* (ICRT). (Gerosa, 2003)

Cestovní ruch sloužící chudým lze definovat jako turismus, který vytváří s růstem tohoto odvětví v dané lokalitě čisté příjmy pro chudé, a tím zajišťuje pokles chudoby. Tyto výhody mohou mít podobu ekonomickou, sociální, environmentální nebo kulturní. Charakteristickým rysem PPT je zaměření se primárně na snížení chudoby v zemích tzv. globálního Jihu (tj. v rozvojových zemích), než v tradičních turistických destinacích globálního Severu (tj. v rozvinutých zemích). Hlavním cílem strategie PPT je zpřístupnit příležitosti a zlepšit životní úroveň chudých lidí. Nejedná se o speciálně vyvinutý produkt nebo sektor turismu, ale spíše o nový přístup odvětví cestovního ruchu. Jeho úspěšnost bude zabezpečena, pokud dojde k rozvoji celé turistické destinaci a budou do konceptu zapojeny všechny zúčastněné strany včetně vlád, soukromého sektoru, občanské společnosti a místních komunit. (Ashley, 2001)

4.4.2.2 Strategie *pro-poor tourism*

Strategie *pro-poor tourism* již byly aplikovány v Asii, střední a jižní Africe, mimo jiné také v Tanzanii (viz kapitola 6.4). Strategie PPT se rozděluje na tři dílčí strategie: vytvoření ekonomických zisků, zvýšení životní úrovně a účast chudých na rozhodování. Při naplnění těchto jednotlivých strategií by mělo dojít ke zlepšení životních podmínek chudých (Ashley, 2001). Každá ze zmíněných strategií se podrobněji rozděluje:

1) Strategie zaměřená na zlepšení ekonomické situace chudých navrhuje zvýšit počet pracovních míst a školit místní komunity, jejichž získané odborné vědomosti následně ovlivní výši mezd. Dalším potřebným krokem je rozvíjet obchodní příležitosti drobných podnikatelů, kteří budou zajišťovat potraviny, pohonné hmoty nebo stavební materiál řetězcům cestovního ruchu. Také se strategie soustředí na podporu skupiny chudých, kteří prodávají vlastní produkty přímo turistům. Strategie předpokládá, že novým zdrojem příjmů místních komunit bude díky partnerství s cestovními kancelářemi nebo s vládními institucemi nájemné, podíly na zisku nebo dary. Na druhé straně se problematikou, jak zabránit potencionálnímu nebezpečí zneužití těchto prostředků strategie PPT již nezabývá.

2) Obecně platí, že průmysl cestovního ruchu prosperuje v prostředí, které je pro turisty atraktivní. K jeho realizaci jsou zapotřebí vzdělaní pracovníci, fungující zdravotní zařízení, relativně dobrá dopravní, komunikační, vodovodní a energetická infrastruktura. Hotelové řetězce jsou přímo propojené a závislé na místním okolí, proto narušené prostředí jako základní předpoklad cestovního ruchu může být jedním z činitelů, který zapříčiní snížený zájem o destinaci a pokles ziskovosti. Strategie PPT s cílem zvýšit životní úroveň chudých se snaží mimo jiné o řešení výše zmíněných problémů. Konkrétně usiluje o zpřístupnění místních lidí k základní infrastruktuře a službám, o zlepšení sociálního a kulturního dopadu turismu na chudé, o zmírnění dopadů turismu na životní prostředí, také se věnuje zkvalitnění místních kapacit pomocí školení a odborné přípravy. (Goodwin, Robson, 2004)

3) Tradičním posláním vlád je vytvářet vhodné právní předpisy a nařízení pro jednotlivé sektory národního hospodářství. Africké vlády obvykle vnímají cestovní ruch jako prostředek vedoucí k získání deviz než jako nástroj pro snížení chudoby, z čehož je zřejmé, že politické i místní elity mohou bránit vývoji nové iniciativy PPT. (Dieke, 2000) V současné době se mění priority v mezinárodním cestovním ruchu, výzvou pro africké vlády je zformovat nové politiky odrážející nové myšlenky. Hlavním úkolem strategií PPT je proto implementovat chudé do participačního procesu a zohlednit jejich priority při rozhodování o otázkách týkajících se cestovního ruchu. (Gerosa, 2003)

Podle ohlasů z jednotlivých kontinentů byla strategie PPT kladně přijata místními orgány. Navzdory významnému pokroku v jejím vývoji čelí i řadě problémů. Vzhledem k tomu, že *pro-poor tourism* je nová iniciativa cestovního ruchu, musí být nejprve realizováno dostatek odborných výzkumů k identifikování nejvhodnějšího způsobu přijetí nového konceptu a rovněž akceptovány hlavní podmínky konceptu, tj. zvýšení přínosů cestovního ruchu pro chudé, aniž by byla ohrožena spokojenost turistů. Právě kritici naléhavě tlačí na iniciátory PPT, aby byly k dispozici skutečné důkazy o vlivu na chudé. Avšak díky relativně krátké době trvání PPT nejsou k dispozici dostatečná empirická data a měření, čímž se snižuje důvěryhodnost těchto strategií. (Okech, 2010) Pokud budou pozitivní výsledky prokázány, pak je nezbytné, zdůraznit iniciativu v národních strategiích pro snižování chudoby (např. v PRSPs). (Goodwin, Robson, 2004) V zaostalých zemích vlády musí přijmout řadu cílených krátkodobých opatření včetně nové strategie PPT, které budou přímo řešit některé kritické problémy a projevy chudoby. Iniciativa PPT není všelékem pro vyřešení všech problémů, ale mohou z ní chudí při správné implementaci profitovat, čímž se jim naskýtá šance vymanit se z pasti chudoby.

Z výše uvedených argumentů lze konstatovat, že cestování a cestovní ruch více než jakýkoliv jiný průmysl vytváří množství příležitostí, zejména pro místní obce a může sloužit jako vhodný nástroj politiků na zmírnění chudoby. Právě některé odborné zahraniční studie se zabývají touto velmi diskutovanou otázkou. Existují prokazatelné dopady cestovního ruchu na eliminaci chudoby? Jednou ze studií, která byla realizována v Keni, je *Tourism Contribution in Local Economies: Focus on Poverty Reduction in Kenya*. V této práci je hlavní důraz kladen na problematiku participace místních komunit v oblasti cestovního ruchu, která je nezbytná pro snižování chudoby. Studie zkoumá přístup místních podnikatelů na formální i neformální trh cestovního ruchu a potvrzuje potenciál cestovního ruchu na zmírnění chudoby v Keni, a to zejména ve venkovských oblastech, kde se nachází více než polovina chudých komunit v zemi. Bohužel studie neuvádí konkrétní číselné hodnoty dopadů cestovního ruchu na eliminaci chudoby. Může to být způsobeno tím že, v rámci Afriky (mimo některých států) vlády obvykle nezveřejňují statistické údaje o cestovním ruchu. (Okech, Mwagona, 2007)

Závěrečné pojednání studie vyslovuje nosnou myšlenku, aby byla podporována účast místních komunit na průmyslu cestovního ruchu. Právě místní lidé jsou nejlepší zárukou

udržitelosti cestovního ruchu. Je rovněž důležité, aby chudí obyvatelé měli prospěch z přiměřené části příjmů plynoucích z cestovního ruchu a sami se mohli rozhodnout, jak získané finanční prostředky využijí. Cestovní ruch by proto neměly africké vlády zanedbávat, pokud chtějí zlepšit hospodářskou a sociální situaci včetně aktuálního problému eliminace chudoby. (Okech, Mwagona, 2007)

4.4.3 Kulturní dopady

Cestovní ruch působí velmi intenzivně – pozitivně i negativně – na kulturní prostředí. Dopady cestovního ruchu v kulturní oblasti se přesto neprojevují tak výrazně a bezprostředně, a jsou hůře identifikovatelné a měřitelné než dopady například v environmentální oblasti. V zemích třetího světa lze sledovat následující kulturní dopady:

- *Význam cestovního ruchu spočívá v ochraně a uchování kulturního dědictví, v péči o kulturní památky a v záchraně kulturních tradic a tradičních řemesel.* Na druhé straně zejména masový komerční turismus devastuje historické stavby. Typickým příkladem jsou jedny z předních světových turistických cílů – pyramidy v Egyptě. Kvůli nadměrnému počtu návštěvníků Národní památková rada omezila počet návštěvníků směřujících k Velkým pyramidám v Gíze.
- *Cestovní ruch přispívá k poznání nových míst, přírody a kulturního dědictví a tím i k porozumění mezi národy.* Právě jednou z nejrozšířenějších forem turismu je kulturně-poznávací cestovní ruch. Jeho účastníci poznávají jednak způsob života, životní úroveň, zvyky nebo starosti jiných národů, a jednak také cizí kulturu, historické stavby nebo přírodu. Tímto cestovní ruch pomáhá k větší míře porozumění mezi lidmi, rozvíjí myšlenku mírového soužití na celé Zemi. (Drobná, Morávková, 2004). Naopak u oblíbených zájezdů typu all inclusive se přímý kontakt mezi zahraničním hostem a domácím obyvatelstvem téměř vylučuje, což sotva přispívá k porozumění mezi národy. Také v důsledku kontaktu vysoce rozdílných kultur dochází k sociálnímu a kulturnímu procesu, tzv. akulturaci. Místní komunity přijímají od návštěvníků cizí prvky kultury, zatímco jejich tradiční, původní kultura je postupně vytlačována. Akulturace může na jedné straně vést ke zvýšení životní úrovně místního obyvatelstva (např. zavedením hygienických návyků), na straně druhé snížit přitažlivost destinace díky změně způsobené adaptací na cizí kulturu. Turistický ruch často

ničí tradiční životní styl různých menšin. Tyto změny narušují tradiční komunitní struktury, rodinné vazby a morálku. (Pásková, Zelenka, 2002)

V souvislosti s akulturací dochází k rozdělování společnosti tzv. dualizací na dvě odlišné skupiny, kdy zejména v masově navštěvovaných turistických destinacích místní podnikatelé v odvětví cestovního ruchu profitují z intenzity cestovního ruchu, zatímco ostatní místní lidé trpí zvýšenými životními výdaji. V některých případech jsou místní obyvatelé vytlačováni ze svých trvalých sídel kvůli výstavbě nových turistických zařízení. Proto samozřejmě místní lidé negativně vnímají turistické návštěvníky a vývoj vztahu místních obyvatel k cestovnímu ruchu se často označuje jako turistická iritace. (Galvasová a kol., 2008)

Již zmíněné kulturní porozumění mezi národy, komunitami a jednotlivci se považuje za jeden z největších úspěchů, kterého může turismus dosáhnout. Do turistických programů jsou v současnosti začleňovány různé vzdělávací aktivity, které napomáhají usnadnění kontaktů mezi zahraničními návštěvníky a hostitelskou komunitou. Vzdělávací programy se také zaměřují na místní komunity, které tak mají být připraveny na setkání s cizími kulturami. Tímto způsobem by mohlo docházet k vzájemnému porozumění mezi odlišnými kulturami.

Jedna ze studií, která se zabývá porozuměním mezi národy a zvláště pak vzdělávání v cestovním ruchu, se nazývá: *Education tourism: A Strategy to Strategy to Sustainable Tourism Development in Sub-Saharan Africa*. V Subsaharské Africe není zatím masový turismus mimo Jihoafrickou republiku a Keňu rozvinutý. Proto autoři studie navrhuji, aby se subsaharské země zaměřily na současný tržní fenomén cestovního ruchu – vzdělávání v cestovním ruchu⁸. Subregion Subsaharské Afriky disponuje bohatými zdroji témat podpůrných pro výuku cestovního ruchu. Předpokládá se, že díky této alternativě cestovního ruchu se zvýší příjmy z turistického odvětví. Národní organizace cestovního ruchu, jednotlivé univerzity a jiné zúčastněné strany

⁸ Vzdělání v cestovním ruchu nebo-li *education tourism* je definován v této studii jako turistický program, jehož hlavní náplní je aktivní zapojení zahraničních turistů do systému vzdělávání a získávání bohatých zkušeností od místních komunit přímo v určené lokalitě. Nová alternativa cestovního ruchu se skládá z ekoturistiky, dále kulturního a venkovského cestovního ruchu a studentských výměn v rámci vzdělávacích institucí.

identifikují v každé zemi vhodná témata pro vzdělávání v cestovním ruchu. Potenciální problémy mohou nastat v souvislosti s nedostatkem finančních prostředků na pořízení nutného technického vybavení a s již vytvořenou negativní image na Subsaharskou Afriku z pohledu zahraničních turistů. (Ankomah, Larson, 2007)

- *Turistický ruch překonává obavy hostitelských komunit plynoucí z neznalosti a historické, politické a ekonomické izolovanosti od vyspělých zemí světa.* Na straně druhé zesiluje odpor k cizím prvům – zvláště při vysokém rozdílu v životní úrovni mezi návštěvníky a místními obyvateli, arogantním a povýšeným způsobu chování návštěvníků nebo vnášením komerčního přístupu k životu do místních komunit. (Galvasová a kol., 2008) Také v oblastech s velkým množstvím zahraničních turistů jsou zaznamenány různé zločiny a krádeže ze strany zahraničních návštěvníků. Cestovní ruch je často rovněž spojován s rozmachem hazardu, který může zapříčinit negativní dopady v sociálně-kulturním chování. (Pásková, Zelenka, 2002)

4.4.4 Environmentální dopady

Životní prostředí představuje základní geografický prostor, ve kterém se odehrává cestovní ruch a na které cestovní ruch působí. Turismus je zcela závislý na životním prostředí. Problémem moderní doby je, že cestovní ruch pohlcuje vlastní předpoklady svého rozvoje. Cestovní ruch tak v podstatě ničí cestovní ruch tím, že negativně působí na životní prostředí. Mezi cestovním ruchem a životním prostředí existuje velmi silná vazba. Turistický ruch se podílí na neúměrném využívání přírodních zdrojů, znečišťování přírodního prostředí, nadměrné produkci komunálního odpadu, zabírání půdy pro výstavbu hotelových komplexů a infrastruktury cestovního ruchu nebo na zvyšování dopravy s negativními vlivy na přírodu. Turisté zrychlují svými aktivitami přirozené erozní procesy, které spolu s emisemi (v důsledky dopravy, ubytování, stravování) narušují ekologické procesy, což vede k neudržitelnosti a ztrátě jejich schopnosti obnovy. (Galvasová a kol., 2008)

Dopady turismu na životní prostředí mohou být také přínosné, a to v případě budování ekologických zařízení nebo prosazování mezinárodních či národních norem a etických kodexů směřujících k environmentální zodpovědnosti při využívání přírodních zdrojů.

Za konkrétně žádoucí a nežádoucí vlivy cestovního ruchu na životní prostředí v rozvojových zemích lze považovat následující:

- *Cestovní ruch vyvolává investiční aktivity a s tím spojené výhody, které jsou nediskutovatelně přínosné pro chudé země* (viz kapitola 4.4.1). Na straně druhé nadměrné investiční aktivity v některých masově navštěvovaných turistických lokalitách (např. výstavba hotelových komplexů u Středozemního moře – v Egyptě, Tunisku, Maroku) ničí původní přírodu, způsobují ztrátu místní identity a vytváří umělou krajinu. Nadměrné investiční činnosti v turisticky atraktivních oblastech vyvolávají nevratné změny v přírodě, místní komunity jsou nuceny opustit svá trvalá sídla, čímž vznikají turistické aglomerace. V odborné literatuře se tento proces označuje jako turistická urbanizace. (Pásková, Zelenka, 2002) Mezi nejvíce turisticky urbanizované regiony posledních let v rámci rozvojových zemí patří pohraniční oblast Brazílie, Argentiny a Paraguaye v okolí vodopádů Iguacu. V Africe mezi hlavní oblasti turistické urbanizace patří zmíněné pobřeží Středozemního moře, pobřeží Indického oceánu v Keni, Tanzanii a Jihoafrické republice. (Galvasová a kol., 2008)
- *Pozitivní vliv cestovního ruchu na životní prostředí lze pozorovat v rozvojových zemích, ve kterých díky atraktivnosti přírodního prostředí místní orgány vytvářejí národních parky a přírodní rezervace.* Finanční prostředky získané od turistů ze vstupného do parků nebo poplatků za lovecké či rybářské lístky rozvíjejí místní ekonomiky. Část zisků z cestovního ruchu musí být zpět investována k ochraně těchto přírodních zón. Ukázkovým příkladem je Jihoafrická republika, kterou v roce 2008 navštívilo více než 9,5 mil. turistů, z toho přes 60 % návštěvníků směřovalo do národních parků a rezervací. (UNWTO, 2010) Na druhé straně kvůli populární turistice za divokou zvěří nadměrné množství návštěvníků devastuje přírodu, narušuje místní ekosystémy (např. životní cykly divokých zvířat) a přímo ohrožuje vzácné druhy flóry a fauny.
- *Cestovní ruch se podílí na ochraně životního prostředí.* Místní komunity a podnikatelské subjekty si uvědomují, že zachovalé a kvalitní přírodní prostředí přivádí návštěvníky do určité lokality. Nedotčená příroda se stává základním

zdrojem jejich finančních prostředků. V souvislosti s tím byla vyvinuta v 80. letech 20. století nová forma cestovního ruchu ve světě známá jako ekoturismus. Pojem ekoturismus definovala v roce 1991 Mezinárodní společnost pro ekoturistiku (*The International Ecotourism Society, TIES*) jako: „zodpovědné cestování do relativně nenarušených přírodních oblastí, které chrání životní prostředí a zlepšuje prosperitu místních lidí.“ Ekoturismus však nemá pouze pozitivní dopady na životní prostředí. Konkrétním nešťastným příkladem ekoturismu je oblast Masai Mara v Keni, která byla vyhlášena v roce 1974 národní rezervací. Je nazývána „nejoblíbenější destinací pro sledování divoké zvěře“. Masajské kmeny však odsud byly násilně vyhnány kvůli rozvoji „ekologického turismu“ a dosud jim nebylo vyplaceno žádné odškodnění od touroperátorských společností. Paradoxem je, že v této oblasti nalezneme více než 50 turistických kempů, které pouze předstírají ekologickou šetrnost, aby získaly zákazníky. (Ryška, 2006)

- *Cestovní ruch a doprava jsou vzájemně neoddělitelně propojeny.* Doprava je základním předpokladem pro rozvoj cestovního ruchu. Kvůli negativním vlivům na životní prostředí, tj. znečištění ovzduší, vody a půdy, vytváření vibrací a nadměrného hluku, však ohrožuje celou planetu. V mezinárodním cestovním ruchu je nejvíce využívána silniční a letecká doprava. Vliv leteckého provozu na životní prostředí je relativně nejhorší. Podle Mezinárodního sdružení pro leteckou dopravu (*International Air Transport Association, IATA*) se tento druh dopravy podílí 2 % na celosvětové produkci oxidu uhličitého a 3 % na klimatických změnách. Na rozdíl od železniční dopravy, které se podílí na produkci dopravních emisí CO₂ pouze 0,6 %. Podle UNWTO patřila v roce 2005 silniční doprava s 46 % k nejvyužívanějšímu druhu dopravního prostředku turistů do destinací cestovního ruchu, následovaná s 43 % leteckou dopravou, 7% lodní a 4 % železniční dopravou. (UNWTO, 2006) Z těchto údajů vyplývá, že ekologicky příznivou dopravu k životnímu prostředí turisté téměř nevyužívají.

V posledních více než 20 letech se výrazným tempem zvyšuje využití letecké dopravy. Počet cestujících ve světové letecké přepravě vzrostl z 334 mil. pasažérů v roce 1994 na 2,5 mld. v roce 2009. (IATA, 2011) Zahraniční turisté nejčastěji využívají také leteckou dopravu k návštěvě afrického kontinentu.

S růstem počtu příjezdů turistů se na kontinentě zvýšilo využívání letecké dopravy. V letech 2004–2007 Afrika zaznamenala nejvyšší průměrný růst v mezinárodní letecké dopravě, a to 8 %. (IATA, 2008) Turisté se tak významně spolupodílejí na růstu emisí v ovzduší.

Dalším paradoxem turismu a odstrašujícím příkladem cestovního ruchu v souvislosti s dopravou je, že v extrémně chladných nebo teplých zemích, řidiči autobusů nevypínají motory, protože se turisté přejí vrátit do komfortně klimatizovaného autobusu, jejichž výfukové plyny přispívají k znečištění ovzduší. Již zmíněným problémem v dopravě je hluková zátěž, která může vyvolat v hostitelských rozvojových zemích zlost, stres a v některých případech způsobit ztrátu sluchu u lidí i zvířat. (UNEP, 2001)

- *Cestovní ruch má přímý dopad na obnovitelné i neobnovitelné přírodní zdroje.* V některých oblastech rozvojového světa, které jsou masově navštěvovány, může nadměrná spotřeba zejména vody, půdy nebo elektrické energie ohrozit místní komunity. Především v oblastech s nízkým potenciálem vodních zdrojů a zemědělské plochy může dojít k vážným problémům ve využívání těchto limitovaných zdrojů.

Obecně v odvětví cestovního ruchu se nadužívají vodní zdroje. V suchých oblastech, zvláště v Subsaharské Africe, ohrožují hotelové komplexy nepřiměřeným plýtváním vodou místní obyvatelstvo. Například se jí plýtvá při údržbě golfových hřišť, při doplňování vody do bazénů, při úklidu ubytovacích zařízení nebo při osobní hygieně turistů. V tropickém podnebném pásmu mají zahraniční návštěvníci sklony k větší spotřebě vody, než jsou zvyklí. Podle časopisu *Ekologická turistika* z roku 2004 na ostrovech Havaj a Barbados zahraniční turisté spotřebují desetkrát více vody než místní obyvatelé.

V posledních letech roste také zájem o golfovou turistiku, prudce se zvyšuje počet golfových hřišť (například v Jihoafrické republice je pro hráče golfu k dispozici přes 600 hřišť). Na údržbu golfových hřišť je mimo velkého množství přípravků proti plevelu a hmyzu také spotřebováno obrovské množství vody. Například průměrné golfové hřiště v Thajsku spotřebuje 1500 kg chemických hnojiv, pesticidů a herbicidů a využije tolik vody, jako by zužitkovalo 60 tisíc vesničanů. (UNDP, 2010) Golfové resorty se často

nacházejí v chráněných zónách nebo v oblastech, jejichž obyvatelstvo trpí nedostatkem vody.

Pokud rozvojové země chtějí zlepšit ekonomické, sociální, environmentální a další aspekty rozvoje prostřednictvím cestovního ruchu, musí se také zabývat otázkou bezpečnosti. Úspěch nebo neúspěch cílové destinace závisí na tom, zda je země schopná zajistit pro návštěvníky bezpečné prostředí. V rozvojových zemích je bezpečností situace často kritická. Politická nestabilita, válečné konflikty nebo občanské nepokoje odrazují zahraniční návštěvníky cestovat do neklidných oblastí. Mnohdy stačí pouze jediný vážnější konflikt na domácí půdě, který ihned způsobí prudký pokles návštěvnosti, včetně mimořádného snížení příjmů z cestovního ruchu. Je zřejmé, že turistické ráje se stávají velmi křehkými a zranitelnými oblastmi pod údery vládních nebo občanských nepokojů. V případě, že nastane porušení mírového uspořádání, situace postihuje ekonomiku země včetně odvětví cestovního ruchu.

Cestovní ruch bývá některými rozvojovými agenturami, odborníky a pozorovateli považován za nejúčinnější zdroj rozvoje hospodářství v rozvojových zemích. V těchto zemích však není odvětví cestovního ruchu často prioritou, nicméně vlády by ho kvůli jeho dopadům (žádoucím i nežádoucím) neměly zanedbávat. Význam cestovního ruchu nespočívá pouze v pozitivních dopadech na hospodářství, ale má i další přínosy v podobě zachování tradic a kultur nebo ochrany životního prostředí. Ovšem cestovní ruch může skrývat i negativní dopady související s přírodním prostředím, místní komunitou nebo kulturou. Pro celkový socioekonomický rozvoj daného území je nezbytné realizovat související opatření citlivě, aby nedocházelo k narušování zmíněných aspektů. (Galvasová a kol., 2008) Pro minimalizaci negativních dopadů cestovního ruchu na místní obyvatele včetně vymýcení chudoby se doporučuje posílit vztahy mezi cestovním ruchem a jinými hospodářskými odvětvími, zejména podporovat nákupy místních služeb, zboží nebo potravin. Dalším krokem, který v nemalé míře pomůže k správnému fungování odvětví, je pochopení potřeb a přání místních obcí a turistů.

Kapitola byla zaměřena na popis základních souvislostí mezi cestovním ruchem a rozvojem v rozvojových zemích. Z tohoto vztahu lze vyvodit, že samostatný cestovní ruch nevyřeší problémy nerozvinutosti zemí, ale jeho potenciál tkví v ekonomických a politických proměnách. I nadále se předpokládá, že zůstane „rozvojovou nadějí“ pro rozvojový svět do budoucna. (Sharpley, Telfer, 2002)

5 Vývoj a perspektivy cestovního ruchu v Tanzanii

Tato kapitole je nejprve věnována základní socioekonomické charakteristice země a jsou představeny základní geografické, přírodní a kulturní předpoklady cestovního ruchu v Tanzanii. Dále se zaměřuje na historický vývoj cestovního ruchu, který se kvůli socialistickému režimu rozvíjel pomalým tempem. Poté jsou popsány důležité změny, jež zapříčinily zvýšený počet zahraničních příjezdů. Podkapitola nazvaná Význam cestovního ruchu v ekonomice Tanzanii představuje odvětví cestovního ruchu v rámci jeho postavení v národním hospodářství. Závěr kapitoly je věnován národní politice a strategiím v odvětví cestovního ruchu, mimo jiné také výhledu do budoucna.

5.1 Stručná charakteristika země

Tanzanie se rozkládá ve východní části Afriky a vznikla sloučením dvou nezávislých států Tanganiky a Zanzibaru v roce 1964. Země je charakteristická pestrá skladbou obyvatelstva s téměř 130 různými etnickými kmeny. Hlavním městem je od roku 1973 Dodoma, ve které sídlí většina vládních úřadů. Bývalé hlavní město Dar-es-Salaam se stalo komerční metropolí země a sídlem s nejvyšším počtem obyvatelstva (více než 2,9 mil.). (NBS TZ, 2010) Hlavou státu je Jakaya Mrisho Kikwete od roku 2006, který pokračuje v politických, sociálních a hospodářských reformách, jež mají zemi transformovat ze socialistického systému, který byl zaveden prvním prezidentem Juliušem Nyererem, na tržně orientovanou ekonomiku.

5.1.1 Základní socioekonomická charakteristika země

Kapitola analyzující socioekonomickou charakteristiku je rozdělena na dvě části. První část je zaměřena na sociální charakteristiku země a druhá část popisuje tanzanské hospodářství.

5.1.1.1 Sociální charakteristika země

Země dosahuje nízkého stupně rozvoje podle statistiky ze Zprávy o lidském rozvoji z roku 2010. Při hodnotě 0,398 se země řadí na 148. místo ze 169 zemí. Při porovnání údajů se sousedními státy vyšší hodnoty nicméně vykazují pouze Keňa (HDI – 0,470) s Ugandou (HDI – 0,422), ale i tyto státy se řadí do nejnižšího stupně rozvoje lidského faktoru. (HDR, 2010)

Demografické údaje

Od druhé poloviny 20. století zaznamenává africký kontinent mimořádný populační růst. Tento trend potvrzuje i Tanzanie, ve které počet obyvatel v roce 1989 činil 23,2 mil. a v roce 2010 dosáhl počtu 43,2 mil. Během 20 let se tak tanzanská populace zdvojnásobila s průměrným ročním přírůstkem 2,5 %. Prognózy předpokládají, že v roce 2020 přesáhne počet obyvatel v zemi 60 mil. (NBS TZ, 2010)

Naděje na dožití při narození je v průměru 53 let. (CIA, 2010) Rozložení obyvatelstva v zemi je značně nerovnoměrné. Zhruba dvě třetiny lidí se soustředí na jedné čtvrtině území. Nej hustěji je osídlen region Lindi s 1700 osob/km² a region Dar-es-Salaam s 1793 osob/km². Stejně jako ve většině afrických zemí žije v Tanzanii 75 % obyvatelstva na venkově. (CIA, 2010)

V Tanzanii se výrazně zvýšil podíl mladého obyvatelstva, což je dalším typickým znakem chudých afrických zemí. Přibližně 43 % obyvatel je mladších 15 let, zatímco podíl osob starších 65 let činí 2,9 %. Průměrný počet dětí na jednu ženu se postupně snižuje z 5,8 v roce 1996 na 4,31 v roce 2010. Na každých 1000 obyvatel připadá přibližně 33,44 narození a zhruba 12,31 úmrtí.⁹ (CIA, 2010) Údaje hovoří o poklesu úmrtnosti v zemi díky zlepšené hygieně a relativní dostupnosti zdravotnických zařízení, což způsobuje zvyšování přirozeného přírůstku. Tento současný trend vytváří tanzanské společnosti značné problémy. Rychlý růst mladé populace vyžaduje zvýšené vládní výdaje na zdravotnictví, školství a bydlení a současně s tím musí stát investovat a vytvářet pracovní místa pro mladou generaci. Kvůli populační explozi není země schopná dosáhnout dlouhodobého udržitelného hospodářského růstu, který může významně napomoci ke snižování chudoby.

V zemi existuje více než 130 nejrůznějších etnických skupin. Z nich nejpočetnější jsou bantuské černošské kmeny (Nyamwezi, Sukumové, Svahilci), které tvoří přibližně 60 % obyvatelstva. Z menšin zde žijí např. Arabové, Evropané (Portugalci, Britové) a Asiaté. Přibližně 35 % obyvatel vyznává přírodní domorodá náboženství, 35 % obyvatelstva jsou muslimové a 30 % křesťané. (CIA, 2010)

⁹ Výše zmíněné demografické údaje značně ovlivňují typické nemoci chudých zemí.

Vzdělání

Na africké poměry je v zemi vysoká gramotnost dosahující 70 %. (CIA, 2010) Vláda si uvědomuje, že kvalitní vzdělání je pilířem rozvoje země. Vzdělaná pracovní síla může pracovat v různých odvětvích národního hospodářství a pozitivně ovlivňovat růst HDP. Pouze kvalifikovaní pracovníci jsou schopní vytvořit silnou a konkurenceschopnou ekonomiku, která dokáže úspěšně rozvíjet zemi a přizpůsobit se měnícím se podmínkám na trhu. Veřejné výdaje se podílely 6,8 % HDP na rozvoji lidských zdrojů v roce 2008, tím se země řadí na 25. příčku ze 186 zemí v podpoře vzdělanosti. (CIA, 2010)

Struktura systému vzdělání a odborné přípravy v Tanzanii je rozdělena do 3 oblastí: základní (primární), střední (sekundární) a vysoké (terciární). Konkrétně zahrnuje 2 roky předškolní přípravy, 7 let základního (primárního) vzdělání, 4 roky základního středního vzdělání, 2 roky pokročilého středního vzdělání a 3 roky a více vyššího vzdělání. V zemi činil čistý podíl dětí zapsaných na základních školách (primární stupeň) v roce 1990 pouze 54,2 %, ale do roku 2007 došlo k výraznému zlepšení na 97,2 %.¹⁰ Úspěch byl ovlivněn především zrušením školného na základních školách, zlepšením kvality výuky a implementací Rozvojového plánu pro základní vzdělání (*Primary Education Development Plan*). (UNDP Tanzania, 2008)

Přetrvávajícím problémem v zemi je nerovný přístup ke vzdělání jednak mezi chlapci a dívkami, jednak mezi venkovskými a městskými dětmi. Vláda se musí soustředit na zvýšení kvality vzdělání na všech úrovních a podporovat technické a odborné vzdělání.

Chudoba

Přestože se celosvětově daří snižovat chudobu, v Tanzanii je tento pokrok téměř zanedbatelný. Pod hranicí extrémní chudoby – definované Světovou bankou jako 1,25 USD/PPP na den – žije 88,5 % obyvatelstva. (HDR, 2010) Vzhledem k této vážné situaci vláda učinila na začátku nového tisíciletí další zásadní kroky. Konkrétní cíle v boji s chudobou jsou stanoveny v Tanzanské rozvojové vizi 2025 (*Tanzania Development Vision 2025*) a v Národní strategii pro růst a snižování chudoby pro roky 2005–2010 (*National Strategy for Growth and Reduction of Poverty*), která je nazvaná ve svahilštině MKUKUTA.¹¹ Cíle MKUKUTA jsou společné s Rozvojovými cíli

¹⁰ Právě jeden z osmi základních cílů MDGs stanovuje, aby do roku 2015 mohly děti kdekoliv na světě dokončit základní vzdělání. Očekává se, že Tanzanie do roku 2015 splní tento cíl a podíl dětí zapsaných na základních školách dosáhne 100%. (viz příloha č. 1)

¹¹ MKUKUTA je již druhá strategie PRSPs pro Tanzanii a Zanzibar.

tisíciletí. V národním plánu je vymezena vlastní národní hranice chudoby – určená jako 1 USD/PPP na den.

Hlavním cílem MKUKUTA je vymýtit chudobu a hlad v období 1990–2015. Konkrétně prvním dílčím cílem je snížit na polovinu počet lidí, kteří mají příjem menší než 1 USD na den. Tanzanská ekonomika výrazně rostla především mezi roky 2001–2007 v průměru 7,2 % ročně¹², ale i přes tento pozitivní hospodářský růst se cíl zatím nedaří naplňovat. V roce 1990 činil podíl obyvatel pod národní hranicí chudoby 39 %, ale v roce 2008 se podíl obyvatel žijících v chudobě držel stále na vysoké úrovni (33,6 %). Naproti tomuto nepatrnému pětiprocentnímu snížení vzrostla absolutní chudoba o 1,3 mil. Pro rok 2007 byla tradičně zaznamenána větší chudoba na venkově (37,6 %) než v městských oblastech (24,1 %) (viz příloha č. 2). (UNDP Tanzania, 2008)

Druhým dílčím cílem je snížit na polovinu počet lidí trpících hladem. V roce 1990 trpělo hlady téměř 22 % populace, což bylo zhruba 5,7 mil. lidí,¹³ pro porovnání v roce 2008 se potýkalo s nedostatkem potravin téměř 16,6 %, což je přibližně 6,5 mil. obyvatel.¹⁴ (UNDP Tanzania, 2008) V absolutním vyjádření se počet hladovějících lidí zvýšil, ale díky enormnímu růstu obyvatelstva se v procentuálním vyjádření potravinová nouze u Tanzanců snížila.

I přes dynamický ekonomický růst v posledních deseti letech nedochází ke snižování chudoby a lidí trpících hladem. Z pozitivních výsledků tanzanské ekonomiky neprofitují primárně chudí lidé, ekonomický růst nelze označit jako tzv. *pro-poor growth* (viz kapitola 4.4.2.2.1).

Zdraví

Dobrý zdravotní stav obyvatelstva je nepochybně důležitým faktorem pro rozvoj společnosti. Tanzanie řeší problematiku šíření HIV/AIDS, malárie, tuberkulózy¹⁵ a dalších nemocí typických pro rovníkové oblasti světa. Nemocné obyvatelstvo brzdí sociální a ekonomický rozvoj země.

Na Zemi žije více než 40 mil. lidí nakažených virem HIV/AIDS. Nejvíce postiženým regionem je Subsaharská Afrika, kde je nakažených přibližně 25 mil. lidí. Na začátku

¹² Průměrný roční růst byl 7,2 % mezi lety 2001–2007 podle statistiky UNDP Tanzania (2008). Ve stejném období Světová banka uvádí průměrný roční růst 5 %.

¹³ Počet obyvatel byl 26 mil. v roce 1990 (CIA, 1990)

¹⁴ Počet obyvatel byl 39,3 mil v roce 2007. (CIA, 2008)

¹⁵ Na počátku 90. let 20. století byla roční míra růstu TBC 15 %, ale během 15 let se snížila na 5 %. Na TBC zemřelo v zemi v roce 2004 186 lidí na 100 000 obyvatel, zatímco pro srovnání v roce 2008 se vyskytlo již 158 případů na 100 000 obyvatel. (UNDP Tanzania, 2008)

90. let byl podíl infekce ve východní Africe nejvyšší na celém kontinentě, ale v současnosti byl překonán výskytem v jižní části Afriky. V Tanzanii byl první případ AIDS zaznamenán v roce 1983. V roce 2003 žilo s virem HIV více než 1,6 mil. Tanzanců, z toho 160 tis. obyvatel na chorobu AIDS zemřelo. Míra prevalence HIV zůstává v zemi velmi vysoká. V roce 2003 podíl infikovaných v celé zemi dosáhl 8,8 %, pro srovnání v subsaharské Africe to bylo 7,5 % a ve světě 1,1 %. Míra rozšíření HIV/AIDS je vyšší ve městech (12 %) než na venkově (6 %). Ženy tvoří více než polovinu (až 56 %) z celkového počtu nakažených. Počet infikovaných mladých Tanzanek výrazně převyšuje počet nakažených chlapců (viz příloha č. 3, 4). Nejvíce postiženou skupinou jsou v zemi mladí lidé ve věku 15–24 let, kterých je v současnosti 6,1 % HIV pozitivních. (WHO, 2004)

V reakci na sířící se epidemii ustanovila tanzanská vláda již v roce 1985 s podporou mezinárodních organizací Národní výbor pro boj proti HIV/AIDS a zpracovala národní plán. Nyní existuje Tanzanská komise pro AIDS a Národní strategický rámec pro HIV/AIDS, které usilují o zastavení šíření viru. Podle prognóz Světové zdravotní organizace (*World Health Organization, WHO*) se neočekává, že v nejbližších letech dojde v zemi k výraznému zlepšení stejně jako po celém světě.

Dalším závažným onemocněním, které zůstává vážnou hrozbou pro lidské zdraví, je malárie. Obzvláště ohrožené jsou po štípnutí infikovaných moskytů nebo komárů těhotné ženy a děti mladší pěti let. Nemoc je samozřejmě nebezpečná zejména pro lidi nakažené virem HIV nebo nemocné AIDS. Počet případů se v Tanzanii postupně snižuje, což dokládají následující údaje: v roce 2003 zemřelo přímo na malárii 31 603 lidí na 100 000 obyvatel, zatímco v roce 2006 o 4 tisíce lidí méně. (UNDP, 2008) Pozitivní výsledky jsou připisovány zvýšenému nákupu moskytiér místními obyvateli. V roce 1999 mělo ve své domácnosti pouze 15 % občanů moskytiéry, ale o deset let později vlastnilo moskytiéry přes 60 % obyvatelstva. (WHO, 2010)

Nejzávažnějším zdravotním rizikem pro zahraniční turisty je právě zmíněná malárie, která se vyskytuje ve všech oblastech země s nadmořskou výškou do 1800 metrů. Mezi další nebezpečná onemocnění, proti kterým by se měl běžný turista očkovat, patří: žlutá zimnice, hepatitida typu A a cholera. (MZV ČR, 2009) Při dodržování veškerých zdravotních zásad by ale měli zemi opustit bez zdravotních komplikací.¹⁶ (WHO, 2010)

¹⁶WHO vydala v roce 2010 publikaci: Principy mezinárodního cestování a ochrana zdraví při cestách, která je dostupná na : http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241580458_eng.pdf

5.1.1.2 Ekonomická charakteristika Tanzanie

Tanzanie se řadí do skupiny nejméně rozvinutých zemí světa (*Least Developed Countries, LDCs*)¹⁷. Hospodářství je charakteristické vysokou závislostí na zemědělském sektoru a nerozvinutým průmyslovým sektorem. Klíčovým odvětvím (po zemědělství) a významným zdrojem devizových prostředků je turistický ruch. V posledních desetiletích se země po makroekonomické stránce stabilizovala díky finanční podpoře IMF a Světové banky. V zemi se podařilo implementovat strukturální reformy, byly provedeny fiskální reformy a bylo dosaženo udržitelnosti zahraničního dluhu. Vláda přijala v roce 2006 v řadě již třetí strategii ke snížení chudoby *Poverty Reduction and Growth Facility (PRGF-III)*. (AfDB/OECD, 2007). Ve stejném roce nařčila vláda plán tzv. *Tanzania Mini-Tiger Plan 2020* jako nástroj k dosažení svých ambiciózních rozvojových vizí do roku 2025. (Sýkorová, 2008)

Hrubý domácí produkt na osobu v roce 2009 dosáhl 509 USD. S výší HDP země překonala své sousední státy (Ugandu, Rwandu, Mozambik, Burundi), ale nedostihla úroveň svého souseda konkurenta, Keni. (Světová banka, 2010) V posledních letech země vykazuje stabilní ekonomický růst, který láká nové zahraniční investory. V tabulce č. 2 jsou k dispozici vybrané makroekonomické ukazatele za období 2005–2009. Údaje jsou čerpány ze statistiky Světové banky, přičemž jiné mezinárodní instituce poskytují nepatrně odlišné statistické údaje.

Tabulka 2: Základní makroekonomické ukazatele v letech 2005–2009

Rok	2005	2006	2007	2008	2009
HDP/obyv. v USD	373,0	368,0	420,0	503,0	509,0
růst HDP v %	7,4	6,7	7,1	7,4	5,5
míra nezaměstnanosti v %	-	4,3	-	-	-
míra inflace v %	20,2	5,3	9,0	10,4	8,9

Zdroj: Světová banka, 2010

Nejdůležitějším sektorem tanzanského hospodářství je zemědělství, které se podílelo 41,6 % na HDP v roce 2009. Sektor zaměstnává 80 % pracovní síly a tvoří 85 % celkového exportu země. (CIA, 2010) K hlavním exportním komoditám patří káva, čaj,

¹⁷ LDCs vznikla jako skupina zemí schválená v roce 1971 Valným shromážděním OSN. Mezi LDCs se zařazují země na základě 3 kritérií: indexu lidských zdrojů, indexu ekonomické zranitelnosti a hrubého národního produktu na obyvatele. Jednotlivé země navíc nesmí mít (při zařazování do seznamu) více než 75 mil. obyvatel. V roce 2008 splňovalo kritéria 49 zemí, z toho 33 států se nacházelo na africkém kontinentě. (UNCTAD, 2009)

bavlna a tabák. Zemědělství slouží převážně k obživě obyvatelstva a závisí na klimatických podmínkách. Obrovské problémy místním rolníkům způsobovalo dlouhotrvající sucho a záplavy v minulých letech. Vláda byla nucena díky počátku potravinové krize rozdělit obrovské množství obilnin ze svých rezerv, čímž ohrozila potravinovou bezpečnost země. Vláda proto přijala řadu opatření týkajících se podpory malých farmářů. Místní rolníky seznámila s novými zemědělskými postupy, které vyžadují při pěstování plodin málo vody a jsou odolnější vůči suchu. (USAID, 2005)

Průmyslový sektor patří k nejméně rozvinutým v rámci kontinentu. Jeho rozvoj omezuje nekvalitní infrastruktura, vysoké náklady na dopravu, výpadky dodávek elektrické energie a neefektivní byrokracie. Na celkovém HDP se v roce 2009 podílel 18,1 %. (CIA, 2010) Pro odvětví je významný zpracovatelský, textilní a tabákový průmysl. Jedním z nejperspektivnějších odvětví průmyslu je těžba nerostných surovin. V zemi jsou významná ložiska zlata, diamantů a drahých kamenů.

Terciální sektor tvořil 38,4 % HDP v roce 2009. Dominantní pozici v sektoru služeb má turistický ruch. (CIA, 2010) Postavením cestovního ruchu v rámci národního hospodářství se bude zabývat kapitola 5.2.2.

V posledních letech se hospodářská situace v zemi výrazně zlepšila a růst HDP se od roku 2001 v průměru drží nad 5 %. V nadcházejících letech musí vláda více zapojit soukromý sektor do ekonomiky, provést diverzifikaci hospodářství a usilovat o udržení stávající makroekonomické stability. V zájmu zachování důvěry soukromých i zahraničních investorů bude nutné zlepšit podnikatelské podmínky a klást větší důraz na boj proti korupci. Je nutné vytvářet nová pracovní místa mimo zemědělský sektor. Především zaměstnávat občany v odvětví s vyšší produktivitou, tím by mělo dojít k udržitelnému a ekonomickému růstu. (USAID, 2005)

5.1.2 Základní předpoklady cestovního ruchu v Tanzanii

Hlavní podmínkou rozvoje odvětví cestovního ruchu v Tanzanii je existence především přírodních zdrojů. Sjednocená tanzanská republika se nachází ve východní Africe u pobřeží Indického oceánu a rozkládá se na ploše 945 tis. km² (zahrnující ostrovy Mafia, Pemba a Zanzibar). S svojí rozlohou je 31. největším státem na světě. Země sousedí s osmi státy: Keňou, Ugandou, Rwandou, Burundi, Demokratickou republikou Kongo, Zambií, Malawi a Mosambikem. Většinu území vyplňuje Východoafrická vysočina, členěná propadlinami s jezery Rukwa, Manyara a Natron. Severozápadní část země je hornatá a při hranici s Keňou se tyčí do výšky 5 895 m nejvyšší hora Afriky,

vyhaslá sopka Kilimandžáro. Na severu, západě a jihovýchodě se nacházejí tři velká jezera: největší africké jezero Ukerewe známé jako Viktoriino jezero, nejhlubší africké jezero Tanganika proslulé jedinečnými druhy ryb a jezero Malawi nacházející se ve zlomové propadlině. (TTB, 2010)

Ke stěžejním přírodním předpokladům, které rozvíjejí odvětví cestovního ruchu v Tanzanii, patří velké množství národních parků a přírodních rezervací, v nichž se koncentruje největší počet volně žijících živočichů na světě. (TTB, 2010) Cestovatelům země nabízí krásu nedotčené přírody a divočiny. Turistickou atrakcí a symbolem tanzanského cestovního ruchu se stala tzv. „velká pětka“, kterou tvoří nebezpečná a velká africká zvířata: lev, leopard, nosorožec, slon a buvol. Zhruba 38 % rozlohy Tanzanie pokrývá 15 národních parků a 20 chráněných oblastí. Výjimečnost přírodního prostředí také potvrzuje mezinárodní organizace UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*), která vyhlásila v Tanzanii tři zóny biosférické rezervace UNESCO: jezero Manyara, národní parky Serengeti-Ngorongoro a východní část pohoří Usambara. Další čtyři chráněné oblasti byly zapsané do seznamu UNESCO: národní parky Kilimandžáro, Ngorongoro, Serengeti a rezervace Selous. Hojně vyhledávané zahraničními turisty jsou tzv. kontrolované oblasti, jež společně obývají lidé a volně žijící zvěř. Na území Tanzanie se jich nachází 54. (Salazar, 2009)

Tanzanie rozděluje národní parky a přírodní rezervace na dva okruhy tzv. Severní okruh (*Northern Circuit*) a Jižní okruh (*Southern Circuit*). Severní okruh navštěvuje nejvíce zahraničních turistů, protože se zde nachází většina světově proslulých tanzanských přírodních oblastí. (TTB, 2010) Tradiční výlety do safari po Severním okruhu začínají v národním parku Arusha. Cestovatelé pokračují do národního parku jezera Manyara a dále navštíví národní park Tarangire. Jejich cesta obvykle končí v národním parku Serengeti. Nejnavštěvovanější částí toho okruhu je světově známý vulkanický kráter Ngorongoro. Velkou výhodou tzv. Jižního okruhu je jeho odlehlost od civilizace a nedotčenost masovým turismem, který zaručuje turistům poznání opravdové, divoké Afriky.¹⁸

Do Tanzanie cestují zahraniční turisté nejen kvůli návštěvě tamních národních parků a safari, ale také za účelem poznání místních archeologických a kulturních památek.

¹⁸ Podrobné informace o cestování v národních tanzanských parcích jsou k dispozici na webových stránkách:

Tanzania Tourist Board: <http://www.tanzaniatouristboard.com/>

Tanzania National Parks: <http://www.tanzaniaparks.com/>

Tanzania Adventure: <http://www.tanzania-adventure.com/tanzania-nationalparks.htm>

V minulosti byla Tanzanie ovlivněna Indy, Araby nebo Brity, což se odrazilo v její historii, kultuře a náboženství. K významným kulturním památkám, které jsou zapsány na seznamu Světového dědictví, patří: ruiny Kilwa Kisiwany a ruiny Songo Mnara, skalní malby v Kondoa a Kamenné město na ostrově Zanzibar. Stále více turistů touží poznat něco nového, jedinečného a jinde neexistujícího, což v případě Tanzanie mohou být místní obyvatelé. V zemi žije 120 různých etnických skupin, které si dosud do určité míry zachovaly svoje tradice, kulturu a způsob života. (TTB, 2010) Tanzanští obyvatelé jsou velmi zdvořilí, přátelští a pohostinní k turistům, čímž přispívají k vytvoření pozitivního názoru o jejich zemi u turistů. Nejznámějším domorodým kmenem a současně turistickou atrakcí jsou Masajové, pastevecký kmen, který se svými stády dobytka žije v blízkosti národních parků Serengeti a Ngorongoro.¹⁹

5.2 Vývoj a perspektivy cestovního ruchu v Tanzanii

Následující část kapitoly je věnována objasnění historického vývoje cestovního ruchu v Tanzanii, zaměřuje se na aktuální a budoucí vývoj odvětví. Rovněž se zabývá ekonomickou stránkou v odvětví a popisuje současnou politiku cestovního ruchu.

5.2.1 Vývoj cestovního ruchu

Podkapitola je zaměřena na historický vývoj cestovního ruchu v Tanzanii, který je datován od 18. století a odkrývá základní motivy turistů vedoucích k cestování. V letech 1884–1918 se stalo území dnešní Tanzanie s výjimkou Zanzibaru německou kolonií s názvem Německá východní Afrika. V období koloniální nadvlády cestovali do Tanganiky především Evropané za účelem pozorování a lovení exotických zvířat, proto tato éra v Tanganice je často nazývána „divokým rájem cestovního ruchu“. Oblíbená lovecká turistika přinášela obrovské příjmy, ale kvůli nadměrnému komerčnímu a neetickému lovu, pytláctví, neprofesionálnímu přístupu v péči o zvířata, korupci koloniálních úředníků při přidělování loveckých území a nedostatečné legislativně se stala nepopulární mezi místními obyvateli.²⁰

¹⁹ Detailní informace o cestování v Tanzanii jsou dostupné na webových stránkách:

Tanzania Cultural Tourism Programme: <http://www.tanzaniaculturaltourism.com/>

Tanzania Odyssey – Specialist in Travel to Tanzania: <http://www.tanzaniaodyssey.com/>

Tanzania Travel and Tourism Online: <http://www.tanzaniatourisonline.net/>

²⁰ Tlak společnosti přinutil ve 30. letech 20. století vytvořit vyhlášky a nařízení na ochranu flóry a fauny v Africe. Zároveň byl zaveden systém kvót a licencí, který omezoval počet loveckých zvířat. (Wade, 2001)

V první světové válce ztratilo Německo po porážce ostatními mocnostmi všechny své kolonie po celém světě. Moc nad Německou východní Afrikou převzali Britové. Následně se cestovní ruch v Tanganice rozvíjel jako součást východoafrického průmyslu. Od roku 1919 se postupně Keňa stala hlavním turistickým klenotem ve východní Africe, protože měla kvalitnější a rozvinutější turistickou infrastrukturu než Tanganika. V 30. letech 20. století bylo velmi populární mezi zahraničními turisty navštěvovat národní parky, ve kterých turisté pozorovali divokou zvěř ve volné přírodě. Podle odhadů 70 % zahraničních turistů vstoupilo do Tanganiky z území Keni, ve které turisté strávili 79 % svého času a utratili 75 % finančních prostředků. (Chambua, 2007)

„Ve 30. letech reagovaly oficiální cestovní organizace na světovou ekonomickou krizi a začaly společně spolupracovat.“ (Salazar, 2009: 3) Ve východní Africe byla vytvořena v roce 1938 organizace *The East African Publicity Association (EAPA)* a poté vznikla v roce 1949 Východoafrická turistická asociace (*The East African Tourist Travel Association, EATTA*), která veřejně propagovala a podporovala aktivní turistiku s motivem pozorování volně žijící zvěře. (Salazar, 2009) Roku 1961 skončila britská koloniální nadvláda a Tanganika se stala nezávislým státem jako konstituční monarchie. Země vznikla spojením dvou nezávislých států – Tanganiky a Zanzibaru. Tyto dva nezávislé státy vytvořily 26. 4. 1964 Sjednocenou republiku Tanzanii v čele s prvním prezidentem Julusem Nyererem, který v zemi vládl až do roku 1985. (CIA, 2011)

Po získání nezávislosti byly vyhlášeny v Tanzanii čtyři nové národní parky – jezero Manyara, Arusha, Ruaha and Mikumi. V roce 1960 existoval v zemi jeden národní park, ale jejich počet se do roku 1970 zvýšil na sedm. Od 60. let byla většina turistických aktivit soustředěna v severní části Tanzanie, nejvíce však v regionu Arusha. V průběhu koloniálního období se město Arusha stalo středem evropského zájmu i cestovního ruchu. Ve městě byly vybudovány speciálně pro turisty z Evropy safari obchody, evropské obchodní domy, kadeřnické salony, hotely a restaurace. (Chambua, 2007)

Dalším významným mezníkem v tanzanském cestovním ruchu bylo období africké nezávislosti mezi lety 1961–1967, které bylo ovlivněno novou modernizační teorií. Její základní teze tvrdila, že rozvinuté společnosti (především západní kultura) ukazují budoucnost těm méně rozvinutým a ekonomický rozvoj přináší kulturní změny. Zastánci teorie podporovali právě cestovní ruch, který se měl stát základním podpůrným činitelem změn v nerozvinutých zemích. Nezávislé africké vlády přijaly cestovní ruch do svých rozvojových plánů a prohlásily ho klíčovým odvětvím průmyslu. Tanzanská vláda podporovala rychlé tempo růstu mezinárodního cestovního ruchu a intenzivně

investovala do odvětví pohostinství. V této souvislosti vláda a soukromí podnikatelé investovali do výstavby nových ubytovacích zařízení, kterých byl v zemi nedostatečný počet a které neodpovídaly požadavkům zahraničních turistů. (Salazar, 2009) Roku 1965 byl otevřen slavný hotel Kilimanjaro, vláda vlastnila ubytovací zařízení v národním parku Manyara a plánovala výstavbu dalších ubytovacích středisek ve všech národních parcích.²¹ (MIGA, 2006) Roku 1962 byl vytvořen Národní tanzanský turistický výbor (*The Tanzania National Tourist Board*), který poskytoval produktivním podnikům omezené půjčky a dotace. (Wade, 2001)

Africká nezávislost neomezila regionální spolupráci států východní Afriky. Nejnadějnějším hospodářským uskupením bylo Východoafrické společenství (*The East African Community, EAC*), jehož součástí byl zvláštní Výbor pro turismus. K úspěšným východoafrickým podnikům se řadily železniční dopravci a letecké společnosti (např. *East African Airways*), kteří si vzájemně pomáhali v rámci regionálního obchodu a pohybu turistů. Úspěšná regionální kooperace neměla dlouhého trvání, než se v ní začaly objevovat vážné chyby. Problémy nastaly i v organizace EATTA, která propagovala sice východní Afriku jako celek, ale Tanzanie a Uganda tušily, že spolupráce byla vedena ku prospěchu Keni, právě na úkor zmíněných zemí. Neshody vyústily v odstoupení Tanzanie a Ugandy od smlouvy s EATTA. (Salazar, 2009)

Během 60. a 70. let 20. století byl zformován nový přístup chudých států k světovému hospodářství pomocí tzv. teorie závislosti.²² Na základě této teorie byl mezinárodní cestovní ruch chápán jako „export periferních ekonomik“, ale některé periferní země se domnívaly, že nejsou schopné plně využít výhod rozvoje cestovního ruchu. (Salazar, 2009) Po získání nezávislosti byla země ekonomicky závislá na mezinárodním obchodu a zahraničních investicích. V roce 1967 se prezident Julius Nyerere rozhodl následovat socialistickou cestu rozvoje. Socialistická politika vytvořila vysoce ochranný ekonomický režim, který vedl k znárodnění obchodu, průmyslu, finančního sektoru a byla zavedena kontrola cen i příjmů. (Sýkorová, 2008) Cestovní ruch se stal neslučitelný se socialistickou ideologií. Na začátku 70. let odvětví cestovního ruchu v Tanzanii zaznamenalo prudký pokles zahraničních příjmů a příjezdů zahraničních

²¹ V letech 1968–1969 byly vystavěny nové ubytovací zařízení v národním parku Ngorongoro, Serengeti, Mikumi, na ostrově Mafia a Zanzibar nebo nové hotely s názvem *Bahari Beach Hotel* a *Kunduchi Beach Hotel* ve městě Dar-es-Salaam. (MIGA, 2006)

²² Teorie jádra a periferie tvrdila, že zaostalost v jedné části světa je přímým důsledkem rozvoje v jiné části světa. Různé části světa jsou na sobě ekonomicky závislé prostřednictvím fungování světového kapitalistického systému. Periferie (často se jedná o bývalé kolonie evropských států) je ekonomicky a politicky závislá na rozvinuté části světa, která se nazývá jádro (bývalé koloniální mocnosti). (Stojanov, 2008)

návštěvníků, přestože vláda schválila Pětiletý rozvojový plán cestovního ruchu (*Five-Year Development Tourism Plan, 1969–1974*). Cílem plánu bylo vybudovat nové mezinárodní letiště v Severním okruhu, které mělo zvýšit počet turistů v oblasti. Místní obyvatelé však věřili, že jejich tradiční způsob života ohrožují právě zahraniční turisté. Navíc bylo prokázáno, že zahraniční návštěvníci rychle a systematicky ničí africkou volně žijící zvěř a krajinu. Tyto argumenty přinutily vládu podporovat vznik tzv. turistických enkláv. Vláda byla přesvědčena, že díky enklávovému cestovnímu ruchu nebude docházet ke kulturním a environmentálním škodám. (Salazar, 2009)

Mezinárodní hotelové společnosti však přestaly poskytovat kvůli socialistickým experimentům finanční zdroje na podporu turismu, a v důsledku toho se také snížila kvalita poskytovaných služeb. Paradoxem je, že odvětví pohostinství založené na státním vlastnictví bylo závislé na zahraničních expertech, kapitálu a dovozu. Socialistická vláda zpřísnila podmínky vstupu do země pro cizince, a ti byli podrobeni několikahodinovým kontrolám na hranicích nebo na letištích. Místní měna byla značně nadhodnocena, čímž se cestování výrazně prodražovalo. Významným mezníkem, který ovlivnil vývoj cestovního ruchu v zemi byl, 7. srpen 1973. Vláda přes noc vydala prohlášení o zákazu lovu a zákazu fotografování na safari, hlavním důvodem byl nelegální a komerční lov zvěře. Všechny podniky (*Wildlife Safaris*) včetně vládou vlastněných byly neprodleně uzavřeny. Cestovní ruch utrpěl výrazné ztráty v počtu příjezdů zahraničních turistů. Podle statistiky v roce 1974 přijelo o 70 tis. návštěvníků méně oproti předchozímu roku. O pět let později byla lovecká turistika znovu obnovena na základě státního monopolu pod názvem *Tanzania Wildlife Corporation*. Počty příjezdů zahraničních návštěvníků byly odhadnuty v 70. letech 20. století v průměru na 131 tis. za rok, s průměrnými ročními příjmy z cestovního ruchu 14,7 mil. USD. (NBS TZ, 1998)

Problémy v turistickém ruchu nepostihly pouze Tanzanie, ale postupně vznikaly i ve východoafrickém regionu. Zejména v organizaci EAC se stupňovaly konflikty, které byly prvotně politické charakteru, a roku 1977 byla organizace zrušena. Druhotným jádrem problému vedoucího ke kolapsu EAC byla keňská nadvláda v odvětví cestovního ruchu. Ve stejném roce prezident Nyerere nařídil uzavřít hranice s Keňou, přičemž obvykle až 40 % zahraničních turistů vstoupilo do Tanzanie přes keňské hranice. (Wade, 2001) Vynucená uzavřenost země spolu s neefektivní správou země a Nyerereho programem „ujamma” byly po ekonomické stránce neúspěšné.

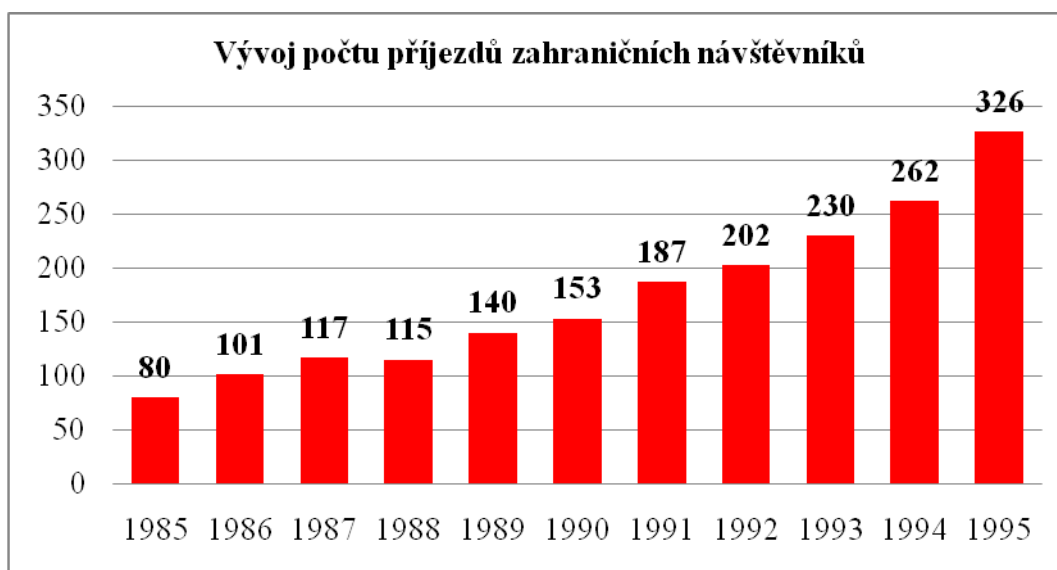
Na přelomu 70. a 80. let se stala plážová turistika velmi populární formou cestovního ruchu ve východní Africe. Tanzanie neměla příznivé podmínky pro rozvoj této formy ve srovnání s Mosambikem nebo Keňou. Tyto země již měly vybudovanou síť kvalitních ubytovacích zařízení odpovídající mezinárodním standardům na rozdíl od Tanzanie. Cestovní ruch tak opět zaznamenal výrazný pokles v příjmech a v počtech příjezdů turistů. V roce 1976 navštívilo zemi 235 tis. turistů, ale jejich počet rapidně klesl na konci 70. let na 80 tisíc. V letech 1980–1985 navštívilo zemi v průměru za rok 74 tis. zahraničních turistů, s průměrnými příjmy z cestovního ruchu 18 mil. (NBS TZ, 1998)

Prezident Nyerere dobrovolně odstoupil ze svého úřadu roku 1985. Jeho nástupce Ali Hassan Mwinyi poté učinil první politické a ekonomické reformy. Současně pod dohledem IMF a Světové banky implementoval tzv. Programy strukturálních úprav (*Structural Adjustment Programmes*). Cílem programu byla privatizace veřejných služeb, zlepšení fiskální politiky a snaha o reformu státní správy. (Sýkorová, 2008)

Program usiloval o integraci země do světového obchodu tím, že odbourával bariéry bránící obchodu, stimuloval zvýšení exportu a snižoval daně zahraničním investorům. Související politické reformy vedly nejen k otevření tanzansko-keňských hranic roku 1985, ale prioritou vlády se také stala podpora odvětví cestovního ruchu. Pozitivní vývoj v odvětví cestovního ruchu potvrzují údaje o počtu příjezdů zahraničních turistů v letech 1986–1990. V tomto období navštívilo zemi v průměru 131 089 turistů za rok. (NBS TZ, 1998)

Pro oživení odvětví bylo nezbytným krokem uzákonit Národní politiku cestovního ruchu (*National Tourism Policy*) v roce 1991. Politika cestovního ruchu se soustředila na celkové cíle a strategie nutné k zajištění udržitelného rozvoje v zemi. Sociálně-ekonomické reformy nastartovaly soukromý sektor, a tím byla umožněna obnova soukromého podnikání v cestovním ruchu. Soukromí podnikatelé zahájili obnovu nebo výstavbu ubytovacích, stravovacích, kulturních a dalších zařízení. Současně byly vytvořeny nové organizace (*Tanzania Tourist Board* a *Tanzania Hotels Investments Corporation*), jejichž náplní bylo podporovat rozvoj odvětví. Jak ukazuje graf č. 9, zahraniční návštěvnost se postupně zvyšovala.

Graf 9: Vývoj počtu příjezdů zahraničních návštěvníků v Tanzanii v letech 1985–1995 (v tis.)

Zdroj: Vývoj počtu příjezdů v letech 1985–1989 čerpáno ze zdroje ze zdroje Freisen (1995) a Tanzania Tourist Board (1996). Vývoj počtu příjezdů v letech 1990–1995 čerpáno ze zdroje Ministry of Natural Resources and Tourism (2004) a National Bureau of Statistics Tanzania (2004).

Hlavní formy cestovního ruchu v Tanzanii

Od 90. let 20. století se znovu začala v zemi rozvíjet lovecká turistika. V současnosti představuje nejdynamičtěji rostoucí segment afrického trhu s největším loveckým průmyslem v Africe. Lov neboli myslivost jsou spojeny s vysokými útratami účastníků, jež činí 500–1500 USD za den, přičemž délka pobytu se pohybuje od 7 do 14 dní nebo od 16 do 21 dní. Podle vládních odhadů lovečtí turisté přinášejí 100x více devizových prostředků do ekonomiky než jakákoliv jiná forma cestovního ruchu. Příjmy z lovecké turistiky činí ročně 10 mil. USD. (Salazar, 2009) Zhruba 46 % lovců pochází z USA, 30 % ze severní Evropy a zbylá část z Latinské Ameriky, jižní Afriky a jižní Evropy. Lov zvířat je striktně kontrolovaný na základě *Wildlife Conservation Act* (1974) a *Wildlife Conservation (Tourist Hunting) – Regulations* (2000). V zemi se nachází 14 specializovaných loveckých revírů, které nabízí na rozdíl od konkurenčních destinací (Botswana, Zambie, Zimbabwe) tvrdé podmínky pro lovce v rozsáhlých přírodních oblastech v absolutní divočině spíše než v malých soukromých oborách. Vlastníci revírů jsou ze zákona povinni v určité lokalitě zaměstnávat místní obyvatele a vytvářet pro místní komunity příjmy. (Chambua, 2007)

Základem odvětví cestovního ruchu v Tanzanii je však od konce 18. století turistika za volně žijící zvěří (safari turistika). Hlavní atrakcí zahraničních návštěvníků jsou bezpochyby safari programy v národních parcích s nejrozmanitější flórou a faunou v Africe. Tradiční cesty za volně žijícími živočichy do národních parků nebo chráněných zón jsou uskutečňovány mikrobusem nebo terénními vozy za doprovodu specializovaného průvodce a zkušeného řidiče. Populární formou safari turistiky je v zemi tzv. *walking safari*, kdy jsou turisté předem pečlivě proškoleni, pohybují se pěšky s odborným doprovodem a pozorují divokou zvěř ve zcela přirozeném prostředí na pastvinách nebo u napajedel. (Štýrský, 2010) Všechny známé národní parky – Ngorongoro, Serengeti, Kilimandžáro, jezero Manyara – se nachází na severu země a jsou začleněny do Severního okruhu. Proto téměř 80 % z celkového počtu zahraniční turistů, kteří ročně do Tanzanie zavítají, navštíví tuto část země.

Sektor divoké zvěře (*wildlife sector*) patří k důležitým zdrojům příjmů v Tanzanii. Přínos sektoru divoké zvěře je odhadován na 7–10 % na HDP. Na ochranu přírodního dědictví vláda ročně vynaloží 4 % finančních prostředků ze státního rozpočtu. (MIGA, 2002) Cestovní ruch za divokou zvěř přináší nejen příjmy do odlehlých venkovských komunit, ale představuje jednu z mála možností ekonomického rozvoje v těchto chudých oblastech. Přesto ale vlivem předchozí vládní politiky zaostává sektor divoké zvěře v Tanzanii za svými hlavními konkurenty, tj. za Keňou, Jihoafrickou republikou a Zimbabwe. Podle dotazníkového průzkumu provedeného zahraničními touroperátory se respondenti shodují, že Tanzanie má unikátnější přírodní zdroje, než jsou v konkurenčních destinacích, ale hlavním limitujícím faktorem je nedostatečná kvalita turistické infrastruktury. Země tedy disponuje vhodnými předpoklady, aby se stala nejnavštěvovanější zemí východní Afriky, ale musí odstranit překážky, které brání dalšímu rozvoji turistického ruchu. (MIGA, 2002)

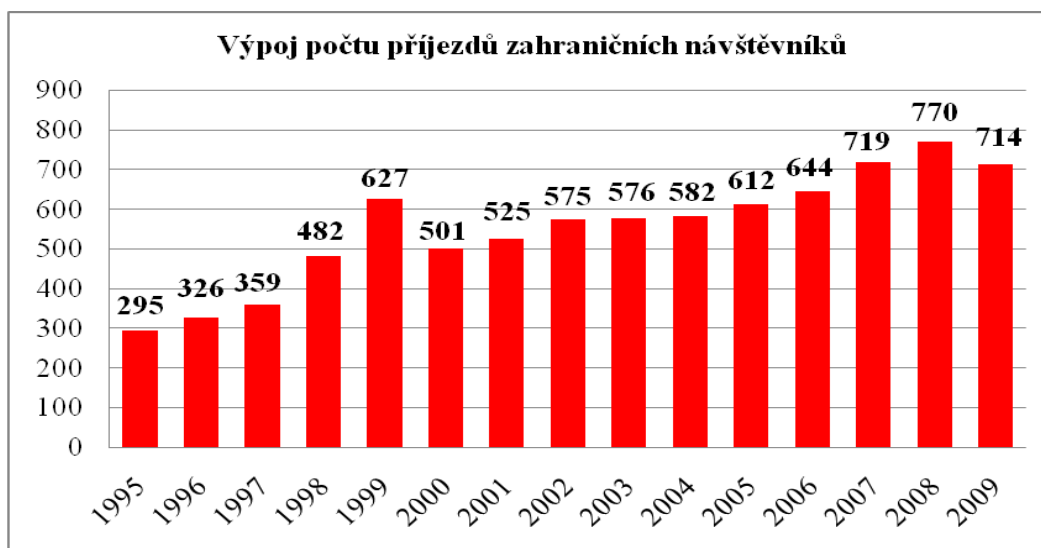
Vedle lovecké a safari turistiky se rozvíjela současně v 90. letech i tradiční plážová turistika na tanzanském pobřeží omývaném Indickým oceánem a na ostrově Zanzibar. Pravidelné charterové lety na ostrov Zanzibar přepravovaly turisty zejména z Evropy. Na severu ostrova byly vybudovány speciálně podle požadavků klientů turistická ubytovací zařízení, proto se na ostrově rozvíjel relativně levný masový turismus.

Vývoj počtu zahraničních návštěvníků v Tanzanii

Počet zahraničních turistů v Tanzanii vzrostl od 90. let až do současnosti téměř pětkrát, z 153 tisíc v roce 1990 na 714 tisíc v roce 2009. Zejména v letech 1998–1999 byly zaznamenány rekordní roční přírůstky přesahující 30 % příjíždějících turistů do země. Po roce 1999 došlo ke snížení počtu zahraničních příjezdů z 627 tis. v roce 1999 na 501 tis. v roce 2000. Hlavní příčinou poklesu počtu turistů byly bombové útoky na americkou ambasádu v Dar-es-Salaam. Následně teroristické útoky v USA v září 2001 ovlivnily vývoj mezinárodního cestovního ruchu. Poté opět pokračoval pozitivní trend i v následujících letech. V letech 2001–2008 zaznamenala Tanzanie stabilní růst počtu příjíždějících mezinárodních návštěvníků v průměru 5,5 % za rok. Nejvydařenějším rokem v historii z hlediska příjezdu zahraničních návštěvníků se stal rok 2008, ve kterém zemi navštívilo 770 376 turistů. (MNRT, 2009)

Naopak v následujícím roce (2009) kvůli dopadům globální hospodářské krize otřásl prudké změny v počtu příjezdů turistů. V roce 2009 navštívilo zemi 714 367 zahraničních turistů, což představuje 7,27 procentní snížení oproti předchozímu roku. (MNRT, 2009) Statistiky hovoří o tom, že kvůli hospodářské recesi se celosvětově proti stejnému období předchozího roku snížil počet turistů o 8,4 % za období leden – duben 2009. Prudké změny zaznamenaly v určité míře všechny regiony cestovního ruchu, zejména Evropu navštívilo o 10,4 % a Střední východ 18,2 % méně turistů než ve stejném období roku 2008. Jediným světovým regionem podle UNWTO, který v roce 2009 zaznamenal pozitivní vývoj v počtu příjezdů, byla Afrika. Tato změna se však netýkala Tanzanie, do které přijelo o 56 009 turistů méně než v předchozím roce. (UNWTO, 2010)

Graf 10: Vývoj počtu příjezdů zahraničních návštěvníků v Tanzanii v letech 1995–2009 (v tis.)

Zdroj: MNRT, 2009

Příjezdový cestovní ruch v Tanzanii

Pro příjezdový cestovní ruch Tanzanie jsou charakteristické níže uvedené rysy. Nejčastějšími návštěvníky země jsou Afričané s celkovým podílem přes 48 %. Jedná se především o občany z Keni, Jihoafrické republiky, Zambie a Ugandy. Druhou nejpočetnější skupinu návštěvníků tvoří s 33 % zahraniční turisté z Evropy, ke kterým patří zejména občané Německa, Itálie, Francie a Velké Británie. S více než 10 % následují návštěvníci z Ameriky, dále pak z Asie a Pacifiku s podílem 7 % a zbývající část tvoří turisté ze Středního východu. (MNRT, 2009)

Nejhojněji Tanzanii navštěvuje skupina turistů (55 %) ve věkové kategorii 25–44 lety, následovaná věkovou skupinou 45–64 lety (41 %). Pouze 4 % návštěvníků jsou ve věku nad 65 let. (MNRT, 2008) Nejnavštěvovanějším obdobím v roce je červen až srpen. Během těchto měsíců činí míra obsazenosti hotelů a ostatních ubytovacích zařízení v severní části Tanzanie 80–90 %. (Wade, 2001)

Zahranční návštěvníci přijíždějí do Tanzanie z 90 % za účelem cestování, trávení volného času, rekreace a regenerace sil. Dalších 6 % příjezdů do země je vykonáváno kvůli obchodním nebo pracovním záležitostem a účasti na mezinárodních konferencích. Zbýlé 4 % cest je provedeno za účelem návštěvy příbuzných a přátel.

Nejpoužívanějším dopravním prostředkem zahraničních turistů k příjezdu do země je letadlo (54,12 %). Dále návštěvníci využívají silniční dopravu (44,12 %) a námořní a

železniční dopravu (1,76 %). Celková délka pobytu zahraničního návštěvníka byla v průměru 7 nocí v roce 2008. Během tří let se průměrná délka pobytu snížila o 2 noci. (MNRT, 2008)

Cestovní ruch se stal od poloviny 90. let 20. století důležitým odvětvím služeb, zejména se rozvinula safari turistika, lovecká turistika a klasická plážová turistika. Na začátku nového století se vedle dosavadních forem začala rozvíjet ekoturistika, kulturní turistika nebo komunitní cestovní ruch. Zatímco se cestovní ruch čile rozvíjí v tradičních destinacích, jako jsou národní parky Serengeti a Ngorongoro, ostrov Zanzibar nebo hora Kilimandžáro – ostatní lokality zaznamenávají málo úspěchů. Nejen proto roku 2002 vydalo Ministerstvo přírodních zdrojů a cestovního ruchu (*Ministry of Natural Resources and Tourism, MNRT*) tzv. *Integrated Tourism Master Plan for Tanzania*, což je aktualizovaný plán politiky cestovního ruchu. Současné politice a strategii v oblasti cestovního ruchu se věnuje podkapitola s názvem Národní politika cestovního ruchu a její strategie.

5.2.2 Význam cestovního ruchu v ekonomice

Tanzanie uznává ekonomický význam mezinárodního a domácího cestovního ruchu v rámci národního hospodářství. Odvětví cestovního ruchu vytváří nové pracovní příležitosti, přispívá ke stimulaci nových investičních aktivit, má pozitivní vliv na zvyšování příjmů místních komunit a významně ovlivňuje ostatní sektory, čímž urychluje socioekonomický rozvoj. (Bashagi, Muchapondwa, 2009)

V zemi patří cestovní ruch k jednomu z nejperspektivnějších odvětví. Cestovní ruch představuje druhý největší zdroj devizových prostředků po zemědělství a druhé největší odvětví přímých zahraničních investic po těžebním průmyslu. (UNCTAD, 2008)

Cestovní ruch v Tanzanii se podílel největší mírou na tvorbě HDP ze zemí východní Afriky²³, a to v průměru 8,5 % mezi lety 2000–2009. Zatímco v roce 1990 přispíval sektor k tvorbě HDP pouze 1,5 %, v roce 2001 dosáhl výše 7,7 % na HDP a podle údajů z roku 2009 tvořil 8 % na HDP. (WTTC, 2010)

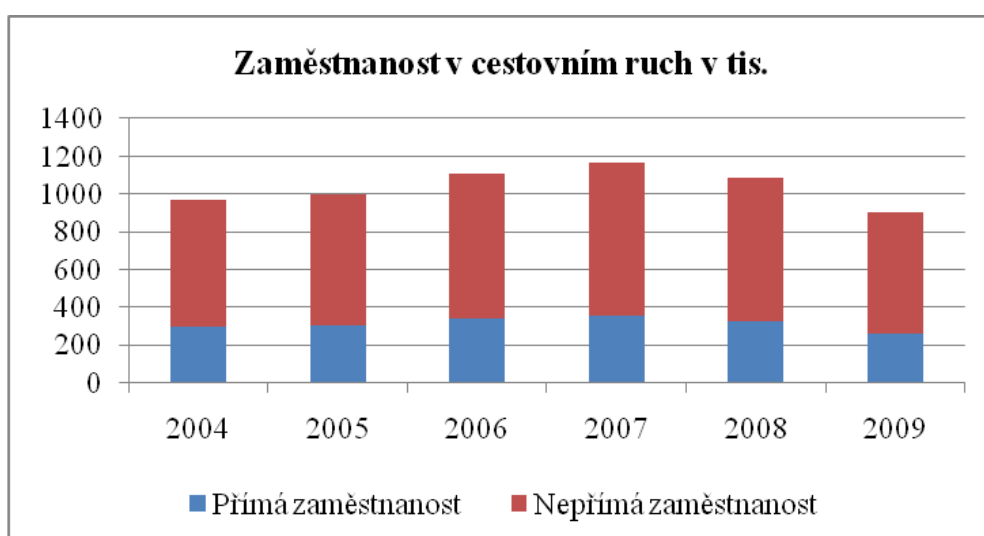
S růstem počtu zahraničních návštěvníků v zemi se zvyšují také pracovní příležitosti. Od roku 1990 se počet osob pracujících v hlavním odvětví cestovního ruchu zvýšil v průměru 5,5 násobně. Odvětví cestovního ruchu v roce 2009 vytvářelo nepřímo

²³ Je často velmi nejednoznačné vymezit region východní Afriky. V tomto případě zahrnuje následující země: Tanzanii, Keňu, Ugandu, Burundi, Rwandu, Džibutsko, Eritreu, Etiopii, Somálsko, Mozambik, Malawi a Madagaskar.

624 tisíc pracovním míst, což představovalo zhruba 6,3 % celkové zaměstnanosti v zemi (tj. jedno z každých 15,8 míst). Přímá zaměstnanost tvořila 2,6 % z celkové zaměstnanosti za rok 2009, čemuž odpovídá 253 tis. vytvořených pracovním míst. (WTTC, 2010)

Statistiky ukazují, že v odvětví pracují hlavně ženy, a to v průměru nad 60 %. Ženy jsou zaměstnány zejména v hotelech nebo v cestovních kancelářích. Vyšší pozice např. ve vedení hotelu ale zastává nepatrná část z nich, ostatní jsou zaměstnány zejména ve stravovacích úsecích. (NBS TZ, 2004)

Graf 11: Zaměstnanost v cestovním ruchu v Tanzanii v letech 2004–2009 v tis.

Zdroj: WTTC, 2010

Tanzanská ekonomika je velmi závislá na příjmech z cestovního ruchu. Názorně to dokazují uvedená fakta: od 90. let se příjmy získané cestovním ruchem zvyšovaly v průměru o 30,1 % ročně až do roku 1999. Zatímco v roce 1991 příjmy činily 95 mil. USD, v roce 1999 dosáhly 733 mil. USD. Enormní nárůst příjmů se postupně snižoval, což dokládají údaje mezi lety 2005–2006. V tomto období rostly ročně zahraniční příjmy z cestovního ruchu 13,4 %, jak ukazuje tabulka č. 3. Naproti tomuto kladnému růstu byl mezi lety 2008–2009 pozorován pokles příjmů o 11,1 %. Příjmy z mezinárodního cestovního ruchu v roce 2008 byly odhadovány ve výši 1288 mil. USD, pro srovnání v roce 2009 dosáhly pouze 1159 mil. USD. V tomto roce dopady celosvětové hospodářské krize ovlivnily také odvětví cestovního ruchu v Tanzanii. Poprvé od 90. let 20. století země zaznamenala výrazný pokles zahraničních příjmů z cestovního ruchu, a to až o 129 mil. USD. (MNRT, 2009)

Celkové průměrné výdaje zahraničních turistů v roce 2008 činily 209 USD za noc při zakoupení kompletního balíčku služeb cestovního ruchu, zatímco u zahraničních návštěvníků bez neúplného balíčku služeb tvořily výdaje 186 USD za noc. Údaje dokládají, že komplexně zajištěné zájezdy touroperátory jsou dražší, a to z důvodu pohodlí cestování, bezpečnosti nebo snadné rezervace u cestovních kanceláří. Nejvyšší průměrné výdaje zahraničních turistů byly zaznamenány ve stejném roce u občanů Francie (334 USD za noc), následované občany Spojených arabských emirátů (325 USD za noc) a občany Velké Británie (301 USD za noc). (MNRT, 2009) Podle zdrojů tanzanského satelitního účtu za rok 2008 směřovaly turistické výdaje do těchto oblastí: turisté zanechali 28 % finančních prostředků v hotelech a ostatních ubytovacích zařízeních, 23 % ve stravovacích zařízeních, 14 % utratili za dárky a suvenýry, 11 % bylo použito na dopravu, 11 % za návštěvu pamětihodností a 13 % tvořilo jiné náklady. (TTB, 2010)

Tabulka 3: Cestovní ruch a jeho podíl na HDP a exportu v Tanzanii v letech 1990–2009

Rok	Počet příjezdů zahraničních návštěvníků	Příjmy z CR v mil. USD	Podíl příjmů z CR na HDP v %	Příjmy z exportu v mil. USD	Podíl příjmů z CR na příjmech z exportu v %
1990	153 000	65	1,5	538	12,1
1995	295 312	259	4,9	1266	20,4
1999	627 325	733	12	1144	64,1
2000	501 669	739	8,1	1291	57,3
2001	525 000	725	7,7	1456	49,8
2002	575 000	730	7,4	1568	46,5
2003	576 000	731	7,1	1828	40
2004	582 807	746	7,1	1938	38,5
2005	612 754	823	10,1*	-	-
2006	644 124	950	10,8*	-	-
2007	719 031	1198	10,2*	-	-
2008	770 374	1288	8,4*	-	-
2009	714 347	1159	8*	-	-
Průměr	561 288	780,6	6,975	1378,625	41

Zdroj: MNRT (2009), Bank of Tanzania (2009), WTTC (2010)

Pozn.: Údaje s hvězdičkou * jsou získané ze zdroje WTTC (2010). Použitá zkratka v tabulce CR znamená cestovní ruch.

Mezi lety 2000–2005 se cestovní ruch podílel na příjmech z exportu nejméně ze všech odvětví národního hospodářství. Devizové příjmy z exportu v rámci cestovního ruchu v tomto období činily v průměru 63–94 mil. USD ročně neboli představovaly 60 % z celkových zahraničních devizových prostředků. (Bank of Tanzania, 2006)

Cestovní ruch je vzájemně propojený s ostatními odvětvími hospodářství a je závislý přibližně 45 % na aktivitách z dalších odvětví. K navazujícím odvětvím patří zejména zemědělství, zpracovatelský průmysl, pozemní doprava, řemeslná výroba, rybářství a potravinářský průmysl (např. chov drůbeže, výroba mléka, trvanlivé potraviny, drogistické zboží). Převážná část těchto produktů je vyrobena v zemi, některé z nich se musí dovážet. (Kweke, 2003)

Přímé zahraniční investice představují další důležitý zdroj prostředků pro hospodářství. Po přechodu z centrálně plánového hospodářství na tržně orientovanou ekonomiku se vláda zaměřila na přilákání nových investorů. Byly zavedeny nová pravidla a předpisy, které nyní zaručují ochranu práva soukromého vlastnictví, repatriaci zisku a nestranné rozhodčí řízení v případě sporů. Výsledky v oblasti cestovního ruchu jsou zřejmé, celkové zahraniční investice vyvolané cestovním ruchem činily pouze 90 mil. USD v letech 1990–1995, ale díky úspěšné podpoře ze strany státu rapidně vzrostly na 248 mil. USD v roce 2003. (MIGA, 2005)

5.2.3 Národní politika cestovního ruchu a její strategie

V druhé polovině 80. let došlo k zásadním obrátům v Tanzanii. Hlavní změna se týkala transformace ekonomiky z afrického socialistického systému na tržně orientovanou ekonomiku. Postupně byla upravena tanzanská ústava, která zavedla pluralitní politický systém. Současně s rozsáhlými politickými a hospodářskými reformami vláda začala klást důraz na podporu odvětví cestovního ruchu. Prvním impulzem zájmu ze strany vlády bylo uzákonění první Národní politiky cestovního ruchu (*National Tourism Policy*) v roce 1991. Cíle politiky byly formulovány zcela obecně se zaměřením na zachování udržitelného rozvoje cestovního ruchu v zemi.

Na základě dynamického růstu celého odvětví a jeho obrovského potenciálu byl schválen *Integrated Tourism Master Plan* na období 1996–2005, který vymezoval základní strategii a programové prohlášení v odvětví. V dokumentu byly definovány jednotlivé cíle a opatření k zlepšení postavení odvětví cestovního ruchu v národním hospodářství. *Integrated Tourism Master Plan* byl implementovaný na základě akčních programů, které byly provedeny v průběhu tří fází. V první fázi plánu (*Master Plan*

Volume I) byl vymezen pouze stručný obsah cestovního ruchu a stanoveny doporučené další kroky pro zlepšení odvětví. Ve druhé fázi plánu (*Master Plan Volume II*) byly vyhodnoceny základní potenciální zdroje cestovního ruchu. V poslední třetí fázi (*Master Plan Volume III*) byl posouzen tržní potenciál a byly rozpracovány podrobné informace včetně harmonogramu.

Po zveřejnění *Integrated Tourism Master Plan* v roce 1996 byly vykonávány a naplňovány jednotlivé části plánu. Součástí plánu bylo poskytnout speciální výhody pro společnosti se sídlem v sousedních zemích (zvláště v Keni) a pro zahraniční touroperátory, kteří budou stimulovat odvětví cestovního ruchu v zemi. Vláda jednotlivým společnostem nabídla využít jedné z forem investičních pobídek, kterou byly tzv. daňové prázdny. (Chambua, 2007)

Do aktivit k naplnění realizace dokumentu významně přispěl soukromý sektor. Pozitivní výsledky byly shledány v nových investicích do ubytovacích, stravovacích a dalších zařízení v souladu s mezinárodními standardy. Zvláště soukromé zahraniční a domácí investice jsou „motorem“ růstu odvětví, proto vláda vytvořila příznivé makroekonomické prostředí pro soukromé investory. Pro posílení tohoto sektoru byla zřízena nová organizace *Tourism Confederation of Tanzania*, jejímž hlavním účelem je reprezentovat a prosazovat zájmy soukromého sektoru na politické scéně i na veřejnosti. Zároveň vláda uskutečnila první nesmělé kroky v oblasti rozvoje lidských zdrojů včetně odborné přípravy, přičemž byly vytvořeny národní webové stránky o cestovním ruchu.

V roce 1999 byla aktualizována Národní politika cestovního ruchu Tanzanie (*National Tourism Policy of Tanzania*), jejímž základním dokumentem je aktualizovaný plán *Integrated Tourism Master Plan for Tanzania* schválený v roce 2002. Turistický program je určený na období 2002–2012. Náklady veřejného sektoru na realizaci tohoto plánu jsou odhadnuty na 110 mil. USD. Finanční zdroje pro implementaci plánu poskytly Světová banka, Evropská unie, soukromé a veřejné tanzanské fondy či soukromí zahraniční investoři. Největší část finančních prostředků (85 mil. USD) je určena na investice do infrastruktury (letišť, silnice a jiné). Hlavním a prioritním cílem politiky cestovního ruchu je podporovat trvalý růst národní ekonomiky a životní úroveň obyvatelstva (zvláště pak eliminovat chudobu prostřednictvím udržitelného a kvalitního rozvoje cestovního ruchu), s ohledem na kulturní, sociální a environmentální udržitelnost. Důležitým záměrem politiky je snížit chudobu na základě implementace rozvojové strategie *pro-poor growth*.

Podstatou *Integrated Tourism Master Plan for Tanzania* je následujících pět bodů:

- vytvořit větší povědomí o Tanzanii na mezinárodním trhu cestovního ruchu,
- diverzifikovat a rozšířit turistické produkty,
- zajistit konkurenčnější postavení na trhu cestovního ruchu,
- maximalizovat nezbytné dovednosti v terciálním sektoru,
- zavést nutné struktury a kontroly, které podpoří rozvoj cestovního ruchu.

Problematika cestovního ruchu je řešena na globální, národní a regionální úrovni, je do ní zahrnutý také soukromý sektor. Pro rozvoj cestovního ruchu v Tanzanii je důležité zapojení do aktivit v mezinárodních organizacích. Země se začlenila do mnoha afrických společenství, na regionální úrovni je členem např. *Southern African Development Community (SADC)*, *Regional Tourism Organization of Southern Africa (RETOSA)*, *Common Market for Eastern and Southern Africa (COMESA)*, *Africa Travel Association (ATA)*, *African Economic Community (AEC)*, *New Partnership for Africa's Development (NEPAD)*, na úrovni globální je členem *World Tourism Organization (UNWTO)* nebo *Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA)*.

Dále jsou uvedeny dvě hlavní instituce, které zabezpečují politiku cestovního ruchu. Na národní úrovni k nim patří:

- **Ministerstvo přírodních zdrojů a cestovního ruchu** (*Ministry of Natural Resources and Tourism*), které je koordinačním orgánem pro všechny podniky v cestovním ruchu. Ministerstvo formuluje politiky a strategie, vydává zákony a právní nařízení, hodnotí a monitoruje činnosti nebo zpracovává statistické údaje. Také je zodpovědné za udržitelný rozvoj cestovního ruchu v Tanzanii včetně rozvoje národních parků, loveckých obor, pláží a dalších turistických atrakcí. Dále je jeho náplní posilovat postavení odvětví cestovního ruchu v národním hospodářství, zvláště pak zajistit zvýšení národních příjmů a devizových prostředků.

Ministerstvo je rozděleno do šesti oddělení (*Tourism, Wildlife, Forestry and Bee-Keeping, Antiquities, Administration and Personnel, Policy and Planning*), z nichž za každé zodpovídá ředitel. Nejdůležitějším oddělením v rámci ministerstva je oddělení cestovního ruchu, které je kompetentní pro sektorovou politiku, rozvoj lidských zdrojů, kategorizaci a licencování hotelů a cestovních agentur. Oddělení je odpovědné za řízení organizace v oblasti vzdělávání

cestovního ruchu *Hotel and Tourism Training Institute* (HTTI) a za organizaci Tanzanského výboru pro turistiku (*Tanzania Tourist Board, TTB*).

- **Tanzania Tourist Board** prezentuje Tanzanii na domácím a zejména na mezinárodním trhu jako významnou turistickou destinaci. Podle novely zákona z roku 1992 *Tanzania Tourist Board Act*, kterým se mění zákon z roku 1962 *Tanganyika National Tourist Board Act*, je hlavní činností TTB podporovat a rozvíjet všechny aspekty cestovního ruchu, a to následovně:
 - propagovat Tanzanii jako turistickou destinaci,
 - rozvíjet prostředí cestovního ruchu v zemi tak, aby se stala přitažlivou destinací,
 - provádět výzkumy v odvětví,
 - šířit povědomí a zdůrazňovat význam cestovního ruchu v ekonomických přínosech pro zemi,
 - sbírat a rozšiřovat informace o cestovním ruchu.

Ministerstvo přispívá na činnost TTB (včetně platů a režijních nákladů) 1,75 mil. USD, v porovnání s mezinárodními standardy je objem finančních prostředků značně omezený. Zhruba 1,3 mil. USD je vynaloženo do národní marketingové kampaně, ale současné propagační materiály (obecné turistické informace, brožury, mapy) jsou již zastaralé a je nutná jejich aktualizace. Je problematické, že země nemá vybudovanou síť zahraničních zastupitelských pracovišť (kromě města New York) na nejdůležitějších zdrojových trzích (Keňa, Jihoafrická republika, Německo, Francie), které by posílily marketingové aktivity zaměřené na zlepšení pozice tanzanského cestovního ruchu.²⁴

V Tanzanii existuje k problematice vztahující se k cestovnímu ruchu mnoho zákonů a vyhlášek.²⁵ Mezi takové právní předpisy se řadí např. zákon o clech a daních, zákon o životním prostředí, zákon o přistěhovalcích a další. Právní předpisy týkající se těchto oblastí spadají do kompetencí příslušných ministerstev. V současné době MNRT a TTB vyvíjejí nátlak na jednotlivá ministerstva, aby jim umožnily vznik poradních skupin. Je

²⁴ Intenzivnější propagace země na mezinárodních trzích byla započata v roce 2008 v rámci tématu „*Tanzania – Land of Kilimanjaro and Zanzibar*“. V současné době TTB zpracovává strategii k získání většího počtu turistů z České republiky, Ruska, Polska, Číny a Austrálie. (CzechAfrica, 2009)

²⁵ Při rozvoji cestovního ruchu je nezbytné dodržovat zákony týkající se územního plánování (*Land Act a Villages Land Act* z roku 1999), respektovat předpisy přírodního a kulturního bohatství (*Wildlife Conservation Act 1974, Marine Parks Act 1994, National Parks Ordinances, Ngorongoro Conservation Area Ordinance*), investiční zákony (*Tanzania Investment Act 1997*) a zákony související se životním prostředím. (MIGA, 2005)

důležité zajistit, aby expertním konzultantům bylo povoleno zasahovat do připravovaných právních předpisů v jednotlivých oblastech, jež mají dopad na cestovní ruch. MNRT zodpovídalo do roku 2008 za tři hlavní zákony, k nimž patřily *Hotels Act* (1963), *The Hotel Levy Act* (1972) a *Tourist Agents Licensing Act* (1969). Podnikání v cestovním ruchu bylo regulováno a kontrolováno zákony z roku 1963 a 1969. V roce 2008 byl však vydán nový zákon *Tourism Act*, který nahradil tyto dva předchozí předpisy.

Tanzanský právní rámec cestovního ruchu byl již charakterizován a nyní bude popsána strategie politiky cestovního ruchu. Ministerstvo přírodních zdrojů a cestovního ruchu v aktualizovaném plánu *Integrated Tourism Master Plan for Tanzania* v roce 2002 definovalo mimo jiné novou strategii cestovního ruchu. Odborníci a zahraniční experti položili základní osy strategie cestovního ruchu budoucích let. Zvláštní důraz strategie je kladen na vytvoření konkurenčního postavení Tanzanie. Turistické destinace soupeří s mnoha faktory (nejenom cenou), které ovlivňují rozhodnutí zahraničních turistů, zda navštívit Tanzanii nebo konkurenční země. Faktory, které určují konkurenceschopnost turistické destinace v zemi, lze vymežit následovně:

- produkt,
- turistické zařízení a služby cestovního ruchu (ubytování, doprava, veřejná zařízení),
- úroveň služeb (dovednosti a znalosti pracovní síly),
- přístup k dopravě (dostupnost ze zdrojových trhů),
- relativní ceny turistických produktů a služeb,
- politika cestovního ruchu a její instituce,
- podnikatelské prostředí (daně a byrokracie). (MNRT, 2002)

Tanzanie má nesmírné bohatství přírodních zdrojů – 15 národních parků a 31 přírodních rezervací se staly hlavními turistickými atrakcemi. Tyto přírodní atrakce však nemohou zaručit zemi v budoucnu úspěšný rozvoj cestovního ruchu, proto jsou v *Integrated Tourism Master Plan for Tanzania* navrhnuty další strategické a potenciální předpoklady cestovního ruchu, které by měly být plně realizovány, čímž by měl být zajištěn budoucí rozvoj turismu:

- vytvořit další produkty cestovního ruchu, zejména rozvíjet kulturní turistiku, kongresový cestovní ruch a klasickou plážovou turistiku (investovat do ubytovacích zařízení na plážích podél Indického oceánu),
- rozvíjet v turistických lokalitách dopravní infrastrukturu, která v současné době omezuje potřeby turistů,
- neustále podporovat kvalitní životní prostředí, které je základním elementem každého produktu,
- rozvinout v turistických střediscích základní síť služeb a turistických zařízení (restaurace, obchody, taxi služby a další), přičemž z utracených finančních prostředků od návštěvníků budou přímo profitovat místní komunity,
- více zapojit soukromý sektor do podpory investic do turismu v Jižním turistickém okruhu (v současné době má většina investorů zájem investovat do již rozvinutějšího Severního okruhu, zatímco jen malá skupina investorů projevuje zájem o rozvíjení potenciálu v Jižním okruhu),
- rekonstrukce a modernizace ubytovacích zařízení musí pokračovat ve stejném tempu s tím, že budou stanoveny prognózy nárůstu počtu turistů do nově vybudovaných zařízení,²⁶
- zajistit kvalitní služby a vybudovat turistická zařízení odpovídající mezinárodním normám,
- investovat do vzdělání pracovníků cestovního ruchu a poskytnout jim odpovídající školení,
- zvýšit rozpočet a objem finančních prostředků pro MNRT a TTB, aby mohly efektivněji provádět svoji činnost,
- zajistit bezpečnost turistům a otázky bezpečnosti řešit průběžně.

Jedním z hlavních principů politiky je vytvářet nové atraktivní turistické produkty pro návštěvníky. Právě součástí politiky jsou specifické strategie týkající ekoturistiky, kulturní turistiky nebo pobřežní turistiky, pro které má Tanzanie výhodné podmínky. Velkým růstovým potenciálem disponuje také kongresový cestovní ruch – dalším perspektivám rozvoje cestovního ruchu je věnována následující podkapitola. Národní

²⁶ Celkový počet pokojů v hotelech, kempech a dalších ubytovacích zařízení byl odhadnutý na 12 tis. v roce 2005, z toho 8 500 pokojů odpovídalo mezinárodním normám. Dalších 3500 pokojů vyžaduje rekonstrukci nebo výstavbu nových pokojů a poté by Tanzanie měla uspokojit zahraniční poptávku. (MNTR, 2005)

politika se také zabývá domácím cestovním ruchem, rozvojem lidských zdrojů a podporou nových příležitostí pro ženy. Tato politika musí být rozvíjena v souladu se stanovenými prioritami a cíli země. V současné době neexistuje evaluační studie, která by vyhodnotila realizované kroky MNRT, TTB nebo soukromých investorů z programového plánu *Integrated Tourism Master Plan for Tanzania*.

5.2.4 Perspektivy cestovního ruchu

Podkapitola se zabývá současností, možnostmi a předpoklady budoucího rozvoje v Tanzanii, přibližuje a nastiňuje plánované a odhadované trendy v cestovním ruchu. Tanzanská turistická nabídka je velmi pestrá a může uspokojit zájmy každého turistů zájímavějšího se o africký kontinent. V současné době přes 75 % zahraniční turistů cestuje do Tanzanie kvůli návštěvě safari, z nichž mezi nejkrásnější patří Serengeti nebo několikakilometrový kráter Ngorongoro, kde návštěvníci pozorují velké množství zvířete. Kromě nich jsou proslulé další národní parky (jezero Manyara, Mikumi, Kavati, Tarangire). Přírodní chloubov Tanzanie jsou také nekonečné písčné pláže na ostrově Zanzibar nebo ve městě Dar-es-Salaam či mořský rybolov u ostrova Mafia. Země má krásné hory včetně nejvyšší hory Afriky a jednoho z největších vulkánů světa – Kilimandžáro, které nabízí vyznavačům horolezectví jedinečné zážitky. Kromě národních parků má země pestrou kulturu, zájímavá archeologická a historická místa zapsaná na seznamu UNESCO. Tanzanie nabízí výjimečný produkt cestovního ruchu, jehož hlavní hodnoty musí být chráněny a zachovány, neboť poskytují konkurenční výhodu na trhu. Současný turistický produkt lze charakterizovat:

- hojností, rozmanitostí a viditelností volně žijící zvířete,
- nenarušeným životním prostředím a krásnými scénériemi,
- přátelskými a pohostinnými lidmi,
- autentičností a unikátními africkými zážitky,
- relativní bezpečností,
- nízkou hustotou turistů,
- nekonečnými písčnými plážemi. (MNRT, 2002)

V současnosti se většina zahraničních turistů soustředí do severní části Tanzanie. Je to dáno tím, že v Severním turistickém okruhu se nachází většina světově proslulých národních parků a safari. Vláda se snaží vyhovět současné poptávce zahraničních turistů

po safari turistice, proto povolila výstavbu nových ubytovacích zařízení v národním parku Serengeti a plánuje zvýšit počet lůžek ze současných 940 lůžek na 4500 lůžek. Panují obavy, že nadměrná turistika na severu země může poškodit místní ekosystémy. V zájmu země je rozšířit a diverzifikovat nabídku produktů cestovního ruchu, čímž bude Tanzanie předcházet škodlivým důsledkům masové turistiky v této oblasti.

Hlavním potenciálem rozvoje cestovního ruchu je rozšířit safari turistiku v Jižním okruhu. V této části leží národní park Mikumi, Udzungwa a rezervace Selous Game Reserve, které společně vytváří jednu hlavní přírodní oblast. Lokalita patří k nejrozsáhlejším chráněným územím na světě a může se pochlubit tzv. „velkou pětkou“. Tyto oblasti nejsou vzájemně propojené dopravní cestou, většina návštěvníků proto přilétá malými letadly z Dar-es-Salaam. Při vytváření Jižního okruhu musí být prioritou vybudovat dopravní propojení se všemi třemi přírodními oblastmi, které by při vyhlídkových jízdách po těchto lokalitách turistům přineslo neobyčejné zážitky. Do Jižního okruhu je dále zahrnuto město Bagamoyo se svými nekonečnými písčitými plážemi, ostrov Mafia s bohatou historií a ostrov Kilwa se svým historickým významem.

Mezi hlavní problémy související s rozvojem Jižního okruhu patří nedostatečný dopravní přístup (letecký i pozemní) a velmi drahé ceny letenek, zaostalá infrastruktura cestovního ruchu (ubytování, služby) a silná konkurence jiných oblastí. Je nutností, aby se Jižní okruh odlišoval od severního a nabízel návštěvníkům odlišný turistický produkt. Jižní okruh by měl být propagován v zahraničí jako oblast přinášející jedinečné zážitky z dosud nedotčené a divoké přírody, ve které návštěvníci mohou poznat hlouběji složitý ekosystém africké přírody a rozmanité druhy menší zvěře.

Jižní okruh tedy lze na zahraničních trzích prezentovat jako produkt nabízející nedotčenou, neprobádanou a divokou přírodu Afriky. V Jižním okruhu by mohly být spojeny dvě hlavní turistické atrakce do jedné, tj. návštěvu přírodních rezervací a národních parků propojit s odpočinkem na plážích, což by mohlo posílit cestovní ruch v oblasti a zlepšila by se ekonomická situace místních obyvatel.

Země má také vhodné podmínky pro rozvoj kongresové turistiky, která patří ve světě mezi ekonomicky prestižní záležitosti. Ve městě Arusha a Dar-es-Salaam se nacházejí špičková ubytovací zařízení odpovídající mezinárodním standardům. Základním předpokladem rozvoje této formy turistiky je dostatečné a vyhovující dopravní spojení. Právě na okrajích zmíněných měst leží mezinárodní letiště, které nabízí pravidelné lety. Nicméně vývoj kongresového cestovního ruchu bude záviset na investicích do

technického vybavení a na rozvoji dalších nezbytných doprovodných zařízení (např. zábavné parky, sportovní zařízení, golfové hřiště, obchodní domy) pro tuto kultivovanou klientelu.

Mimo pozornost nezůstává ani klasická plážová turistika, pro kterou má Tanzanie mimořádně dobré předpoklady. Pouze jedna plážová destinace s dostatečně rozvinutou infrastrukturou cestovního ruchu se v současnosti nachází na ostrově Zanzibar. Velkou výzvou do budoucna pro místní vládu je rozvíjet další plážové destinace zejména v okolí měst Bagamoyo, Dar-es-Salaam, Lindi a Msibati, na ostrově Mafia a Kilwa. Plážová střediska vyžadují rozsáhlé investice do ubytovacích a stravovacích zařízení včetně investic do dalších doprovodných služeb (vodní sporty, tenis, kluby).

Velké perspektivy rozvoje v Tanzanii lze dále vidět v ekoturismu, kulturní turistice a zájmovém cestovním ruchu (např. antropologické, ornitologické nebo studijní zájezdy). Kulturní turistika bezesporu představuje velký potenciál pro další rozvoj cestovního ruchu v zemi. V minulosti vláda upřednostňovala pouze rozvoj safari turistiky, přičemž kulturní turistiku i přes její potenciál opomíjela. Nyní se snaží vláda a TTB diverzifikovat své turistické produkty, proto společně pozornost zaměřily také na rozvoj kulturní turistiky.

TTB schválila kulturní program cestovního ruchu (*Cultural Tourism Programme*), jenž usiluje o podporu kulturních aktivit. Kulturní cestovní ruch v Tanzanii může nabídnout turistům poznání historických, archeologických pamětihodností nebo památek zapsaných do světového kulturního dědictví UNESCO, ale také seznámení návštěvníků s místním životem a kulturou různých etnik.

Budoucímu rozvoji cestovního ruchu v Tanzanii brání mnoho elementárních činitelů:

- nevyhovující a nedostatečná dopravní infrastruktura (nedostačující počet mezinárodních a vnitrostátních letů, nízký počet leteckých přepraveců, drahé ceny letenek, neexistence propojení hlavních silničních tepen v zemi, omezený přístup uvnitř země po silnici, železnici, letecky, lodí),
- nerozvinutá turistická infrastruktura (omezený počet exkluzivních ubytovacích kapacit, nízká kvalita základních a doplňkových služeb – restaurace, bary, kluby, sportovní zařízení a další turistické služby aj.),
- nízká kvalita poskytovaných služeb (nevyhovující vzdělání a praxe pracovníků cestovního ruchu, neprofesionální přístup zejména průvodců na safari, poskytované služby neodpovídají ceně),

- předražené vstupní poplatky v porovnání s konkurenčními destinacemi (vízum, pobytové taxy, mezinárodní doprava, poplatky při vstupu do národních parků),
- nadměrný počet turistů v Severním okruhu (existence pouhé jedné prohlídkové trasy s omezenými možnostmi volby ubytovacích zařízení).

V roce 2002 si tanzanská vláda stanovila ambiciózní cíl v *Tourism Master Plan for Tanzania*, jenž předpokládal dosáhnout 1 mil. počtu příjezdů zahraničních turistů, s příjmy z odvětví přesahující 1 mil. USD do roku 2010. Podle posledních dostupných statistických údajů plánovaný cíl nebyl naplněn především kvůli nepředvídatelné hospodářské krizi, jejíž dopady významně postihly turistický průmysl. Na začátku roku 2011 MNRT společně s TTB určily novou základní dlouhodobou vizi, cíle a strategie odvětví cestovního ruchu. Plánované cíle by měly být integrovány do nově vznikající politiky cestovního ruchu, která vyžaduje kompletní přepracování a úpravy. Základní vizí je usilovat o to, aby se Tanzanie stala ve východní Africe destinací číslo jedna a předstihla svého dlouholetého soupeře – Keňu. Podpůrnou dlouhodobou vizí je, aby se Tanzanie stala hlavní destinací v safari turistice. Pro naplnění stanovených vizí má Tanzanie vhodné predispozice, které budou záviset na zvýšené propagaci země na zahraničních trzích, na dalších investicích do odvětví a na odstraňování výše zmíněných problémů v odvětví. Silný turistický potenciál Tanzanie a její přírodní zdroje cestovního ruchu jí předurčují k dosažení těchto vizí.

Mezi další tanzanské cíle patří maximalizace příjmů z cestovního ruchu, a to na základě zvýšení počtu příjezdů zahraničních turistů (dosáhnout počtu 1 mil. turistů), prodloužení délky pobytu ze současných 7 dní na 10 dní a zvýšení útrat turistů. Tanzanská vláda předpokládá v programové vizi s názvem *Vision 2020*, že cestovní ruch bude patřit k jednomu z hlavních odvětví hospodářství, které díky příjmům z cestovního ruchu posune zemi ze skupiny LDCs do vyšší kategorie – mezi rozvojové země se středními příjmy.

Dlouhodobý rozvoj cestovního ruchu je a bude podmíněn zachováním kvalitního životního prostředí a atraktivností zvláště přírodních a kulturních zdrojů. Proto je nutné, aby byly v budoucnu akceptovány a zohledňovány principy udržitelného rozvoje. Budoucí vývoj cestovního ruchu bude záviset v první řadě na bezpečnosti v zemi a politické stabilitě, neboť odvětví je zvláště citlivé na tyto výkyvy. Další negativní důsledky pro odvětví mohou zaznamenat nepředvídatelné přírodní katastrofy a šíření nemocí.

Politika cestovního ruchu z roku 1999 byla sice aktualizovaná, ale je opět žádoucí provést komplexní úpravy cílů a strategií. Jak již bylo uvedeno, jednou z vhodných alternativ budoucího rozvoje turismu je zaměřit se na novou skupinu tržního segmentu tzn. vytvořit nové turistické produkty či oslovit nové trhy za pomoci intenzivní propagace. Obecně lze předpokládat, že odvětví cestovního ruchu v rámci Tanzanie bude i nadále patřit k jedné z nejdůležitějších rozvojových strategií vedoucích ke snížení chudoby.

6 Vliv a dopady cestovního ruchu na rozvoj Tanzanie

Obecně se pojmem rozvoj rozumí určitá pozitivní změna k lepšímu. V této práci je pojem rozvoj chápán jako lidský rozvoj, který zahrnuje čtyři dimenze rozvoje: kulturní, sociální, ekonomický a environmentální. Cestovní ruch přináší řadu pozitivních a negativních dopadů na rozvoj. Cílem kapitoly je zkoumat vliv cestovního ruchu na všechny dimenze rozvoje z hlediska Tanzanie, přičemž zvláštní pozornost je věnována problematice eliminace chudoby v souvislosti s turismem. Na základě odborných studií a na konkrétních příkladech jsou uvedeny dopady turistického ruchu na tanzanské obyvatelstvo.

6.1 Kulturní dopady

Problematice kulturních dopadů cestovního ruchu na společnost nebyla dosud věnována v Tanzanii dostatečná pozornost, ale některé případové studie ji okrajově zmiňují. Jedním z prokazatelných kulturních dopadů odvětví jsou dopady na etnické kmeny. Kromě národních parků jsou hlavní turistickou atrakcí bezesporu etnické skupiny žijící na území Tanzanie, zejména masajské kmeny. Prudký rozvoj turismu výrazně ovlivnil tuto etnickou komunitu, někteří Masajové se aktivně podílí na činnostech v odvětví, ale řada z nich zásadní změnu tradičního životního stylu odmítá.

Domorodé národy dnes vnímají turismus jako nemoc, která přináší malý či žádný užitek. (Ryška, 2006) Tvrzení lze demonstrovat na konkrétním příkladě. Jedním z nejznámějších symbolů domorodých kmenů na území Tanzanie jsou právě Masajové. V současné době kmeny žijí u hory Kilimandžáro a Meru a také v okolí národního parku Serengeti či chráněné oblasti Ngorongoro. V 60. letech 20. století kvůli zesílenému rozvoji cestovního ruchu a zvýšenému zájmu chránit přírodní prostředí byla některá území, na nichž žily domorodé pastevecké kmeny, prohlášena za národní parky. Například roku 1959 byl založen národní park Serengeti, ze kterého se muselo přibližně 60 tisíc pastevců se svými stády (čítající cca 275 tisíc kusů zvěře) přestěhovat do oblasti Ngorongoro. Náhradou za to slíbila vláda Masajům zlepšení socioekonomických podmínek (např. lepší vzdělání, zlepšený přístup k pitné vodě, zvýšená životní úroveň). Kmeny musely také striktně dodržovat řád a pravidla týkající se lovu zvěře. V roce 1974 se část pastevců žijících v Ngorongoro musela opět přestěhovat z důvodu narušování místní krajiny a ohrožování volně žijících živočichů. (Salazar, 2009)

Na konci 70. let 20. století Mezinárodní unie na ochranu přírody (*The International Union for Conservation of Nature, IUCN*), která se snaží řešit nejnaléhavější environmentální problémy, ve spolupráci s tanzanskou vládou započala projekt na ochranu a zachování životního prostředí na území Ngorongoro. Projekt *Ngorongoro Conservation* vyústil ve stěhování Masajů z chráněné oblasti. Přibližně 60 tisíc pastevců muselo uvolnit území, na němž vznikla roku 1981 biosférická rezervace UNESCO, kterou navštívilo více než 300 tisíc zahraničních turistů v roce 2006. (IUCN, 2008)

Masajské kmeny se snaží čelit nátlakům modernizující se tanzanské společnosti. Některé kmeny si dosud udržely svoji tradiční identitu a kulturu a odolávají více či méně silicímú globalizačnímu vlivu, jiné naopak podlehly vlivům moderní společnosti a přijímají i cizí prvky kultury. Zatímco si některé kmeny uchovávají tradiční způsob života zaměřený na pastevectví a musejí se vyrovnávat se zvyšujícím se počtem turistů, jiné kmeny se začlenily do moderního světa a pracují v odvětví cestovního ruchu. Aktivně zapojení masajští obyvatelé v odvětví např. prodávají turistům vlastnoručně vyrobené předměty, pořádají výuku tanců, pronajímají kempy, organizují pěší výpravy do buše. Některé masajské kmeny si uvědomují finanční potenciál turismu vedoucí ke zlepšení kvality života. Kmeny se podílí na zisku z turismu velmi omezeně, většina finančních prostředků plyne do rozpočtů místních obcí a na účet touroperátorů se sídlem v zahraničí. (Salazar, 2009)

Zejména v nejnavštěvovanějších národních parcích se místní kmeny staly jednou z hlavních komodit turistického ruchu. Průmysl cestovního ruchu tak vydělává obrovské zisky z návštěv masajských vesnic, současně jsou ale masajské děti ohroženy nemocemi (zejména HIV/AIDS) a trpí chudobou. Skupiny Masajů, kteří chtějí spíše bránit a uchovat tradiční styl života, žádají vládu o vrácení jejich práva na využívání půdy a vody uvnitř národního parku Serengeti a chráněné oblasti Ngorongoro. (Salazar, 2009)

Podle *The Maasai Association* je cestovní ruch na území, na kterém žijí masajské kmeny vítaný, pokud splňuje tři požadavky: respektuje místní kulturu, přináší ekonomické výhody pro danou lokalitu a poskytuje Masajům rovné pracovní příležitosti. Na níže uvedeném programu lze ukázat dopady turismu na místní obyvatelstvo (zahrnující také masajské kmeny).

V severní části Tanzanie zahájila Nizozemská rozvojová organizace (*Netherlands Development Organization, SNV*) v roce 1996 akční kulturní program cestovního ruchu

(*cultural tourism programme*)²⁷, jehož cílem je zmírnit chudobu a odstranit diskriminaci žen ve společnosti. Ženy byly dosud diskriminovány při vykonávání ekonomických činností, většina ekonomických výstupů závisela na mužích. Pod dohledem odborníků z SNV, která zajišťuje finanční prostředky a technickou podporu (školení, kurzy, semináře) pro místní obyvatele, řídí program místní komunitní organizace.

Výše uvedený kulturní program je realizovaný v regionu Arusha, ve městě Mto wa Mbu, jenž se skládá ze tří vesnic (Migombani, Losirwa, Barabarani). V Mto wa Mbu žije více než 28 tis. lidí, kteří se člení do 120 různých kmenů. Příjmy z programu jsou investovány do různých projektů, z nichž profituje celá místní komunita. Například z finančních prostředků ve vesnici byl postaven nový vodovod. Program se také podílí na podpoře kampaně ochrany životního prostředí v Tanzanii. Místní děti se učí o životním prostředí a jsou vedeni k ochraně přírodních zdrojů. Pro děti ulice město zřídilo prostřednictvím získaných finančních prostředků z programu ubytovnu.

V roce 2005 navštívilo Mto wa Mbu 3177 zahraničních turistů, přičemž průměrný příjem z každého turistu je 10–12 USD. Jedná se o nepatrný zlomek výdajů zahraničních turistů v Tanzanii. Pokud by se vesnicím podařilo navýšit podíl na příjmech z cestovního ruchu, mohlo by to pozitivně ovlivnit místní komunity. Kromě přímých plateb plynoucích místním komunitám, přispívají turisté do místního fondu (*Village Development Fund*). Získané prostředky jsou použity v rozvojových projektech, ale také k výstavbě a modernizaci škol a učeben, k nákupu školních pomůcek nebo ke zlepšení zdravotních středisek. *Village Development Fund* řídí a spravuje místní obec pod dohledem koordinátorů SNV. (SNV, 2007)

Kulturní turistický program v regionu Arusha lze považovat za dobrý příklad udržitelného rozvoje turismu. Kulturní bohatství, zvyky a tradice obyvatelstva Tanzanie lákají zahraniční turisty a přináší do místních rozpočtů nové příjmy ze zahraničí, které by jinak nevznikly. Tím že z rozvojového programu profituje celá komunita včetně masajských obyvatel a výhody z něj plynoucí jsou směřovány na nejvíce ohrožené skupiny, tj. ženy a děti, dochází na území Mto wa Mbu ke snižování chudoby. (SNV, 2007) Nicméně, mezi místními obyvateli a masajskými obyvateli, které si chtějí uchovat pastevecký styl života a nezapojují se do aktivit cestovního ruchu, může dojít v budoucnu kvůli ekonomickým a kulturním rozdílům k sociálnímu napětí ve společnosti.

²⁷ K hlavním turistickým atrakcím kulturního programu patří: masajské kmeny, tradiční africké pokrmy, banánové pivo, malování, jízda na kole a kanoistika na jezeře Manyara.

6.2 Environmentální dopady

Kvalitní a zdravé životní prostředí je základní podmínkou rozvoje cestovního ruchu. MNRT hledá nejlepší způsoby, které rozvoj cestovního ruchu na území Tanzanie usměrní tak, aby byly sníženy jeho negativní dopady a umocněny pozitivní dopady na životní prostředí, místní ekonomiku a společnost. Úvodní část shrnuje nepříznivé dopady cestovního ruchu na životní prostředí v zemi, které jsou následně konkrétně popsány v případové studii. Značný vliv na životní prostředí má také doprava, která je součástí cestovního ruchu. Kapitola sumarizuje také pozitivní dopady odvětví na přírodní zdroje a uvádí je na příkladu výstavby dopravní tepny napříč národním parkem Serengeti.

Odborné studie²⁸ se obecně shodují na následujících negativních dopadech cestovního ruchu na životní prostředí v Tanzanii:

- intenzivní spotřeba vodních zdrojů v Severním turistickém okruhu, zhoršování kvality a znečišťování odpadními vodami,
- nadměrné a neudržitelné využívání půdy a zdrojů místních komunit pro turistická zařízení,
- poškozování a změny místních ekosystémů, narušování chování volně žijících živočichů,
- ničení flóry a fauny zahraničními návštěvníky (např. neregulovaný lov a rybolov v určitých oblastech, nákup suvenýrů vyrobených z ohrožených druhů volně žijících živočichů),
- zvýšené riziko lesních požárů,
- větší produkce skleníkových plynů v důsledku využívání letecké dopravy,
- zvýšení hluku v turistických destinacích,
- využívání toxických a znečišťujících látek,
- nadměrná výstavba turistických zařízení v chráněných oblastech.

²⁸ *Road through the Serengeti will eventually „kill the migration”* (Kahumbu, 2010); *The Strategic Environmental Assessment of Tourism Development in the Northern Tourist Circuit of Tanzania* (Kahyarara, Mchallo, 2004); *Community-based Tourism in Northern Tanzania: Increasing Opportunities, Escalating Conflicts and an Uncertain Future* (Nelson, 2003)

Negativním dopadům rozvoje cestovního ruchu na životní prostředí se věnuje odborná studie *The Strategic Environmental Assessment of Tourism Development in the Northern Tourist Circuit of Tanzania*, která zhodnotila současný stav životního prostředí v Severním turistickém okruhu Tanzanie. Cestovní ruch v zemi patří k potenciálně ziskovému odvětví i v dalších letech, pokud budou striktně dodržovány podmínky udržitelného rozvoje turistického ruchu. Z pohledu životního prostředí je cílem udržitelného rozvoje turismu optimálně využívat environmentální zdroje, zajistit ochranu a zachování životního prostředí ve všech jeho aspektech včetně zachování základních biologických procesů a biologické rozmanitosti. Mimo jiné spotřebovávat v nejmenší možné míře neobnovitelné zdroje. (Kahyarara, Mchallo, 2004)

Národní parky a chráněná území patří v Tanzanii k nejoblíbenějším turistickým destinacím, přičemž přední místo mezi nimi zaujímá národní park Serengeti. V současnosti běžný masový turismus přesahuje v Serengeti několikanásobně limity únosnosti. Uvedená případová studie využila jednoduché metody, v níž za pomoci fotografií byly zhodnoceny otázky týkající se změn životního prostředí v národním parku Serengeti a v určitých lokalitách Severního okruhu. Při porovnání fotografií ze dvou různých časových období zkoumali odborníci např. změny v hustotě vegetace a druhového složení.

Výsledky a další vědecké výzkumy poukázaly na skutečnost, že v parku dochází k vážným environmentálním problémům týkající se ztráty biologické rozmanitosti, půdní eroze, znečištění vody nebo degradaci krajiny. Narůstající tlak zahraničních návštěvníků např. na zvětšování území pro lov zvěře nebo na zlepšení turistického komfortu na úkor přírody, směřuje k nevratnému poškození krajiny. Autoři studie potvrzují názory ostatních odborníků, které říkají, že pokud průmysl cestovního ruchu má být nadále prosperujícím odvětvím, musí být vyvinuty nové nebo inovativní produkty cestovního ruchu s ohledem na přírodní prostředí²⁹. Vědci usoudili, že „cestovní ruch svými negativními dopady během poměrně krátké doby závažně ovlivní volně žijící zvěř, místní vegetaci a vodní zdroje.“ (Kahyarara, Mchallo, 2004: 8)

²⁹ Politika divoké zvěře a přírody (*Wildlife Policy of Tanzania*) se snaží najít vhodné turistické destinace mimo chráněných zón za účelem snížení negativních dopadů na životní prostředí. Představitelé vlády navrhují přilákat turisty z vyšší vrstvy společnosti, kteří utratí výrazně větší část finančních prostředků v porovnání s běžnými turisty a současně celý pobyt stráví na území Tanzanie. Politika doporučuje místním vládám a touroperátorům vyvinout zajímavé produkty na vysoké úrovni, rozvíjet plážové resorty, kulturní a historické produkty cestovního ruchu nebo zformovat produkty měkkého cestovního ruchu. (MNRT, 1998)

Autoři studie nabádají místní orgány k regulaci počtu návštěvníků, aby se lokalita vyhnula naplnění katastrofického scénáře, tedy ztrátě biologické rozmanitosti. Negativní účinky mohou postupně zničit přírodní prostředí, na kterém je celé odvětví a místní obyvatelé závislé, jestliže nebudou přijaty určité preventivní přístupy v rámci dalšího rozvoje. Místní orgány musí podporovat šetrné formy turistiky (zejména ekoturistiky, komunitní cestovní ruch), jež jsou přínosné pro místní ekonomiku a svými dopady jsou méně škodlivé pro životní prostředí.

Podle odborníků na problematiku environmentálního prostředí si tanzanská vláda plně neuvědomuje potenciální hrozby pro životní prostředí vyvolané turismem a dalšími ekonomickými činnostmi. Političtí představitelé akceptují především jejich ekonomické dopady, ale opomíjejí environmentální problémy turismu. V roce 2012 plánuje vláda začít s výstavbou dálnice, která má spojit tanzanské města Arusha a Musoma a má vést napříč severní částí národního parku Serengeti (viz příloha č. 5). Cílem výstavby dálnice je stimulovat ekonomický růst a zlepšit ekonomické, obchodní a pracovní příležitosti obyvatelstva. Růst počtu obyvatel (mimo jiné příčiny) ve městech Mwanza a Musoma u Viktoriina jezera vyžaduje zlepšení dopravní dostupnosti, protože nezpevněné cesty v budoucnu nebudou stačit potřebám místních lidí.

Do projektu *The Serengeti Road Project* budou aktivně zapojeni především místní a domorodí obyvatelé. Výstavba dálnice vytvoří přibližně 600 pracovních míst a po dokončení obsadí někteří místní lidé pracovní místa určená na údržbu silnice. (Kahumbu, 2010) Pracovní uplatnění v projektu naleznou také ženy, které budou prodávat lokální potraviny nebo ubytovávat pracovníky v hotelech. Výstavba dálnice zlepší ekonomické vazby mezi jednotlivými městy, místní komunity získají nové příležitosti prodávat zemědělské produkty na dalších trzích, což přispěje k hospodářskému oživení oblasti. Místní domorodci budou mít také snadnější přístup do zdravotních zařízení a škol.

Výstavba nové dopravní infrastruktury naráží na obrovský odpor ochránců přírody a mezinárodních organizací včetně UNESCO. Ekologové tvrdí, že dálnice bude vytvářet fyzickou bariéru přirozené migrace a během několika desetiletí by mohla dokonce migraci zcela zničit. Pokud se dálnice vybuduje napříč národním parkem, přestanou zvířata překonávat dálniční tepnu a nebudou tedy ani migrovat do navazující keňské rezervace Massai Mara, přičemž právě migrace volně žijících živočichů je velkou turistickou atrakcí. Zničení migrace v národním parku Serengeti způsobí výrazný pokles

příjmů z cestovního ruchu v Serengeti a sousední rezervaci Massai Mara. (Kahumbu, 2010)

Na závěr lze shrnout, že rychlý rozvoj cestovního ruchu představuje do budoucna klíčový problém ve všech národních parcích Tanzanie, jehož řešení lze nalézt v implementaci šetrných forem turistického ruchu. Jedním z nich může být komunitní ekoturismus, kterému je věnován prostor v následující podkapitole. Tato forma turismu přináší chudým lidem větší hospodářský efekt než např. prodej lokálních zemědělských plodin na místních trzích. V oblasti cestovního ruchu musí být zohledňovány všechny aspekty udržitelného rozvoje cestovního ruchu a hospodářský rozvoj musí být veden způsobem, který minimalizuje negativní dopady na životní prostředí.

6.3 Ekonomické dopady

Podkapitola je věnována stručnému shrnutí ekonomických dopadů cestovního ruchu na tanzanské hospodářství a místní obyvatele. Na základě odborných studií jsou celkově zhodnoceny příznivé a nepříznivé dopady cestovního ruchu na ekonomický rozvoj země. Ty jsou následně ukázány v konkrétních projevech na případové studii.

Podkapitola 5.2.2 byla věnována ekonomickým dopadům cestovního ruchu v Tanzanii. Pro celkové shrnutí jsou uvedeny následující ukazatele, kterými se nejčastěji měří a kvantifikuje ekonomický význam odvětví cestovního ruchu:

- přímá zaměstnanost tvořila 253 tis. pracovníků v roce 2009 (WTTC, 2010),
- podíl na HDP činil 8 % v roce 2009 (WTTC, 2010),
- příjmy z cestovního ruchu dosáhly 1159 mil. USD v roce 2009 (MNTR, 2009),
- podíl cestovního ruchu na příjmech z exportu byl 38,5 % v roce 2004 (MNRT, 2009),
- zahraniční investice vyvolané cestovním ruchem byly odhadnuty na 248 mil. USD v roce 2003 (MIGA, 2005).

Význam cestovního ruchu spočívá i v dalších dopadech na hospodářství a rozvoj země. Například odvětví cestovního ruchu podporuje rozvoj malého a středního podnikání, ovlivňuje celou řadu dalších odvětví – stavebnictví, dopravu nebo potravinářský průmysl. Odborná studie *The Economic Potential of Tourism in Tanzania* na základě

analýzy vstupů a výstupů (*input-output analysis*)³⁰ zkoumala vzájemné závislosti mezi cestovním ruchem a dalšími sektory.³¹ Cestovní ruch v Tanzanii významně stimuluje další sektory národního hospodářství. Turistický ruch ovlivnil svými výstupy (44,6 %) ostatní odvětví hospodářství v roce 2002, zatímco jiné odvětví se v průměru podílely na 25,7 %. Relativně silné meziodvětvové vazby v odvětví cestovního ruchu existují v pohostinství a ubytování, potravinářském průmyslu, velkoobchodu a maloobchodu, rybolovu a lovu zvířat. Znamená to, že pokud se změní poptávka po produkci v jednom odvětví řetězově bude ovlivněna poptávka po produkci v dalších odvětvích. (Kweke, 2003)

Existují i jiné dopady na ekonomiku, jejichž konkrétní číselné hodnoty nejsou v Tanzanii dostupné. Jedná se např. o výběr daní a poplatků z cestovního ruchu plynoucí do státního rozpočtu, místních rozpočtů, vliv cestovního ruchu na platební bilanci země, vliv cestovního ruchu na zvýšení životní úrovně obyvatelstva.³²

Cestovní ruch lze chápat jako jeden z nejvýznamnějších faktorů rozvoje území. Zahraniční investoři poskytují finanční prostředky pro výstavbu turistických zařízení, a tím dochází k ekonomickému rozvoji jednotlivých oblastí. V současnosti zažívá Tanzanie enormní výstavbu hotelových komplexů o kapacitě 4500 lůžek. Zřejmě nejznámějším projektem je výstavba *Kempinski Hotel & Resort* v Dar-es-Salaam. (MIGA, 2010) Chudým obyvatelům však jen stěží pomohou zahraniční investoři a developři, kteří budují turistické luxusní komplexy, v nichž jsou zaměstnání zejména zahraniční pracovníci. Podle odborné studie *Tourism and The Economy of Tanzania: A GCE analysis* : „profitují vesnické komunity prokazatelně méně na cestovním ruchu než městské domácnosti.“ (Kweke, 2004: 17)

Na druhé straně existují rozvojové projekty a nové formy cestovního ruchu, které se zaměřují na výstavbu menších komplexů, z nichž těží primárně venkovské obyvatelstvo. Většina venkovských komunit žije uvnitř nebo v blízkosti přírodních

³⁰ V odborné studii byla použita analýza *input-output* pro zjištění multiplikátoru odvětví. Analýza disponuje nástroji ke kvantifikaci vzájemných vazeb mezi jednotlivými sektory národního hospodářství. Základním nástrojem pro realizaci analýza *input-output* slouží symetrická tabulka, která podrobně kvantifikuje provedené změny. Tabulka zobrazuje vztahy mezi vstupy a výstupy z jednotlivých odvětví. (Kweke,2003)

³¹ Rozlišují se dva základní přístupy při zkoumání vzájemných závislostí mezi sektory (*linkage analysis*). První přístup pohlíží na meziodvětvové vztahy z hlediska odběratelů. Jedná se o tzv. „zpětné vazby“ (*backward linkages*). Naopak druhý přístup tzv. „čelní vazby“ (*forward linkages*) zkoumá, do kterých odvětví jsou směřovány výstupy ze sledovaného odvětví.

³² Pokud jsou místní obyvatelé aktivně zapojeni do činnosti v odvětví cestovního ruchu, mohou profitovat z turistického ruchu, v opačném případě může cestovní ruch být škodlivý při eliminaci chudoby. (Akunnay, 2003)

zdrojů, na kterých je cestovní ruch závislý. *The Tanzanian Tourism Development Programme* pokládá za klíčový nástroj ke zmírnění chudoby strategii *pro-poor growth* a mimo jiné tzv. komunitní cestovní ruch (*community-based tourism*), u kterého jsou zaznamenány konkrétní prokazatelné dopady cestovního ruchu na místní rozvoj. (Akunnay, 2003)

Na konkrétním příkladu lze dokázat ekonomické dopady cestovního ruchu. Od poloviny 90. let se ve vesnici Ololosokwan na severu Tanzanie rozvíjí udržitelná forma cestovního ruchu tzv. komunitní ekoturismus (*community-based ecotourism*)³³. Vesnice Ololosokwan (okres Loliondo)³⁴ leží v blízkosti národního parku Serengeti a keňské národní rezervace Maasai Mara. Ve vesnici žije 3500–4000 lidí, z nichž 90 % tvoří masajští pastevcí. Obživou místních lidí je zemědělství, převážně chov zvířat a pastevectví. Plocha obecního pozemku vesnice čítá 46 tisíc hektarů savan a pastvin, jež společně obývají lidé a zvěř. (Sosovele, 2005). Okres Loliondo byl první v Tanzanii, který nabídl zahraničním podnikatelům své pozemky pro provoz komunitního cestovního ruchu.

Ve vesnici Ololosokwan byl založen v roce 1998 podnik cestovního ruchu ve spolupráci se soukromými společnostmi, který uděluje povolení zahraničním touroperátorům ubytovávat zahraniční turisty v malých ekologických chatkách na území obce a poskytuje povolení k přenocování návštěvníků v místním kempu. Pro výstavbu místního kempu poskytl finanční prostředky Africký fond divoké zvěře (*African Wildlife Foundation*). Zahraniční společnosti cestovního ruchu platí vesnici 20 USD za osobu a noc, kromě toho také dobrovolně přispívají do fondu okresní rady Ngorongoro. Do roku 2003 místní kemp vydělal 18 tis. USD. V roce 1999 obec uzavřela se zahraniční společností smlouvu o pronájmu 25 000 akrů pozemku s ročním nájmem 25 tis. USD, přičemž každoročně roste částka nájemného o 5 %. Mimo jiné smlouva také zahrnuje: ubytovací poplatek 3,15 USD za osobu a noc v ekologických chatkách a poplatek za přistání charterového letadla na jejím území. (Nelson, 2003)

Zpočátku byly zaznamenány pouze skromné výsledky v rozvoji této formy turismu, ale díky snižujícímu se zájmu o masovou turistiku a zvýšené mezinárodní poptávce po safari turistice v Tanzanii, se ekoturismus na území Ololosokwan rozvíjel velmi

³³ Komunitní ekoturistikou nebo-li společenstvím řízený ekoturismus lze definovat jako zodpovědné cestování do přírodních oblastí, které chrání environmentální prostředí a zlepšuje prosperitu místních lidí. (TIES, 2002)

³⁴ Okres Loliondo se nachází v regionu Arusha. Oblast je velmi zaostalá a potýká se s nedostatečnou infrastrukturou, omezeným přístupem na trh a nízkou úrovní sociálních služeb.

dynamicky. Rozpočet obce se zvýšil z 2500 USD v letech 1995–1997 na 57 tis. USD v roce 2002. Příjmy z cestovního ruchu tvoří více než 90 % rozpočtu komunity. Celkové roční platy zaměstnanců pracujících v kempu činí 3000 USD. Růst těchto příjmů výrazně přispěl ke zlepšení životní úrovně obyvatelstva. Díky sezónním a trvalým pracovním příležitostem s rozvojem cestovního ruchu je umožněno mladým mužům zůstat v komunitě a nejsou nuceni odcházet za prací do měst. Tím se taky snižují obavy z šíření HIV/AIDS v zemi. (Nelson, 2003)

Příjmy obce se několikanásobně zvýšily během pěti let, pozitivně ovlivnily socioekonomické změny uvnitř komunity a zasloužily se o zmírnění chudoby. Místní ekonomika je nadále závislá na pastevectví, ale turismus se stal významným zdrojem diverzifikace finančních prostředků. Během této krátké doby musela vesnice čelit konfliktům ohledně využívání a přístupu k přírodním zdrojům ze strany místních společností a okresních orgánů veřejné správy. Tyto konflikty výrazně narušují potenciál komunitní ekoturistiky a nepříznivě ovlivňují obchod a nové investice. (Sosovele, 2005)

Lze shrnout, že v obecné rovině místní komunita investovala finanční prostředky do sociální infrastruktury, tj. do zdravotnictví, vodního zařízení apod. a využila prostředky k zaplacení školného na středních a vysokých školách. Finanční prostředky umožňují další rozvoj území a podle místních domorodců se také nekonzumní cestovní ruch a ekoturistika společně zasloužily o socioekonomický rozvoj území. Nejen že příznivý vývoj ekoturistiky pomáhá k řízení přírodních zdrojů, ale také má pozitivní dopady na ochranu a zachování divoké zvěře. V neposlední řadě rozvoj této inovativní formy udržitelného cestovního ruchu diverzifikuje odvětví turistického ruchu v severní Tanzanii a zlepšuje prosperitu regionu.

V severní Tanzanii je mnoho dalších odlehlých komunit zapojeno do aktivit cestovního ruchu, čímž se podílí na užitku, který plyne z cestovního ruchu. Ekonomický užitek z turismu má mnoho podob, jedná se například o růst příjmů do místní ekonomiky, poskytování pracovních příležitostí, financování rozvoje sociálních služeb, vzdělání a infrastruktury nebo poskytování finančních prostředků pro zachování přírodních zdrojů. Na druhé straně panují obavy, že v budoucnu domorodí obyvatelé ztratí zcela přístup k přírodním zdrojům a na úkor spokojenosti turistů bude narušena místní sociální struktura komunit. (Nelson, 2003) Další vývoj a tvorba ekonomických příležitostí z cestovního ruchu v odlehlých oblastech bude nadále podléhat místním, regionálním nebo národním vládám.

6.4 Sociální dopady

Hlavní sociální dopady cestovního ruchu jsou ty, které mají vliv na snižování chudoby. K redukci chudoby přispívá zvýšení zaměstnanosti, pozitivní změny životního prostředí, zlepšení přístupu k pitné vodě, zvýšení přístupu ke vzdělání a zlepšení postavení žen ve společnosti. Naopak negativními vlivy na zmírňování chudoby mohou být např. snížení přístupu k přírodním zdrojům způsobené poptávkou turistů či zvyšování cen zboží a cen v turistických destinacích. Kapitola se primárně věnuje dopadům cestovního ruchu na redukci chudoby. V závěrečné části je prostor věnován pracovní migraci v souvislosti s prudkým turismem na ostrově Zanzibar, který svými žádoucími a nežádoucími vlivy působí na zanzibarskou společnost.

6.4.1 Dopady cestovního ruchu se zaměřením na chudobu

V podkapitole je věnován prostor nejprve nové rozvojové strategii cestovního ruchu zaměřené na chudé lidi (*pro-poor tourism*), ve které jsou popsány podpůrné a omezující faktory cestovního ruchu pro snižování chudoby v Tanzanii. Poté jsou na dvou případových studiích analyzovány dopady turistického ruchu na chudobu. První studie zkoumala roli cestovního ruchu na snížení chudoby v Tanzanii. Naproti tomu druhá studie byla provedená na ostrově Zanzibar a na základě tzv. *sustainable pro-poor tourism* zkoumala podíl příjmů z turismu plynoucí pro chudé.

Chudoba postihuje téměř 90 % tanzanského obyvatelstva (HDR, 2010). Jedním z prioritních cílů vlády je bojovat proti chudobě a usilovat o její eliminaci. Za posledních deset let byly učiněny významné ekonomické reformy, které zlepšily a stabilizovaly hospodářskou situaci. Hlavním předpokladem v procesu boje proti chudobě je stabilní hospodářský růst, který musí být zaměřený na nejchudší obyvatelstvo. V souvislosti s impozantním růstem cestovního ruchu v Tanzanii se odvětví může řadit k zásadním činitelům pro zmírnění chudoby v zemi. Odborníci si často kladou otázky: Zvyšují se příjmy chudých lidí a dalších zainteresovaných stran s rozvojem cestovního ruchu? Která skupina z chudých obyvatel má největší prospěch z příjmů z turismu? Jaké existují vazby mezi odvětvím cestovního ruchu a dalšími sektory hospodářství rozhodující pro zmírnění chudoby?

Je nutné upozornit, že v odvětví cestovního ruchu podnikají soukromé malé a střední firmy i nadnárodní společnosti, jejichž hlavním zájmem je ve většině případů vytvoření co největšího zisku spíše než vymýcení chudoby. V zemi tak může docházet k velkému

odlivu finančních prostředků do země původu společnosti (repatriace zisku). Z pohledu chudoby je důležitá výše finančních prostředků, která zůstane na území Tanzanie, a také výše prostředků, které turisté utratí za nákup zboží nebo služeb přímo od chudých lidí. (Luvanga, Shitundu, 2003)

Tanzanská vláda uznává potenciál cestovního ruchu vedoucí ke snížení chudoby, a proto ho zahrnula do dokumentů *Poverty Reduction Strategic Papers* (PRSP, 2003) a *National Strategy for Growth and Reduction of Poverty*, který je známý jako MKUKATA v pevninské části Tanzanie a MKUZA v Zanzibaru (NSGRP, 2009). Potenciál odvětví nebyl zatím plně využitý a realizovaný směrem k eliminaci chudoby, proto vláda v současnosti hledá způsoby, které by posílily dopady cestovního ruchu na snížení chudoby. Místní úřady již učinily první kroky k naplňování dokumentů např. podporují rozvoj komunitního a kulturního cestovního ruchu, z kterého profitují primárně chudí lidé. Dále vláda usiluje v turistických střediscích o implementaci strategie *Sustainable Tourism as an Effective Tool for Eliminating Poverty* (ST-EP) navrženou UNWTO. Cestovní ruch sloužící chudým (PPT) v Tanzanii vyžaduje rovnováhu třech strategických aktivit cestovního ruchu, tj. zvýšit počet zahraničních turistů, zvýšit výdaje turistů a zvýšit podíl příjmů sloužící chudým lidem. (SNV, 2007) Cestování a cestovní ruch ovlivňuje chudobu podpůrnými nebo omezujícími faktory. Mezi podpůrné faktory patří nová pracovní místa (obyvatelé Tanzanie jsou ve většině případech zaměstnání na nižších pozicích, např. jako noční hlídači, zahradníci, úklidoví pracovníci), mzdy a platy, dodávky zemědělských produktů od místních zemědělců do podniků cestovního ruchu (ovoce, zelenina, drůbež, vepřové a hovězí maso, mléko a mléčné výrobky, ryby a mořské plody), vlastnictví nového majetku, rozvoj základní infrastruktury (zlepšení dopravních tepen, zdravotnických zařízení, sociálních služeb), tvorba příjmů pro místní komunity od národních parků nebo loveckých společností (poplatky jsou stanoveny ve výši 25 % z celkových příjmů z cestovního ruchu) či tvorba příjmů do místních rozpočtů zdaněním aktivit cestovního ruchu.

K hlavním faktorům, které brzdí a omezují výhody plynoucí z turistického ruchu pro chudé, lze obecně zařadit zaostalou infrastrukturu, nespravedlivé rozdělení příjmů (nesprávně uzavřené obchodní smlouvy mezi místní komunitou a místními úřady), nízkou úroveň povědomí místních lidí o výhodách plynoucích z odvětví, instituce s protichůdnými názory na přínosy cestovního ruchu pro chudé z odvětví, nízkou úroveň vzdělání či skutečnost, že přínosy z cestovního ruchu nenaleznou určeného příjemce kvůli byrokracii. (SNV, 2007)

Role cestovního ruchu na snížení chudoby v Tanzanii

První případová studie *The Role of Tourism in Poverty Alleviation in Tanzania* uskutečněná v Tanzanii se zabývá výše zmíněnými přímými a nepřímými dopady cestovního ruchu na snížení chudoby a také na zlepšení životních podmínek chudých obyvatel. Studie hledala odpovědi na následující otázky: Podílí se cestovní ruch díky pracovním příležitostem a příjmům na snižování chudoby? Profitují domácnosti žijící přímo v centru turistické destinace z odvětví více než vzdálenější domácnosti? Dochází k vyššímu snížení chudoby u domácností zapojených přímo do turistického odvětví než u těch, které jsou zapojeny jen omezeně?

Role cestovního ruchu na zmírnění chudoby byla zkoumána ve třech geografických oblastech Tanzanie: v regionu Arusha (ve vesnicích Mto wa Mbu Barabarani a Kilimamoja), v turistickém středisku Bagamoyo, které leží severně od Dar-es-Salaam u Indického oceánu a ve vesnici Kiwengwa na ostrově Zanzibar. Na výzkumu se v každé oblasti podílelo 100 zúčastněných stran (např. touroperátoři, podnikatelé ubytovacích a stravovacích zařízení, investoři) nebo 5 % náhodně vybraného obyvatelstva žijícího jednak v centru turistické oblasti a jednak poměrně daleko od turistické oblasti. V regionu Arusha se výzkumu zúčastnilo 1290 domácností, ve městě Bagamoyo 5285 domácností a na ostrově Zanzibar 241 domácností. (Luvanga, Shitundu, 2003)

Hlavní ekonomickou činností chudých obyvatel v těchto turistických oblastech je zemědělství. Místní lidé nahlízejí na odvětví cestovního ruchu jako na doplňující ekonomickou činnost. Ve zkoumaných oblastech se díky rozvoji cestovního ruchu zvýšil počet pracovních míst v hotelech, přičemž 1095 zaměstnanců ze 1114 byli občané Tanzanie a pracovali na nejnižších pracovních pozicích s nízkými platy. Přes 30 % lidí je zaměstnáno na pozici obslužného personálu v kempech, hotelech nebo restauracích. Na vyšších pracovních pozicích je zaměstnáno pouze 9 místních osob z celkových 64. Tyto vyšší posty jsou určeny především pro cizince s vyšší kvalifikací, která mnohým místním obyvatelům chybí. Místní obyvatelé jsou do odvětví zapojeni nepřímo např. prodávají zemědělské produkty, poskytují taxi služby, provozují vodní a plážové sporty, pracují jako turističtí průvodci nebo pracují jako prodavači v obchodech. Na ekonomických činnostech vyvolaných cestovním ruchem se nepřímo podílí 51 % lidí, z čehož je 80 % mužů a 20 % žen.³⁵ Studie zjistila, že se obecně

³⁵ Ve zkoumaných oblastech v cestovním ruchu pracují zejména muži (80 %), zatímco v zemědělství dominují ženy.

zvýšily příjmy obyvatelstva prostřednictvím přímých a nepřímých pracovních příležitostí, což by mělo vést ke snížení chudoby, přesné informace o jejich výši však studie nezjistila.

Rozvoj cestovního ruchu povzbudil soukromé investory ve vynakládání finančních prostředků do výstavby dopravní infrastruktury. Byla vybudována asfaltová silnice spojující Dar-es-Salaam a Bagamoyo. Z této nové silniční tepny těží obyvatelé Bagamoyo i ostatních okolních vesnic. Kromě zlepšeného přístupu do turistických lokalit jsou nyní také častěji opravovány silnice než v předešlých letech. Místní obyvatelé mohou využívat nová hygienická zařízení nebo sociální služby a výrazně se jim zlepšil přístup k vodním zdrojům. Dále ve zkoumaných oblastech získané příjmy z činnosti cestovního ruchu umožňují chudým lidem nakoupit spotřební zboží, mají snadnější přístup ke vzdělání a odborné přípravě.

Výzkum ukázal, že místní lidé mají díky zvýšené návštěvnosti a výstavbě turistických zařízení omezený přístup k přírodním zdrojům. Zejména v regionu Arusha dochází k narušování ekosystémů, na nichž jsou závislí jak místní obyvatelé, tak odvětví turistického ruchu. V severní části Zanzibaru ve vesnici Kiwengwa jsou intenzivně využívány přírodní zdroje mimo turistické oblasti za účelem splnění náročných požadavků turistů. Na základě smlouvy se zahraničními investory mají místní obyvatelé odepřený přístup ke korálovým útesům, resp. místní zemědělci a rybáři se museli vystěhovat ze svých trvalých sídel kvůli výstavbě turistických zařízení. V neposlední řadě zvýšený lov ryb a ostatních mořských zdrojů, ze kterých rybáři dříve značně profitovali, vedl k ohrožení a do budoucna možná až k vyčerpání lovišť kvůli uspokojení stále rostoucí poptávky.

V Zanzibaru byly dále zaznamenány kulturní střety mezi muslimskými občany³⁶ a zahraničními turisty. Naopak v regionu Arusha se některé místní komunity přizpůsobují zahraničním návštěvníkům kvůli jejich ekonomickému přínosu. Jiné komunity zatím kulturním změnám odolávají. Podle studie vytváří cestovní ruch ve zkoumaných oblastech živnou půdu pro rozvoj sexuálního průmyslu, prostituce,³⁷ užívání drog nebo alkoholu, růst zločinnosti a krádeže, a způsobuje záškoláctví a dětskou práci.

³⁶ Na ostrově žije zhruba 95 % muslimů.

³⁷ V posledních letech se zvýšil zájem o sexuální turistiku v Tanzanii. K jejímu rozvoji došlo zejména ve městech Arusha, Dar-es-Salaam a Singida. Zahraničních turistů vyhledávají k sexuálním praktikám především děti. Podle zprávy UNICEF je přes 800 dětí ve jmenovaných oblastech zapojeno do této lukrativní činnosti, z nichž některé dívky jsou mladší než 9 let. Mezinárodní organizace práce se snaží pomocí programu *Elimination of Child Labour* snížit počet pracujících dětí a také eliminovat sexuální prostituci dětí. (UNICEF, 2006)

Výsledky studie ukazují, že cestovní ruch má obrovský potenciál pro snížení chudoby. Základním předpokladem k dosažení tohoto cíle pomocí cestovního ruchu je zapojení všech zainteresovaných stran včetně domorodého a místního obyvatelstva. Přímý vliv na zmírnění chudoby lze podle výsledků primárně vidět v nových pracovních místech a rostoucích příjmech chudých. Ve vzdálenějších vesnicích od turistických lokalit je vliv cestovního ruchu na zmírnění chudoby zanedbatelný, protože je do odvětví zapojen nízký počet chudých. K efektivní participaci v odvětví na činnostech cestovního ruchu chudým brání jazyková bariéra, sezónnost podnikání a nedostatek kapitálu. Země kopíruje současnou pracovní situaci v rozvojovém světě, ve kterém jsou na vyšších pozicích zaměstnáni pracovníci z vyspělých zemí, zatímco na nižších nekvalifikovaných místech pracují místní domorodci (kvůli nízké úrovni vzdělání a nedostatečným znalostem v oboru). Obyvatelé tak získávají nižší platy oproti pracujícím cizincům. Proto by měly místní a regionální úřady zavést vzdělávací programy, které poskytnou místním lidem potenciální příležitost pracovat na vyšších pozicích s vyššími platy.

Význam cestovního ruchu na eliminaci chudoby na ostrově Zanzibar

Druhá odborná studie zaměřená na zmírnění chudoby v souvislosti s cestovním ruchem byla uskutečněna na ostrově Zanzibar. Cestovní ruch na Zanzibaru patří k důležitému faktoru vývoje hospodářství a svými účinky přispívá k lidskému rozvoji na ostrově. Proto představuje jeden z klíčových potenciálů pro snížení chudoby. Cestovní ruch tvoří na Zanzibaru největší zdroj devizových prostředků, přičemž příjmy z turistického ruchu v letech 1991–2008 se v průměru podílely 32,2 % na HDP (viz příloha č. 6). (Zanzibar Commission for Tourism, 2010) Turistický ruch nejen že v Zanzibaru vytváří nové pracovní místa, ve kterých pracují zejména ženy (40 %) a chudí obyvatelé s nízkou kvalifikací³⁸, ale také urychluje rozvoj infrastruktury, který je přínosný pro místní občany.

Nicméně cestovní ruch na ostrově čelí také problémům, které značně omezují jeho další rozvoj:

- nedostatečná infrastruktura – nekvalitní a nevyhovující dopravní infrastruktura, nedostatečně fungující dodávky elektřiny a vody, omezený počet leteckých společností operujících na mezinárodní lince do Zanzibaru,

³⁸ Zaměstnanci v turistickém průmyslu dostávají menší platy než zaměstnanci s podobnou kvalifikací ve srovnatelném povolání v jiném odvětví. (International Labour Organization, 2001)

- ničení hlavního města ostrova Stone Town – nedostatečná péče a údržba o kulturní a stavební památky, zvyšující se podíl mladistvých užívající drogy, zvyšující se počet krádeží na některých místních plážích,
- bankovní a finanční služby – omezené mezinárodní bankovní služby, které neodpovídají rostoucí poptávce zahraničních návštěvníků v odvětví,
- extrémní sezónní výkyvy turistických příjezdů – vrchol sezóny připadá na měsíce srpen, prosinec a leden, mimo sezónní období způsobené trvalým deštěm pak na měsíce duben a květen,
- omezený počet zahraničních návštěvníků z různých kontinentů – 3/4 turistů přijíždějící na ostrov pochází z Evropy (z toho 43 % z Itálie), přičemž politické změny nebo hospodářská krize v Evropě výrazně ovlivní turistický ruch v Zanzibaru. (SNV, 2010)

Zanzibarská vláda si uvědomuje, že pokud příjmy plynoucí z cestovního ruchu mají být smysluplně vynaloženy, musí být primárně zaměřeny na zmírnění chudoby. Proto také vláda přezkoumává Zanzibarskou strategii růstu a snižování chudoby (*The Zanzibar Strategy for Growth and Poverty Reduction, MKUZA*), jejím cílem je aktualizovat současnou podobu strategie. V dokumentu MKUZA jsou všechny činnosti hospodářství zaměřeny na růst cestovního ruchu prostřednictvím, kterého by mělo docházet ke snižování chudoby. Přepracovaná strategie MKUZA bude usilovat o implementaci tzv. udržitelného cestovního ruchu zaměřeného na chudé (*sustainable pro-poor tourism*) všemi podniky cestovního ruchu. (Zanzibar Human Development Report, 2009) V souvislosti s tím musí být řešeny následující body týkající se *sustainable pro-poor tourism*:

- nepříznivé podnikatelské prostředí pro malé a střední podniky – místní podnikatelé nedosahují úspor z rozsahu kvůli vysokým daním a složitému daňovému systému a také nedostatečné podpoře neformálního sektoru ze strany místních úřadů, což chudým způsobuje překážky pro vstup na trh cestovního ruchu z neformálního sektoru,

- obyvatelé Zanzibaru mají omezený přístup k pracovním místům v cestovním ruchu kvůli nedostatečnému počtu vzdělávacích zařízení na ostrově a nízké úrovni vzdělání,³⁹
- omezený počet ubytovacích zařízení – většina luxusních ubytovacích zařízení je řízena zahraničními pracovníky,
- místní dodavatelé zemědělských produktů nesplňují požadavky jakosti podle norem mezinárodních společností – většina potravin se musí dovážet z tanzanské pevniny nebo se importuje z Indie, Keni a Jihoafrické republiky. (SNV, 2010)

Odborný výzkum *Tourism: More Value for Zanzibar* byl uskutečněn na Zanzibaru v roce 2009. Na studii se podílelo *The Netherlands Development Organisation (SNV)*⁴⁰, *Volunteer Services Overseas*, *Zanzibar Association of Tourism Investor* a pomocí analýzy hodnotového řetězce cestovního ruchu (*Tourism Value Chain Analysis*)⁴¹ zmonitorovali pouze finanční příjmy vyvolané turistickým ruchem plynoucí přímo pro chudé lidi. Výzkum se tedy nezabýval ekonomickými dopady turismu, negativními vlivy odvětví na životní prostředí a kulturu. Autoři studie rozdělili odvětví cestovního ruchu na jednotlivé dílčí pododvětví, tj. na pododvětví ubytování (*accommodation providers*), pododvětví stravování (*food and beverage operations*), pododvětví maloobchodní sítě (*retail*), pododvětví touroperatorů (*tours and excursions*) a pododvětví služeb (*services*).⁴² Na základě takového rozdělení studie zjišťovala, ze kterého pododvětví cestovního ruchu chudí nejvíce profitují. S použitím analýzy

³⁹ Současné vzdělávací instituce cestovního ruchu nesplňují kritéria sektoru. Například *The Zanzibar Institute for Tourism and Development* nabízí pouze základní školení v oblasti cestovního ruchu pro občany s nízkým vzděláním, *The Jambiani Tourism Institute* nabízí kvalitní vzdělání ovšem jen v omezeném rozsahu. Dalším problémem, který omezuje místní obyvatele v práci v odvětví, je nízká úroveň vzdělání především v matematice a anglickém jazyku. Turistický průmysl upřednostňuje potenciální zaměstnance již s těmito základními znalostmi.

⁴⁰ SNV je mezinárodní rozvojová organizace se sídlem v Nizozemsku, která v současnosti působí ve 35 zemích světa (v Africe, Asii, Latinské Americe). Hlavním cílem organizace je snížit chudobu, usiluje také o zlepšení přístupu chudých k základním službám a podporuje rovnost pohlaví (*gender*).

⁴¹ Autoři studie použili ve studii analýzy hodnotové řetězce (*Value Chain Analysis*), která sloužila jako nástroj k zmapování participace chudých na Zanzibaru v průmyslu cestovního ruchu.

⁴² Podle autorů studie bylo odvětví cestovního ruchu rozděleno do následujících dílčích pododvětví: a) pododvětví ubytování (ubytovací zařízení, hotelové stravování), b) pododvětví stravování (soukromé restaurace, restaurace v pobřežní oblasti, pouliční prodavači), c) pododvětví maloobchodní sítě (obchody v hotelech, mikropodniky, neformální sektor, obchody se suvenýry a s oblečením, pouliční malíři, řezbáři), d) pododvětví touroperatorů (touroperátory, provozovatelé potápěčských center a motorových člunů, podniky zabezpečující fakultativní výlety, průvodci cestovního ruchu, taxi služby, farmáři pěstující koření), e) pododvětví služeb (obchody v luxusních hotelech, mikropodniky, neformální sektor, internetové kavárny). (SNV, 2010)

hodnotového řetězce byly změřeny přímé finanční výnosy z cestovního ruchu a to podle metody *Pro Poor Income (PPI)* – tento příjem je definován jako procento z celkových výnosů připadající na chudé.

Výzkumu se zúčastnilo více než 100 respondentů z turistického odvětví, včetně malých a středních podniků a neformálního sektoru. Provedený výzkum podle doporučení a definovaných sedmi mechanismů UWNTO (viz kapitola 4.4.2.2) navrhl určité kroky ke zvýšení participace chudých v odvětví cestovního ruchu. Studie rozdělila oblasti na ostrově do 4 geografických zón: zóna Stone Town, zóna severního poloostrova a severovýchodního pobřeží, zóna jihovýchodního pobřeží a zóna Pemba. Pro účely studie byly chudí definováni podle dokumentu MKUZA, dále také jako přímí výrobci, vlastníci malých a středních podniků a zaměstnanci pracujících v nevedoucích pozicích.⁴³

V dokumentu MKUZA jsou chudí obyvatelé Zanzibaru definováni jako:

- skupiny žijící ve venkovských oblastech,
- skupiny žijící na ostrově Pemba,
- skupiny žijící „*from a poor background*”,
- skupiny vyloučené – samozásobitelští farmáři, invalidi, farmáři zabývající se výlovem mořských řas a ženy v čele domácnosti. (Zanzibar Human Development Report, 2009)

Na základě analýzy bylo zjištěno, že celkové příjmy ze všech pododvětví tvořily 172 mil. USD v roce 2009, přičemž celkové částky plynoucí pro chudé lidi byly vykalkulovány podle PPI pouze na 17,54 mil. USD (10,2 %). Je zarážející, že i přes poměrně širokou definici chudých ve výzkumu, byly zjištěny tyto výsledky.

V následující části budou podrobně popsány příjmy plynoucí z jednotlivých pododvětví cestovního ruchu přímo pro chudé a budou také objasněny příčiny těchto poměrně nízkých příjmů chudých lidí. Podle výsledků studie vytváří pododvětví ubytování většinu příjmů z turismu (88,4 %), ze kterého podle metody PPI profitují chudí pouze 7 %, jak ukazuje tabulka č. 4. Hlavním důvodem, který způsobuje nízký podíl chudých na příjmech, jsou vysoké provozní náklady a vysoké daňové zatížení podniků cestovního ruchu. I přes poměrně nízký podíl chudých lidí na příjmech z tohoto

⁴³ Definice chudých lidí ve studii je velmi široká a zahrnuje poměrně mnoho skupin obyvatel. V jiných odborných pracích se s tak rozsáhlou definicí chudých téměř nelze setkat.

pododvětví zůstává pozitivním faktem to, že v pododvětví ubytování je zaměstnáno 7 tisíc pracovním sil, z toho 70 % jsou obyvatelé Zanzibaru.

Pododvětví stravování vytváří 4,4 % z celkových příjmů odvětví turismu, přičemž chudí se podílí na příjmech tohoto pododvětví až 47 % a to díky silným vazbám mezi místními farmáři a restauračními zařízeními. Lokální restaurace nakupují od místních lidí vypěstované zemědělské produkty, přičemž odebírají 100 % všech ulovených ryb, 80 % ovoce, 44 % masa a 20 % zeleniny. (SNV, 2010)

Pododvětví maloobchodní sítě se sice podílí na příjmech cestovního ruchu pouze 3,7 %, ale příjmy chudých tvoří až 27 % z celkových příjmů maloobchodního pododvětví. Malé a střední podniky jsou vlastněny zahraničními společnostmi, ale pracují zde především místní lidé, jejichž příjmy snižují chudobu v oblasti. Naproti tomu analýza poukazuje na některé nedostatky v maloobchodní síti (např. dominance zahraničního importu, neboť prodej importovaného zboží je levnější než prodej místních výrobků, obchody leží mimo turistické hlavní zóny, nízká diverzifikace produktů), v případě řešení těchto nedostatků by se mohly rapidně zvýšit příjmy plynoucí pro chudé.

Pododvětví touroperatorů vytváří 3 % z celkových příjmů cestovního ruchu. Podle PPI se chudí podílejí na příjmech tohoto pododvětví 18,8 %. Na ostrově je zaregistrováno 42 touroperatorů, kteří poskytují pro turisty kolem 75 % z 80 tisíc výletů za rok. Nejméně se podílí na tvorbě příjmů cestovního ruchu sektor služeb (0,5 %), přičemž chudí na těchto příjmech participují až 30 %. (SNV, 2010)

Tabulka 4: Příjmy z jednotlivých sektorů a příjmy plynoucí pro chudé

Sektor	Ubytování	Stravování	Maloobchod	Touroperátoři	Služby
Celkové příjmy sektoru v rámci CR (v mil. USD)	152	7,5	6,6	5,2	0,8
Podíl sektoru na celkových příjmech CR (v %)	88,4	4,4	3,7	3,0	0,5
Podíl chudých na příjmech sektoru (v %)	7,3	47,0	27,0	18,8	-
Čistý příjem chudých v rámci sektoru (v mil. USD)	11,2	3,6	1,7	1,0	minimální

Zdroj: SNV, 2010

Na základě finanční analýzy cestovního ruchu navrhuji autoři studie implementovat určité kroky vycházející ze sedmi mechanismů podle UNWTO, které zlepší participaci chudých v cestovním ruchu na Zanzibaru:

- participace chudých na příjmech z cestovního ruchu – zvýšit gramotnost obyvatel Zanzibaru se zaměřením na matematiku a anglický jazyk, zkvalitnit úroveň vzdělávacích středisek cestovního ruchu,
- dodávky místních produktů do turistického průmyslu – zavést přímé dodávky od místních dodavatelů do podniků cestovního ruchu, přičemž dodavatelé nabízejí kvalitní produkty a zaručují plynulé zásobování produktů do místních podniků,
- přímý prodej z neformálního sektoru – vytvořit tržní vazby s neformálním sektorem, jejichž účastníci musí zlepšit a zmodernizovat poskytované výrobky a služby,
- vytvoření malých a středních podniků – zlepšit podnikatelské dovednosti chudých, navrhnout nové podnikatelské plány, poskytovat mikroúvěry. (Steck, 2010)

Na závěr kapitoly podle odborné studie lze shrnout, že v současnosti profitují chudí na ostrově Zanzibar z příjmů cestovního ruchu pouze v malé míře. Zvýšení podílu příjmů pro chudé obyvatelstvo lze očekávat po implementaci rozvojové strategie *sustainable pro-poor tourism* do národních politik a dokumentu MKUZA. Přesto vláda díky daním a poplatkům z turismu může financovat programy zaměřené na tyto marginální skupiny obyvatelstva (např. *Zanzibar Food Security and Nutrition Policy and Programme*). Autoři studie doporučují zanzibarské vládě, aby svoji pozornost zaměřila na posílení pozic chudých v rámci odvětví na základě 7 mechanismů navržených UNWTO. Jedním z alternativních řešení, které může pomoci překonat chudobu, je podporovat rozvoj kulturního cestovního ruchu na Zanzibaru. Aktivní participace chudých v kulturní turistice (např. prodej řemeslných výrobků nebo suvenýrů) má relativně vysoké dopady pro chudé.

6.4.2 Další sociální dopady cestovního ruchu na ostrově Zanzibar

Odvětví cestovního ruchu podněcuje k pracovní migraci na ostrově Zanzibar. Od počátku devadesátých let odborníci poukazují na přínos migrace v boji proti chudobě a na rozvoj jednotlivých oblastí. Stěžejním důvodem migrace je zlepšení stávající situace zejména u chudých lidí. Potenciální zahraniční pracovníci nebo pracovníci přicházející z tanzanské pevniny jsou motivováni k migraci na Zanzibar jednak ekonomickými aspekty, tj. lepšími pracovními podmínkami, zvyšujícím se počtem pracovních míst, a sociálními aspekty, tj. zlepšeným postavením ve společnosti prostřednictvím zvýšené životní úrovně. Ve zdrojových zemích pracovní migrace je kriticky nízká socioekonomická úroveň, proto lidé trpící chudobou a bídou jsou ochotni migrovat ze vzdálených zemí do této rozvíjející se turistické destinace.

Za migrační procesy jsou zodpovědné sociální a ekonomické faktory tzv. „*push and pull*“. K hlavním faktorům, které „tlačí“ (*push*) migranty k odchodu z jejich původní země, patří ekonomické důvody související s nadměrnou hustotou obyvatelstva, nízkou úrovní příjmů popř. chudobou a nedostatkem pracovních příležitostí v průmyslovém a zemědělském odvětví nebo jiné důvody např. znečištěné životní prostředí, přírodní katastrofy, válečné konflikty a politické represe. K faktorům, které migranty „táhnou“ (*pull*) na ostrov, patří touha získat pracovní místo v oblasti turistického ruchu vedoucí k lepší životní úrovni a zlepšení společenského postavení.

S rozvojem cestovního ruchu v Tanzanii⁴⁴ se zvyšuje počet pracovních migrantů. Na Zanzibaru vzrostly turistické příjezdy z 9 tis. v roce 1984 na 97 tis. v roce 2000 (Commission for Tourism, 2000). Po poklesu příjezdů zahraničních návštěvníků kvůli teroristickým útokům v září 2001 a válce v Perském zálivu v roce 2003, nejvíce rostly zahraniční příjezdy mezi lety 2004–2005, zatímco mezi lety 2006–2007 byl zaznamenán pomalý růst a následný propad kvůli globální finanční krizi (viz příloha č. 7). (Zanzibar Human Development Report, 2009)

Podle studie *Tourism-Related Migration in Zanzibar* zvýšený počet migrantů zapříčinil na ostrově Zanzibar značné ekonomické, kulturní, sociální a environmentální proměny. Zanzibar je souhrnný název pro skupiny ostrovů ležících 40 km východně od afrických břehů. Hlavním ostrovem je Unguja, který navštíví většina zahraničních turistů přijíždějících na Zanzibar. Na ostrově Unguja v nejnavštěvovanějších turistických

⁴⁴ Ostrov Zanzibar nabízí zahraničním návštěvníkům celou řadu turistických atrakcí, z nichž k nejvyhledávanějším patří potápění a pozorování korálových útesů, plavání s delfíny a s mořskými želvami či prohlídky starého historického města Stone Town.

destinacích (Kiwengwa, Nugwi, Matemwe, Paje, Bwejuu a Jambiani) byl proveden výzkum, který analyzoval trendy ve vývoji pracovní migrace v odvětví turismu. (Gössling, Schulz, 2005)

Vývoj cestovního ruchu na Zanzibaru lze rozdělit do třech fází, přičemž právě pracovní migrace se vyvíjela souběžně s níže uvedenými fázemi. (Gössling, Schulz, 2005) V první fázi (před rokem 1986) se odvětví podílelo zanedbatelně na růstu hospodářství země. Ve fázi druhé, tzv. fázi růstu (po roce 1986), vláda usilovala o rozvoj odvětví turistického ruchu. Nejdynamičtější rozvoj cestovního ruchu byl zaznamenán ve třetí fázi (mezi lety 1995–2002). Díky zahraničním investicím do turistické infrastruktury (převážně do ubytovacích a stravovacích zařízení), se na ostrově rozvinul masový turismus a současně došlo k enormnímu nárůstu pracovních migrantů. Například ve vesnici Kiwengwa se zdvojnásobil počet obyvatel. Rozmach cestovního ruchu na ostrově vyvolal jednak vysokou poptávku po zaměstnancích s nízkou kvalifikací (např. pracovníci pokojových služeb, úklidu, údržby hotelu apod.), jednak podnítil rozvoj neformálního turistického sektoru (např. obchod se suvenýry nebo jiné turistické služby). Majitelé ubytovacích zařízení podporovali migraci, protože migranti byli lépe vzdělaní a kvalifikovaní než místní obyvatelé.

Je nutné upozornit, že migrace závisela na bezpečnostní situaci v Tanzanii a na vývoji mezinárodního cestovního ruchu. Od 90. let se zvyšoval ročně počet pracujících migrantů mezi 3–6 %. Nicméně, tento trend přerušila občanská válka ve Rwandě v roce 1994, která zapříčinila snížení mezinárodních příjezdů ve východní a střední Africe, a současně s tím se také snížil počet příjezdů migrantů. Po tomto výkyvu se počet migrantů nepřetržitě zvyšoval díky pozitivnímu vývoji v odvětví. Razantní změna nastala v roce 2001, ve kterém vláda schválila nový zákon, jenž nařizuje podnikům cestovního ruchu zaměstnávat zanzibarské občany a pouze ve výjimečných případech přijímat do pracovního poměru migranty. Autoři studie předpokládají, že migranti budou nadále na ostrově pracovat v neformálním sektoru cestovního ruchu.⁴⁵

Studie byla založena na dotazníkovém šetření.⁴⁶ Podle výsledků tvoří migranti 3/4 pracovních sil na ostrově Unguja a jsou převážně zaměstnáni v neformálním sektoru. Celkový počet migrantů pracujících v neformálním sektoru ekonomiky byl odhadnutý na 700 osob v roce 2002. Počet pracovních sil podléhá také sezónním

⁴⁵ V Tanzanii hledají migranti pracovní příležitosti v regionech Dodoma, Mwanza, Morogoro, Mbeya, Shinyanga, Tabora, Kilimandjaro, Dar-es-Salaam a Arusha.

⁴⁶ V dotazníkovém šetření nebyly osloveni všichni pracující migranti.

výkyvů, které jsou charakteristické pro odvětví turismu. Výzkum mimo jiné zjistil existenci velkých rozdílů v příjmech mezi jednotlivými migranty a obyvateli Unguja. Migranti získávají podstatně vyšší příjmy než obyvatelé ostrova. Více než 85 % obyvatel si vydělá méně než 20 USD za den, zatímco pouze 30 % migrantů získá méně než 20 USD za den. Lépe ohodnocené pracovní pozice jsou obsazeny muži, avšak na druhé straně roste v neformálním sektoru poptávka po nekvalifikovaných a nevzdělaných zanzibarských ženách.

Výsledky poukazují také na skutečnost, že se mění role žen v této tradiční muslimské společnosti. V současnosti muslimské ženy pracují v hotelech, restauracích nebo v neformálním sektoru. V dotazníkovém šetření muslimky vypověděly, že neznámavají negativní reakce ohledně jejich práce ze strany starších obyvatel. Díky aktivnímu zapojení muslimských žen do odvětví se zlepšuje jejich postavení ve společnosti a roste jejich sebevědomí. V budoucnu lze očekávat, že odvětví turistického ruchu výrazně ovlivní dosud tradiční muslimskou společnost na ostrově, proto lze předpokládat kulturní a sociální změny společnosti. (Gössling, Schulz, 2005)

Pracovní migrace způsobila dalekosáhlé ekonomické, sociální a environmentální dopady na ostrově Unguja. Migranti a turisté s sebou přináší nový konzumní životní styl charakteristický individualismem a nadměrnou spotřebou, čímž odporují místnímu tradičnímu způsobu života. Na ostrově se vytváří silné napětí mezi turisty, migranty a místními obyvateli. Zahraniční turisté jsou obviňováni ze strany místních komunit, že jsou zodpovědní za rozvoj krádeží, drog, alkoholu, zatímco migranti jsou osočováni, že kvůli nim místní obyvatelé přicházejí o práci.

Migrace a rozvoj cestovního ruchu zásadně ovlivnily místní ekosystémy a změnily lokální strategie ve využívání přírodních zdrojů zvláště v pobřežních oblastech. Migranti si vybudovali nová bydlení na pobřeží, praktikují neudržitelný způsob rybolovu a špatné nakládání s domácími odpady. Vzrostla také poptávka po různých mořských rybách, přičemž např. v oblasti Kiwengwa se poptávka ztrojnásobila. Pozitivní vývoj odvětví podnítil změny v ekonomické oblasti. Mladší generace nemají zájem pracovat kvůli nejistotě úlovků a příjmů v tradiční rybářské činnosti, ale pouze v odvětví cestovního ruchu. (Gössling, Schulz, 2005)

Na základě odborné studie lze shrnout, že cestovní ruch má značné dopady na migrační procesy. Rozvoj turistického průmyslu na ostrově Zanzibar ovlivňuje výrazně trh práce. V 80. letech 20. století téměř neznámý ostrov Zanzibar se stal prostřednictvím

pozitivního vlivu cestovního ruchu střediskem ekonomických činností. Turismus na ostrově vytváří pracovní příležitosti nejvíce v neformálním turistickém sektoru, který je výnosnější než tradiční ekonomické činnosti obyvatelstva, čímž také láká nové migranty do pobřežní oblasti.⁴⁷ Nicméně, vzrůstající kulturní, společenské a ekonomické rozdíly mezi migranty a místní komunitou zapříčinily socioekonomické problémy na ostrově Unguja.

⁴⁷ Výsledky studie objasnily příčiny zvýšeného počtu pracujících migrantů na začátku 21. století. Zvýšený zájem o plážovou turistiku na Zanzibaru a pravděpodobně snižující se počet turistů v Keni od roku 2002 přinutil keňské obyvatelstvo, hledat práci v sousední zemi.

7 Závěr

Hlavním cílem diplomové práce bylo zkoumat vzájemné souvislosti mezi cestovním ruchem a rozvojem v Tanzanii, které byly analyzovány na základě dopadů turistického ruchu na rozvoj území a místní obyvatele. Práce se věnovala obecným dopadům turistického ruchu na kulturní, sociální, ekonomické a životní prostředí v rozvojových zemích a zanalyzovala přínosy cestovního ruchu v národním hospodářství v Tanzanii. Snahou práce bylo také zhodnotit roli turismu na snížení chudoby v Tanzanii a předložit další možné perspektivy turismu na redukci chudoby. Po zpracování práce lze konstatovat, že stanovené cíle byly naplněny a problematika byla popsána co nejobektivněji a v co nejširším obsahu.

Tanzanie disponuje přírodními a kulturními předpoklady, které rozvíjejí odvětví turistického ruchu. K dynamickému rozvoji cestovního ruchu na území Tanzanie došlo v 90. letech 20. století. Na jeho vývoj pozitivně působily ekonomické a politické reformy v hospodářství. Odvětví turistického ruchu se stalo uznávanou strategií hospodářského růstu a rozvoje v zemi. Počet zahraničních turistů v Tanzanii vzrostl od 90. let až do současnosti téměř pětkrát, z 153 tisíc v roce 1990 na 714 tisíc v roce 2009. S růstem zahraničních návštěvníků se zvyšovaly souběžně také příjmy z cestovního ruchu. Ve sledovaném období 1991–2009 se příjmy z turistického ruchu v Tanzanii zvýšily více než dvanáctkrát, z 95 mil. USD na 1159 mil. USD. Pozitivní vývoj odvětví turismu přispěl k vytvoření pracovních míst, k tvorbě HDP a stimuloval investiční aktivity.

Pokud jde o prognózu vývoje cestovního ruchu v Tanzanii, lze předpokládat, že zahraniční turisté budou mít nadále zájem o návštěvy jedinečných národních parků a počet návštěvníků by mohl dosáhnout jednoho milionu nejpozději do roku 2012. Lze očekávat, že v letošním roce 2011 bude země těžit z nepokojů v severní Africe. Významné turistické destinace (Egypt, Tunisko, Libye), v nichž proběhly nepokoje a nadále zde panuje napětí, by mohlo přimět zahraniční turisty k tomu, že si vyberou právě Tanzanii jako bezpečnou destinaci.

Práce se zaměřila nejen na ekonomické přínosy cestovního ruchu pro národní hospodářství, ale byly analyzovány také dopady turistického ruchu na okolní prostředí, a to na kulturní, sociální a environmentální. Narůstající počet turistů a obrovské zatížení

nejnavštěvovanějších turistických lokalit Tanzanie způsobuje znehodnocení přírodních zdrojů, na nichž jsou závislí turisté i místní obyvatelé. Některé komunity podlehly vlivům moderní společnosti a přijaly prvky cizí kultury, jiné místní komunity zatím kulturním změnám odolávají. Z těchto zásadních důvodů (mimo jiné příčiny) se musí stát klíčovou prioritou vlády podporovat principy udržitelného rozvoje cestovního ruchu, tj. zachování místních tradic a kulturní identity pro budoucí generace při minimálním poškození životního prostředí.

Odvětví cestovního ruchu v sobě skrývá obrovský potenciál pro snížení chudoby v Tanzanii. Základním předpokladem pro vymýcení chudoby prostřednictvím cestovního ruchu je aktivní participace chudých lidí v odvětví. Vliv turistického ruchu na snížení chudoby lze vidět jednak v ekonomických faktorech, tj. zapojení chudých lidí na trhu práce, vznik nových pracovních míst, rostoucí příjem chudých, a jednak v sociálních faktorech, tj. v přístupu ke vzdělání a odborné přípravě, ke zdravotním službám apod. V současnosti jsou hotelové komplexy řízeny a vlastněny nadnárodními společnostmi a dochází k odlivu finančních prostředků do zahraničí v podobě repatriace zisku. V tomto případě se tak vliv cestovního ruchu na místní rozvoj a redukci chudoby výrazně omezuje. Základní prioritou vlády by tak měla být podpora takových politik, aby finanční prostředky daňových poplatníků a zahraniční korporací přinášely co největší užitek chudým lidem. Na druhé straně se nyní rozvíjí na území Tanzanie formy cestovního ruchu (např. ekoturismus, komunitní cestovní ruch), z kterých primárně profitují místní obyvatelé a chudí se tak přímo podílí na užitku, který plyne z turistického odvětví.

8 Shrnutí

Cestovní ruch a jeho vliv na rozvoj se zaměřením na Tanzanii

Diplomová práce se snaží poukázat na souvislosti mezi cestovním ruchem a rozvojem v Tanzanii. Turistický ruch se řadí k nejperspektivnějšímu hospodářskému odvětví v zemi. Ekonomické a politické reformy přispěly k dynamickému růstu cestovního ruchu, proto lze očekávat, že budou dosaženy stanovené ekonomické a sociální cíle do roku 2025 (především snížena chudoba). V řadě dokumentů implementovala tanzanská vláda novou rozvojovou strategii tzv. *pro-poor growth* a *pro-poor tourism*, která pozitivně přispívá k omezení chudoby a vyžaduje aktivní participaci chudých v odvětví turismu.

Práce shrnuje pozitivní a negativní dopady cestovního ruchu na místní obyvatelstvo a rozvoj území. Rozvoj cestovního ruchu a s ním spojený socioekonomický růst je v Tanzanii značně nerovnoměrný. Je to způsobeno tím, že většina zahraničních turistů se soustředí do severní části Tanzanie, ve kterých se nachází světoznámé národní parky a rezervace. Vláda by měla diverzifikovat turistické produkty a podporovat rozvoj dalších forem cestovního ruchu (např. kulturní, plážový, kongresový cestovní ruch) a rozvíjet safari turistiku v jižní části Tanzanie.

Nejefektivnější formou cestovního ruchu, z které profitují přímo místní komunity a pomáhá k redukci chudoby v Tanzanii, je komunitní cestovní ruch nebo ekoturismus. Místní komunity pronajímají zahraničním korporacím ubytovací zařízení, které se nachází na jejich území, zde se generují finanční prostředky a velká část jich slouží k potřebnému rozvoji.

Klíčová slova

cestovní ruch, rozvoj, snížení chudoby, Tanzanie, dopady cestovního ruchu

Summary

Tourism and its impacts for development with focus on Tanzania

The aim of my diploma thesis is to point out the relation between tourism and development in Tanzania. Tourism belongs to the most prospective economic industries of the country. Economic and political reforms contributed to dynamic growth of tourism, therefore we can expect, that the economic and social aims set up to the year 2025 (especially reduction of poverty) will be achieved. Tanzania government implemented a new developing strategy in a lot of documents – so called pro-poor growth and pro-poor tourism, which positively contribute to poverty reduction and require an active participation of poor people in the tourism sector.

This thesis summarises both positive and negative impacts of tourism on local residents and on territory development. Development of tourism together with socioeconomic growth is very unbalanced in Tanzania. This is caused by the fact, that majority of tourists are attracted by the northern part of Tanzania, where world famous national parks and reservations are located. The government should diversify tourist products and encourage development of new forms of tourism (e.g. cultural tourism, beach tourism, congress tourism) and also develop safari tourism in the southern part of Tanzania.

The most efficient form of tourism, which is being profited from directly by local communities and which helps to reduce poverty in Tanzania, is community tourism or ecotourism. Local communities hire accommodation facilities located on their territory to foreign corporations and financial resources generated there are used for further development needed.

Key words

tourism, development, reduction of poverty, Tanzania, impacts of tourism

9 Seznam literatury

Seznam použitých knih:

DOHNAL, Václav. *Ekonomika cestovního ruchu*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1969. 167 s.

DROBNÁ, Daniela; MORÁVKOVÁ, Eva. *Cestovní ruch pro střední školy a pro veřejnost*. 1. vydání. Praha : Fortuna, 2004. 208 s. ISBN 80-7168-901-7.

HUNZIKER, Walter; KRAFT, Kurt. *Grundriss der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre*. Nr. 1. Zürich : Polygraphischer Verlag, 1942. 392 s.

INDROVÁ, Jarmila a kol. *Cestovní ruch (základy)*. Praha : Oeconomica, 2009. 119 s. ISBN 978-80-245-1569-4.

KAŠPAR, Jiří. *Vybrané kapitoly z ekonomiky cestovního ruchu*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 134 s.

PÁSKOVÁ, Martina; ZELENKA, Josef. *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Praha : MMR ČR , 2002. 448 s.

ŠTYRSKÝ, Jiří, a kol. Jsme dobře připraveni na novou inovační formu cestovního ruchu – aktivní přírodní turismus? . *Studia Turistica*. 2010, 1, s. 13–17. Dostupný také z WWW: <http://www.vspji.cz/studia_turistica/studia_turistica_02.pdf>. ISSN 1804-252X.

VYSTOUPIL, Jiří; ŠAUER, Martin. *Základy cestovního ruchu*. Vyd. 1. Brno : Masarykova univerzita, 2006. 163 s.

WCED. *Our Common Future*. Oxford : Oxford University Press, 1987. 416 s. ISBN 978-0-19-282080-8.

Elektronické zdroje:

AKUNNAY, Mustapha. *Community Based Tourism in Tanzania: Potential and Perils in Practice*. Paper presented at the Second Peace Through Tourism Conference held at Golden Tulip Hotel, Dar-es-Salaam, Tanzania. December 7–12, 2003. Dostupný z WWW:

<http://www.iipt.org/conference/africanconference2003/presentations/081203_CA1_Akunaay_CommBasedTourismTanzania.pdf>.

ANKOMAH, Paul K.; LARSON, R. Trent. Education Tourism : A Strategy to Strategy to Sustainable Tourism Development in Sub-Saharan Africa. DPMN Bulletin [online]. 2007, vol. 7, No 1., [cit. 2010-12-05]. Dostupný z WWW:

<<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/IDEP/UNPAN002585.pdf>>.

ASHLEY, Caroline, et al. Pro-poor tourism : Putting poverty at the heart of the tourism agenda. Natural Resource Perspective [online]. March 2000, no. 51, [cit. 2011-04-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.odi.org.uk/resources/download/2096.pdf>>.

ASHLEY, Caroline a kol. *Pro-Poor Tourism Strategies : Making Tourism Work For The Poor - A review of experience* [online]. [s.l.] : ODI, 2001 [cit. 2011-02-04]. Dostupné z WWW: <http://www.propoortourism.org.uk/ppt_report.pdf>.

BASHAGI, Ansimwe; MUCHAPONDWA, Edwin. What actions could boost international tourism demand for Tanzania? Working Paper number 152 [online]. 2009, no. 152 , [cit. 2010-12-15]. Dostupný z WWW:

<http://www.econrsa.org/papers/w_papers/wp152.pdf>.

DeVEAU, Vanessa; MARSHALL Maria I. *How Beneficial is Tourism? An Analysis of the Economic Impact of Tourism in Il N'gwesi, Kenya*. Paper presented at American Agricultural Economics Association, 27–29 July, 2009 Orlando. Dostupný z WWW: <<http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/6350/2/467295.pdf>>.

DIEKE, Peter U. C. *Developing Tourism in Africa : Some Issues for Policy Consideration*. The Development Policy Management Forum [online]. 2000, no. 7, [cit. 2010-12-15]. Dostupný z WWW:

<<http://fama2.us.es:8080/turismo/turisonet1/economia%20del%20turismo/turismo%20ozonal/africa/DELOPING%20TOURISM%20IN%20AFRICA.PDF>>.

FAYISSA, Bichaka a kol. The Impact of Tourism on Economic Growth and Development in Africa. *Tourism Economics* [online]. August 2007, no. 4 , [cit. 2010-12-04]. Dostupný z WWW:

<<http://www.atheuk.com/Resources/PDTM/Resources/TourismAfricawp.pdf>>.

GALVASOVÁ, Iva a kol. *Průmysl cestovního ruchu* [online]. Praha : Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2008 [cit. 2010-12-20]. Dostupné z WWW: <<http://www.garep.cz/publikace/prumysl-cestovniho-ruchu.pdf>>.

GEROSA, Vittori. *Pro-Poor Growth Strategies in Africa. Tourism : A Viable Option for Pro-Poor Growth in Africa?* [online]. Uganda : UNECA, 2003 [cit. 2010-11-10].

Dostupné z WWW:

<http://www.propoortourism.org.uk/UNECA_Tourism_Poverty.pdf>.

GOODWIN, Harold; ROBSON, Stuard. Tourism and Local Economic Development. International Centre for Responsible Tourism [online]. August 2004, no. 10, [cit. 2010-11-12]. Dostupný z WWW:

<<http://www.propoortourism.org.uk/Publications%20by%20partnership/Tourism%20and%20Local%20Development.pdf>>.

GÖSSLING, Stefan; SCHULZ, Ute. *Tourism-related migration in Zanzibar, Tanzania. Tourism Geographies : An International Journal of Tourism Space, Place and Environment* [online]. 2005, Vol. 7, no. 1, [cit. 2011-03-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a716084491>>.

CHAMBUA, Geoffrey. Tourism and Development in Tanzania : Myths and Realities. *International Institute for Peace through Tourism* [online]. 2007, no. 1, [cit. 2011-02-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.iipt.org/africa2007/PDFs/GeofreyChambua.pdf>>.

KWEKE, Josaphat a kol. The Economic Potential of Tourism in Tanzania. *Journal of International Development* [online]. 2003, no. 15, [cit. 2010-12-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.esrftz.org/global/output/tourism%20in%20Tz.pdf>>.

KWEKE, Josephat. *Tourism and The Economy of Tanzania: A CGE Analysis*. Paper for presentation at the CSAE Conference on Growth, Poverty Reduction and Human Development in Africa. 21 – 22 March, 2004, Oxford, UK. Dostupný z WWW: <<http://www.csae.ox.ac.uk/conferences/2004-GPRaHDiA/papers/1f-Kweka-CSAE2004.pdf>>.

KAHYARARA, Godius; MCHALLO, Ignace. *The Strategic Environmental Assessment of Tourism Development in the Northern Tourist Circuit of Tanzania* [online]. Dar-es-Salaam : International Association for Impact Assessment, 2004 [cit. 2011-03-10]. Dostupné z WWW: <<http://people.exeter.ac.uk/rwfm201/cbbia/downloads/grants/IATanzania.pdf>>.

LUVANGA, Nathanael; SHITUNDU, Joseph. *The Role of Tourism in Poverty Alleviation in Tanzania* [online]. Dar-es-Salaam : Mkuki na Nyota Publishers, 2003 [cit. 2011-04-10]. Dostupné z WWW: <http://www.repoa.or.tz/documents_storage/Publications/Reports/03.4_-_Luvanga_Shitudu.pdf>. ISBN 9987-686-65-6.

NÁDVORNÍK, Ondřej; VOLFOVÁ, Andrea. *Společný svět : Příručka globálního rozvojového vzdělávání* [online]. Praha : Člověk v tísni, 2005 [cit. 2010-12-11]. Dostupné z WWW: <http://www.varianty.cz/download/pdf/pdfs_101.pdf>.

NELSON, Fred. Community-based Tourism in Northern Tanzania: Increasing Opportunities, Escalating Conflicts and an Uncertain Future. Paper presented to the Association for Tourism and Leisure Education Africa Conference, Community Tourism: Options for the Future, held in Arusha, Tanzania, February 20–22, 2003 Dostupný z WWW: <http://www.tnrf.org/files/E-TNRF_OCCASIONAL_PAPER_No_2_0.pdf>.

MNRT. Integrated Tourism Master Plan for Tanzania : Strategy and Action Plan Update - Final Report [online]. Dar-es-Salaam : [s.n.], 2002 [cit. 2011-03-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.tzonline.org/pdf/tourismmasterplan.pdf>>.

OKECH, Roselyne N.; MWAGONA, Mercy. Tourism contribution in local economies: focus on poverty reduction in Kenya. *Maseno University* [online]. 2007, no. 4, [cit. 2011-03-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.iipt.org/africa2007/PDFs/Roselyne.pdf>>.

OKECH, Roselyne N. Tourism Development in Africa: Focus on Poverty Alleviation. *The Journal of Tourism and Peace Research* [online]. 2010, 1, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.icptr.com/wp-content/uploads/2011/01/Tourism-Development-in-Africa.pdf>>.

SALAZAR, Noel B. Troubled Past, a Challenging Present, and a Promising Future : Tanzania's Tourism Development In Perspective. *Tourism Review International* [online]. 2009, Vol. 12, [cit. 2010-12-20]. Dostupný z WWW: <<https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/200400/2/NBS-TRI1.pdf>>.

SHARPLEY, Richard; TELFER, David J. Tourism and Development : Concepts and issues [online]. Great Britain : Cambrian Printers Ltd., 2002 [cit. 2010-12-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.google.com/books?hl=cs&lr=&id=Wvo1sIjZH3UC&oi=fnd&pg=PR7&dq=tourism+and+development+concepts+and+issues&ots=rjTFmg2uiv&sig=fy3NBk9r3o0jyU-HDprdG4TL0qY#v=onepage&q&f=false>>. ISBN 1-873150-35-0.

SOSOVELE, Hussein. Tourism Development and Poverty Reduction Initiatives from Tanzania : Lessons for practice . Institute of Resource Assessment [online]. 2002, no. 1, [cit. 2011-04-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.iipt.org/conference/africaconf2005/Concurrent/Presentations/Poverty%20Reduction/Sosovele.pdf>>.

SÝKOROVÁ, Soňa. Vliv mezinárodního obchodu na hospodářský růst: Tanzanie. *Acta Oeconomica Pragensia* [online]. 2008, č. 5, [cit. 2010-12-04]. Dostupný z WWW: <www.vse.cz/polek/download.php?jnl=aop&pdf=164.pdf>.

RYVOLOVÁ, Karolína. Dopady turistiky na životní prostředí. Ekologická turistika [online]. 14. 1. 2004, Vol. 5 , no. 7 , [cit. 2010-12-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.praguepost.cz/PPEF/07KK040114.pdf>>.

UNDP. Human Development Report 1990 : Concept and Measurement of human development [online]. Oxford : Oxford University Press, 1990 [cit. 2010-11-03]. Dostupné z WWW: <<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1990/chapters/>>.

UNICEF. The Extent and Effect of Sex Tourism and Sexual Exploitation of Children on the Kenya Coast [online]. [s.l.] : [s.n.], 2006 [cit. 2011-04-04]. Dostupné z WWW: <http://www.unicef.es/contenidos/582/Kenia_Tourism_exploitation.pdf>.

UNWTO. Global Code of Ethics for Tourism. In Global Code of Ethics for Tourism [online]. Konferenci pořádalo WTO General Assembly v Santiago de Chile : [s.n.], 1999 [cit. 2010-12-11]. Dostupné z WWW: <<http://bmwi.de/English/Redaktion/Pdf/global-code-of-ethics-englisch,property=pdf,bereich=bmwi,sprache=en,rwb=true.pdf>>.

UNWTO. Tourism Vision 2020 [online]. Madrid : Madrid, 2000 [cit. 2010-12-20]. Dostupné z WWW: <<https://pub.unwto.org/WebRoot/Store/Shops/Infoshop/Products/1179/1179-1.pdf>>.

WADE, Derek J. a kol. A history and market analysis of tourism in Tanzania. Tourism Management [online]. 2001, no. 22, [cit. 2010-12-04]. Dostupný z WWW: <http://www.ahs.uwaterloo.ca/~eagles/documents/WadeMwasagaandEaglesTourismManagement_000.pdf>.

World Tourism Organization. International Conference on Travel and Tourism Statistic. Madrid, Juni 1993

Zanzibar Human Development Report 2009 : Towards Pro Poor Growth [online]. Zanzibar : Zanzibar Institute of Financial Administration, 2009 [cit. 2011-02-20]. Dostupné z WWW: <<http://www.zifa.ac.tz/data/ZPHDR.pdf>>.

Internetové webové zdroje:

BERÁNEK, Jaromír. *Postavení cestovního ruchu ve světě*. COT Business [online]. 1999, č. 2, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://www.cot.cz/data/cesky/99_02/2_statistika1.htm>.

CIA [online]. c2010 [cit. 2011-04-10]. The World Factbook. Dostupné z WWW: <<http://cia.org/>>.

Czech Tourism [online]. 2005–2011 [cit. 2011-03-10]. Turistický potenciál regionů. Dostupné z WWW: <<http://www.czechtourism.cz/didakticke-podklady/2-turisticky-potencial-regionu/>>.

IATA [online]. c2011 [cit. 2011-01-10]. Environment. Dostupné z WWW: <<http://www.iata.org/whatwedo/environment/Pages/index.aspx>>.

IUCN [online]. March 2008 [cit. 2011-04-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.iucn.org/>>.

KAHUMBU, Paula. Mongabay [online]. c2010 [cit. 2011-04-01]. *Road through the Serengeti will eventually „kill the migration”*. Dostupné z WWW: <http://news.mongabay.com/2010/0708-kahumbu_serengeti.html>.

MIGA [online]. c2011 [cit. 2011-04-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.miga.org/>>.

MNRT [online]. c2011 [cit. 2011-03-20]. Dostupné z WWW: <<http://www.mnrt.go.tz/>>.

MZV ČR [online]. c2011 [cit. 2011-03-15]. Víza - režim vstupu. Dostupné z WWW: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/afrika/tanzanie/cestovani/visa.html>.

National Bureau of Statistic – Tanzania [online]. c2010 [cit. 2010-12-30]. Dostupné z WWW: <<http://nbs.go.tz/>>.

RYŠKA, Tomáš. *Hedvábná stezka : Cestovatelský portál* [online]. 2006–2011 [cit. 2011-02-10]. Africké „dobrodružství“. Dostupné z WWW: <<http://www.hedvabnastezka.cz/cestopisy/africke-dobrodruzstvi>>.

SNV [online]. c2010 [cit. 2010-12-20]. Dostupné z WWW: <<http://www.snvworld.org/en/pages/default.aspx>>.

STOJANOV, Robert, a kol. *Rozvojovka* [online]. 2007 [cit. 2011-03-23]. Rozvoj. Dostupné z WWW: <http://www.rozvojovka.cz/rozvoj_228_11.htm>.

Tanzania Tourist Board : Africa Safari - Tanzania - Travel Africa [online]. c2010 [cit. 2011-03-25]. Dostupné z WWW: <<http://tanzaniatouristboard.com/en/>>.

UHK. *Udržitelný cestovní ruch* [online]. 2007 [cit. 2010-12-04]. Terminologie. Dostupné z WWW: <http://ucr.uhk.cz/page.aspx?page_id=31&mode=2>.

UNCTAD [online]. c2002 [cit. 2011-03-30]. Statistics Tanzania. Dostupné z WWW: <<http://www.unctad.org/Templates/Search.asp?intItemID=1584&lang=1&frmSearchStr=tanzania+statistics&frmCategory=all&ion=whole>>.

UNDP in Tanzania [online]. c2010 [cit. 2011-03-23]. Dostupné z WWW: <<http://www.tz.undp.org/>>.

UNEP [online]. c2010 [cit. 2010-12-30]. Environmental Impacts of Tourism. Dostupné z WWW: <<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=43>>.

UNWTO [online]. 2010 [cit. 2010-11-10]. Dostupné z WWW: <<http://unwto.org/en>>.

USAID [online]. 2004-2011 [cit. 2011-03-20]. Dostupné z WWW: <<http://www.usaid.gov/>>.

WHO [online]. c2011 [cit. 2011-03-10]. Statistics. Dostupné z WWW: <<http://www.who.int/countries/tza/tza/en/>>.

World Bank [online]. c2010 [cit. 2010-10-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.worldbank.org/>>.

WTTC [online]. c2007 [cit. 2010-12-20]. Dostupné z WWW: <<http://wttc.org/>>.

10 Seznam grafů, obrázků a tabulek

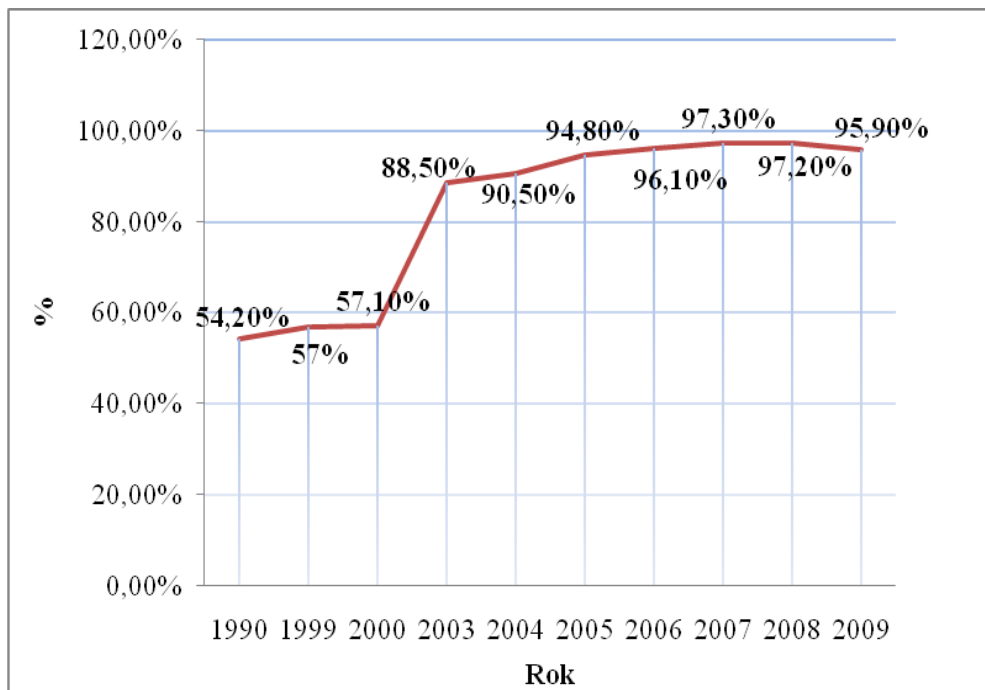
Graf 1: Vývoj mezinárodních příjmů z cestovního ruchu za období 1950–2009 (v mld. USD)	13
Graf 2: Současný a předpokládaný počet mezinárodních příjezdů ve světě za období 1950–2020 (v mil.)	14
Graf 3: Podíl cestovního ruchu na HDP v % na africkém kontinentě v roce 2009	14
Graf 4: Příjmy z cestovního ruchu dle regionů světa v roce 2008 v %	15
Graf 5: Nejnavštěvovanější africké destinace podle turistických příjezdů – porovnání s rokem 2007 a 2008 (v tis.).....	16
Graf 6: Podíl příjmů z cestovního ruchu dle afrických regionů v r. 2008 v %.....	17
Graf 7: Příjmy z cestovního ruchu v afrických zemích v mil. USD v roce 2008.....	17
Graf 8: Procento populace žijící za méně než 1,25 USD za den (za rok 2005 v PPP)...	26
Graf 9: Vývoj počtu příjezdů zahraničních návštěvníků v Tanzanii v letech 1985–1995 (v tis.).....	51
Graf 10: Vývoj počtu příjezdů zahraničních návštěvníků v Tanzanii v letech 1995–2009 (v tis.).....	54
Graf 11: Zaměstnanost v cestovním ruchu v Tanzanii v letech 2004–2009 v tis.....	56
Obrázek 1:Komponenty indexu lidského rozvoje	11
Obrázek 2: Rozdělení států dle HDI.....	11
Tabulka 1: Mezinárodní příjmy z cestovního ruchu v letech 1990–2006 (v mld. USD) 20	
Tabulka 2: Základní makroekonomické ukazatele v letech 2005–2009	43
Tabulka 3: Cestovní ruch a jeho podíl na HDP a exportu v Tanzanii v letech 1990–2009	57
Tabulka 4: Příjmy z jednotlivých sektorů a příjmy plynoucí pro chudé	87

11 Seznam příloh

Příloha 1: Vývoj počtu zapsaných dětí do základních škol v Tanzanii (v %).....	108
Příloha 2: Počet lidí žijících pod hranicí národní chudoby za období 1991–2007.....	109
Příloha 3: Počet lidí nakažených HIV/AIDS v r. 2003.....	110
Příloha 4: HIV/AIDS v Tanzanii	111
Příloha 5: Plánovaná trasa výstavby silnice z města Arusha do města Musoma	112
Příloha 6: Cestovní ruch a jeho podíl na HDP v Zanzibaru v letech 1990–2009.....	113
Příloha 7: Počet zahraničních návštěvníků na ostrově Zanzibar v letech 1991–2008	114
Příloha 8: Mapa ostrova Zanzibar	115

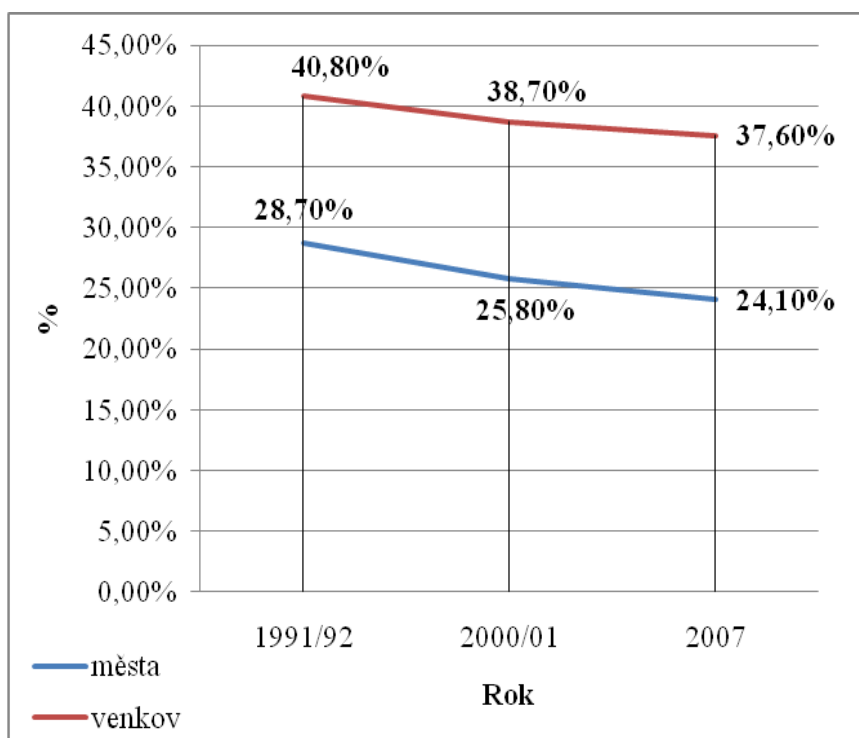
12 Přílohy

Příloha 1: Vývoj počtu zapsaných dětí do základních škol v Tanzanii (v %)

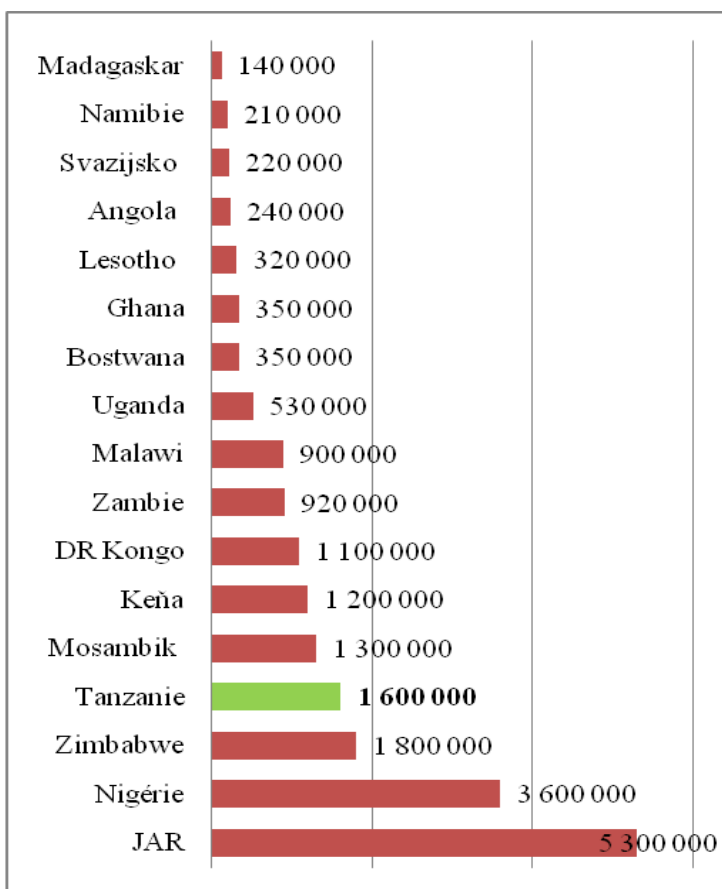
Zdroj: vytvořeno autorem na základě statistických údajů Poverty and Human Development Report, 2007. Dostupné z WWW: http://planipolis.iep.unesco.org/upload/Tanzania%20UR/Tanzania_NHDR_2007.pdf.

Příloha 2: Počet lidí žijících pod hranicí národní chudoby v %, za období 1991–2007

Zdroj: vytvořeno autorem na základě statistických údajů Household Budget Survey, 2007. Dostupné z WWW: <<http://openmicrodata.wordpress.com/?s=tanzania+poverty>>.

Příloha 3: Počet lidí nakažených HIV/AIDS v r. 2003

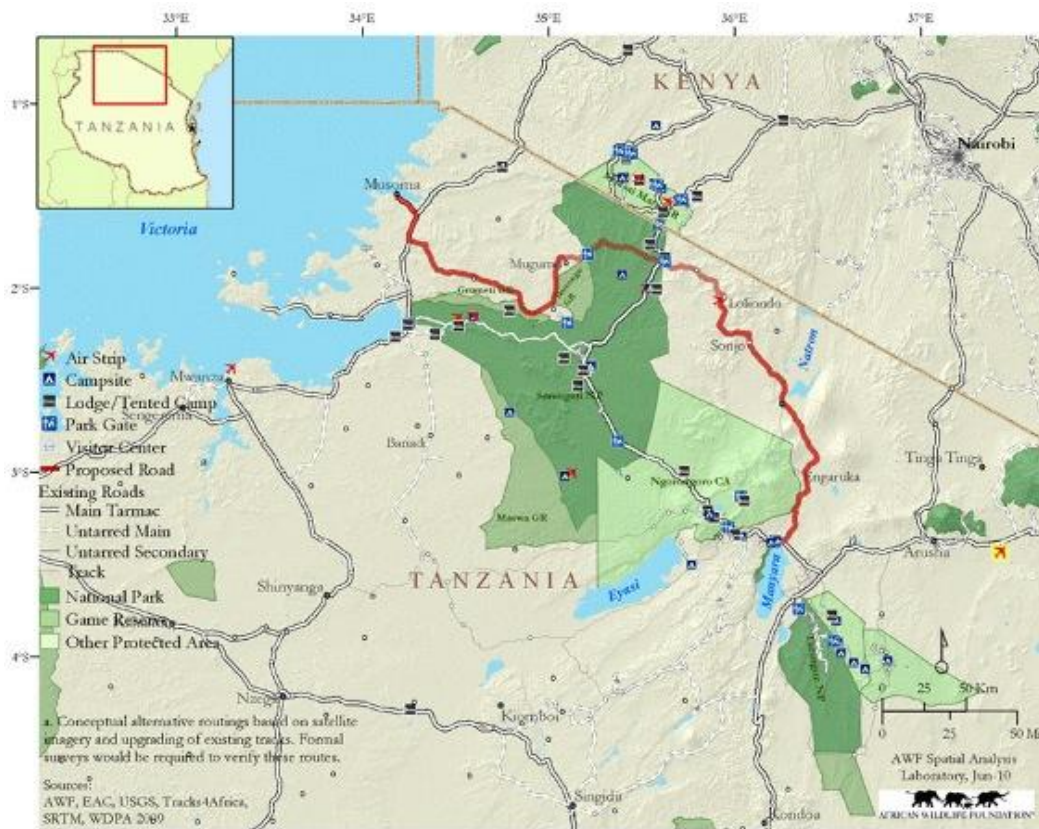
Zdroj: vytvořeno autorem na základě statistických údajů UNAIDS, 2005. Dostupné z WWW: <<http://www.kff.org/hivaids/upload/7367.pdf>>.

Příloha 4: HIV/AIDS v Tanzanii

Ukazatel	Tanzanie	Subsaharská Afrika	Svět
Počet lidí nakažených HIV/AIDS, r. 2003	1,6 mil.	25 mil.	37,8 mil.
Počet dospělých nakažených HIV/AIDS v %, r. 2003	8,8 %	7,5 %	1,1 %
Počet úmrtí způsobené HIV/AIDS, r. 2003	160 tis.	2,2 mil.	2,9 mil.
Počet dospělých žen nakažených HIV/AIDS v %, r. 2003	56 %	57 %	48 %
Počet dívek (ve věku 15 – 24 let) nakažených HIV/AIDS v %, r. 2001	6,4 – 9,7 %	8,9 %	1,4 %
Počet chlapců (ve věku 15 – 24 let) nakažených HIV/AIDS v %, r. 2001	2,8 – 4,3 %	4,4 %	0,8 %
Počet sirotků vlivem úmrtí na HIV/AIDS, r. 2003	980 000	12,1 mil.	15 mil.
Počet lidí využívající antiretrovirální terapie (ART), r. 2005	5 500 - 9 500	500 000	970 000
Počet lidí, kteří potřebují ART, 2005	307 000	4,7 mil.	6,5 mil.

Zdroj: vytvořeno autorem na základě statistických údajů UNAIDS, 2005. Dostupné z WWW: <<http://www.kff.org/hivaids/upload/7367.pdf>>.

Příloha 5: Plánovaná trasa výstavby silnice z města Arusha do města Musoma

Zdroj: Kahumbu, 2010. *Road through the Serengeti will eventually „kill the migration”.*

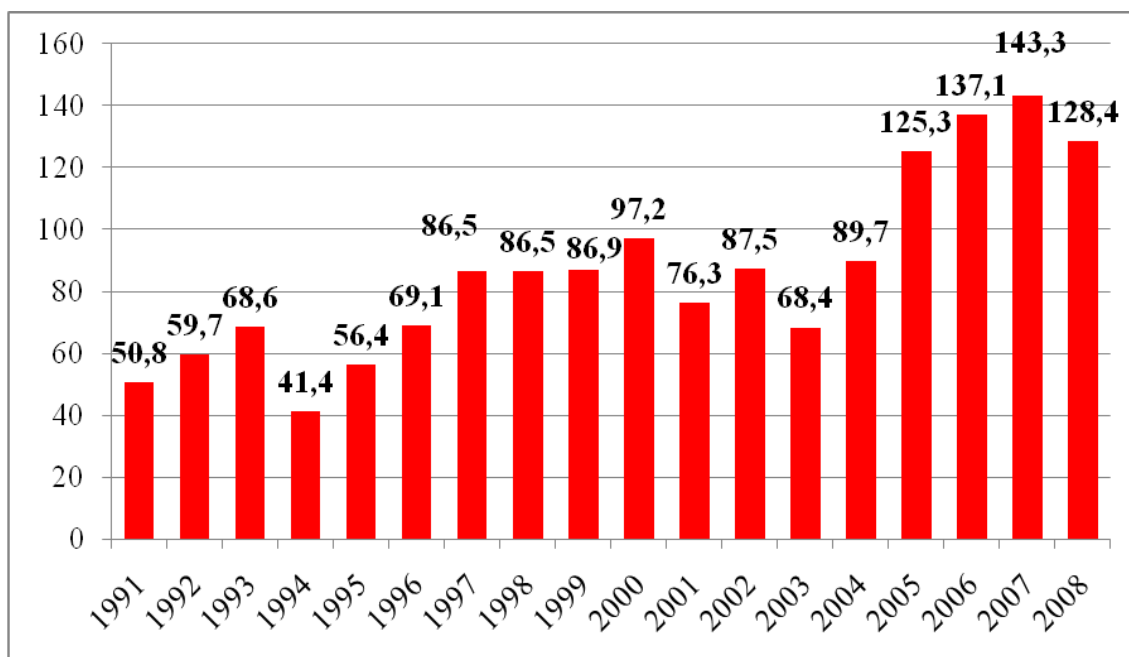
Dostupné z WWW: <http://news.mongabay.com/2010/0708-kahumbu_serengeti.html>.

Příloha 6: Cestovní ruch a jeho podíl na HDP v Zanzibaru v letech 1990–2009

Rok	Počet zahraničních návštěvníků	Příjmy z CR	Podíl příjmů z CR na HDP v %
1991	50,8	45,1	37
1992	59,7	53	43
1993	68,6	60,9	50
1994	41,4	36,8	31
1995	56,4	50	36
1996	69,1	61,4	33
1997	86,5	76,7	35
1998	86,5	76,7	33
1999	86,9	77,1	36
2000	97,2	86,2	36
2001	76,3	67,7	27
2002	87,5	77,6	29
2003	68,4	60,6	22
2004	89,7	79,6	25
2005	125,3	111,4	32
2006	137,1	121,6	30
2007	143,3	127,1	27
2008	128,4	114,9	18
Průměr	86,6	76,9	32,2

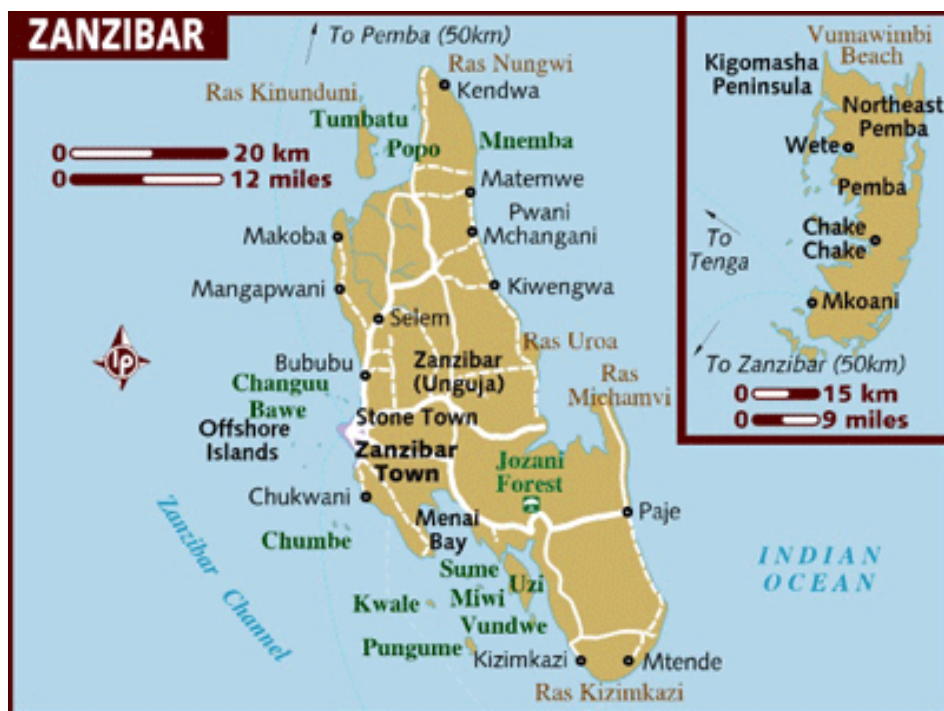
Zdroj: vytvořeno autorem na základě statistický údajů Zanzibar Human Development Report, 2009.

Příloha 7: Počet zahraničních návštěvníků na ostrově Zanzibar v letech 1991–2008
(v tis.)

Zdroj: vytvořeno autorem na základě statistický údajů Zanzibar Human Development Report, 2009.

Příloha 8: Mapa ostrova Zanzibar

Zdroj: Kalerta, 2010. Dostupné z WWW:

<<http://www.kalerta.com/media/zanzibar/zanzibar-full.gif>>.